

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak savunduğum “Muhalefet Yıllarında İsmet İnönü: 1950-1960” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Atıl Cem ÇİÇEK

ÖNSÖZ

Mustafa Kemal Atatürk ve yakın çalışma arkadaşları tarafından kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk'ün sağlığında iki kez çok partili hayat deneyimi yaşamış, yaşanan deneyimler sonucu ülkenin siyasal ve toplumsal durumunun buna henüz uygun olmadığı gerekçesiyle, bu tip girişimler askıya alınmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra oybirliği ile Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, tarihin en kanlı savaşı ile karşı karşıya kalmış ve bu dönemde ülkeyi İkinci Dünya Savaşı'nın dışında tutmak için çok çaba harcamıştır. Özellikle bu dönemde devlet ve parti bütünleşmesi doruk noktasına ulaşmış ve İnönü'nün başında bulunduğu Cumhuriyet Halk Partisi, devletle adeta bütünleşik bir konuma gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan iç ve dış gelişmelere, ülkenin kuruluş felsefesine hakim olan Batı tipi devlet sistemi de eklenmiş ve demokrasinin vazgeçilmezlerinden olan çok partili siyasal hayata geçilmiştir. Çekirdeğini CHP'den kopan siyasilerin oluşturduğu DP, 1950 yılında CHP'den iktidarı almış ve askeri müdahalenin olduğu 27 Mayıs 1960'a kadar iktidarda kalmıştır. İşte bu çalışmada, devletin en tepesinden muhalefet partisi liderliği konumuna gelen Türkiye Cumhuriyeti'nin "İkinci Adamı"nın, muhalefet yıllarındaki hikayesi irdelenmeye çalışılmıştır.

Yüksek lisans ders dönemi boyunca olayları farklı açılardan değerlendirmeme olanak sağlayan İnönü Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nün değerli öğretim üyelerine; çalışmam süresince bilgileri doğrultusunda beni yönlendirip, motive eden Danışman Hocam Yrd. Doç. Dr. Hasan BURAN'a; bana araştırma yöntemlerini öğretip, tez konusu seçimimde yardımcı olan Hocam Prof. Dr. S. Kemal Kartal'a; arşiv taramasında benden yardımlarını esirgemeyen TBMM Kütüphanesi çalışanlarına; bana sürekli destek olup, çalışmaya motive eden aileme saygı ve sevgilerimi sunar, teşekkürü bir borç bilirim.

Atıl Cem ÇİÇEK

MUHALEFET YILLARINDA İSMET İNÖNÜ: 1950-1960

Yüksek Lisans Tezi; Yazan: Atıl Cem ÇİÇEK

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Temmuz 2008

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hasan BURAN

ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER

Çalışmada, çok partili siyasal hayata geçiş sonrası 1950 Genel Seçimlerini kaybedip, “Benim en büyük yenilgim, en büyük zaferimdir” diyen Türkiye Cumhuriyeti’nin “İkinci Adamı”nın, muhalefet yıllarında izlediği politika incelenerek, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi’nin bir dönemine ışık tutmak amaçlanmıştır.

Tarih, yalnızca okunmakla, bilinmekle değil, değerlendirmeler ve bu değerlendirmelerden çıkarılacak derslerle önem kazanmaktadır. Önce asker sonra da siyasetçi olarak ülkesine hizmet veren, çok partili siyasal hayatın kurulmasına doğrudan etki eden İsmet İnönü’nün, muhalefet konumuna geçtikten sonra zor şartlar altında verdiği demokrasi ve partisini ayakta tutma mücadelesinin irdelenmesi, demokrasimizin emekleme devresindeki iktidar-muhalefet ilişkilerinin çözümlenmesi ve demokrasinin de doğru yorumlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

Araştırmada geçmiş dönemlere ilişkin kaynak taraması yapılarak tarihsel, neden-sonuç ilişkileri içerisinde açıklamaya dayalı olarak da betimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Ulaşılan bilgiler ışığında, son bölümde bulgular, öneriler ve sonuç başlıkları oluşturularak değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Anayasa, Yasa, Cumhuriyet, Çok Partili Siyasal Hayat, Demokrasi, Genel Seçimler, iktidar, Kurultay, Muhalefet, Partizan Yönetim, Siyaset.

İSMET İNONU DURING HIS OPPOSITION YEARS: 1950-1960

Master Thesis; Author: Atıl Cem ÇİÇEK

Inonu University, Graduate School of Social Sciences

Department of Public Administration

(July, 2008)

ABSTRACT AND KEY WORDS

In this study it is aimed to clarify a period of Republic of Turkey's History through analyzing politics during his opposition years applied by 'Second Man' of Republic of Turkey who said that 'My biggest defeat is my biggest victory' and lost 1950 general elections after transition to multi-party politics life.

History gains importance by not only reading, knowing and by also evaluations and lessons from these evaluations. After he passed to opposition status to study struggle of İsmet İnönü, who served for country as a military man firstly as a politician later and effected for establishing multi-party politics life, for democracy and keeping his party alive under hard conditions carries big importance for solving government-opposition relations in crawling period of our democracy and interpreting democracy correctly.

In this study descriptive research methods based on interpretations about historical and cause-result relations were used by scanning sources related to past periods. In the last part evaluations were made through forming evidences, suggestions and outcome titles by the help of information found.

Key Words: Constitution, Law, Republic, Multi-Party Politics Life, Democracy, General Elections, Government, Congress, Opposition, Partisan Administration, Politics

MUHALEFET YILLARINDA İSMET İNÖNÜ: 1950-1960

ATIL CEM ÇİÇEK

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	1
ÖNSÖZ.....	2
ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER.....	3
ABSTRACT AND KEY WORDS.....	4
İÇİNDEKİLER.....	5
KISALTMALAR DİZELGESİ.....	9

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, DENENCELERİ, AMACI, YÖNTEMİ, BİLGİ DERLEME VE İŞLEME ARAÇLARI, KAVRAM TANIMLAMALARI, SUNUŞ SIRASI.....	10
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	10
1.2. Araştırmanın Denenceleri.....	11
1.3. Araştırmanın Amacı.....	11
1.4. Araştırmanın Yöntemi.....	11
1.5. Araştırmanın Bilgi Derleme ve İşleme Araçları.....	11
1.6. Araştırmanın Kavram Tanımları.....	11
1.7. İsmet İnönü İle İlgili Yapılmış Çalışmalar.....	12
1.8. Araştırmanın Sunuş Sırası.....	12

İKİNCİ KESİM

MUHALEFET VE SİYASAL MUHALEFET KAVRAMLARI, TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE SİYASAL MUHALEFETİN GELİŞİMİ

2. SİYASAL MUHALEFET VE TÜRRLERİ	15
2.1. Siyasal Muhalefet Kavramı	16
2.2. Siyasal Muhalefet Türleri	18
2.2.1. Anayasal-Anayasal Olmayan Muhalefet.....	19
2.2.2. Yapısal-Yapısal Olmayan Muhalefet.....	20
2.2.3. Parlamenter-Parlamento Dışı Muhalefet.....	21
2.2.4. Diğer Muhalefet Türleri.....	23
2.3. Çeşitli Siyasal Sistemlerde Siyasal Muhalefet.....	24
2.3.1. Otoriter Sistemlerde Siyasal Muhalefet.....	24
2.3.2. Totaliter Sistemlerde Siyasal Muhalefet.....	24
2.3.3. Gelişmekte Olan Demokrasilerde Siyasal Muhalefet.....	25
2.3.4. Demokratik Sistemlerde Siyasal Muhalefet.....	27
3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE SİYASAL MUHALEFETİN GELİŞİMİ.....	29

ÜÇÜNCÜ KESİM

ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ SONRASI MUHALEFET YILLARINDA İSMET İNÖNÜ

4. ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ, DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULMASI VE YAŞANAN GELİŞMELER.....	34
4.1. Parti İçi Muhalefet ve CHP'den Kopmalar.....	34
4.2. Demokrat Parti'nin Kuruluşu.....	36
4.3. 1946-1950 Arası İktidar Muhalefet İlişkileri.....	36
5. 1950-1954 YILLARI ARASINDA İSMET İNÖNÜ.....	41
5.1. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri ve İnönü'nün İlk Muhalefet Dönemi	41
5.2. İnönü Muhalefet Stratejisini Belirliyor.....	44
5.2.1. Sekizinci CHP Kurultayı.....	44

5.2.2. Köylü Partisi CHP.....	45
5.3. İktidarın İlk Radikal Uygulamaları ve İnönü.....	46
5.3.1. TSK’da Düzenlemeler.....	46
5.3.2. Arapça Ezan.....	47
5.3.3. Kore’ye Asker Gönderilmesi.....	47
5.4. Muhalefetteki Paşa’nın İlk Yerel Seçimleri.....	48
5.5. Halkevleri ve CHP’nin Malları Meselesi.....	49
5.6. Dokuzuncu CHP Kurultayı.....	51
5.7. Parti İçi Muhalefet ve İnönü Çekiliyor Söylentileri.....	52
5.8. İktidar ve Muhalefetin Gerginleşen İlişkileri ve İnönü’nün Yurt Gezisi.....	54
5.9. İnönü’nün Yurt Gezisinin TBMM’ye Yansıması.....	59
5.10. İnönü ve Menderes’in Estirdikleri Bahar Havası.....	63
5.11. Onuncu CHP Kurultayı.....	64
5.12. Genel Seçimler Öncesi Muhalefet Liderinin Yurt Gezisi.....	66
6. 1954 GENEL SEÇİMLERİ VE İNÖNÜ’NÜN İKİNCİ MUHALEFET DÖNEMİ ...	68
6.1. “İkinci Adam” Partiyi Ayakta Tutmaya Çalışıyor.....	68
6.2. Muhalefet Lideri Rotayı Belirliyor.....	70
6.2.1. Akılcı Muhalefet Stratejisi.....	70
6.2.2. On Birinci CHP Kurultayı.....	72
6.3. Kıbrıs Sorunu.....	74
6.4. 6-7 Eylül Olayları.....	75
6.5. Hükümetin Antidemokratik Uygulamaları ve İnönü.....	77
6.5.1. Siyasi İrade Cezalandırılıyor.....	77
6.5.2. Parlamento İçi ve Parlamento Dışı Muhalefeti Susturma Girişimleri.....	79
6.6. Sahte Bahar Havası ve Yumuşayan İlişkiler.....	83
6.7. On İkinci CHP Kurultayı.....	86
6.8. Muhalefetin Güçbirliği Girişimi ve On Üçüncü CHP Kurultayı.....	88
6.8.1. Muhalefetin Güçbirliği Girişimi.....	88
6.8.2. On Üçüncü CHP Kurultayı.....	92
6.9. Kalabalıkların Arasında Muhalif Bir “Komutan”.....	97
7. 1957 SEÇİMLERİ SONRASI DÖNEMDE İNÖNÜ.....	100
7.1. 27 Ekim 1957 Genel Seçimleri ve Etkileri.....	100
7.1.1. Seçim Sonuçları.....	100

7.1.2. Seçim Sonuçlarına Gelen Tepkiler.....	100
7.2. 27 Mayıs Öncesi İnönü'nün Son Muhalefet Dönemi.....	103
7.2.1. 27 Aralık Önlemleri ve Kopan Fırtınalar.....	104
7.2.2. Orduda Kaynama ve Dokuz Subay Olayı.....	105
7.2.3. Ekonomik Sıkıntılar ve İnönü'nün Tutumu.....	107
7.3. Irak Devrimi ve İktidar-Muhalefet İlişkilerine Etkileri.....	110
7.4. 27 Mayıs'a Doğru.....	112
7.4.1. Demokrasi Düşmanlığıyla Suçlanan İnönü.....	113
7.4.2. Muhalefetin Yeniden Güçbirliği Girişimi ve İktidarın Vatan Cephesi Cevabı ...	115
7.4.3. On Dördüncü CHP Kurultayı.....	118
7.4.4. Siyasi Tansiyonu Ayarlayan Muhalefet Lideri.....	119
7.4.5. İnönü'nün Ege Çıkarması ve Yaşanan Olaylar.....	121
7.4.6. Tırmanan Gerginlik, Tahkikat Komisyonu ve Demokrasiye Paydos.....	124

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

8. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ.....	131
8.1. Bulgular.....	131
8.2. Öneriler.....	133
8.3. Sonuç.....	134
EKLER.....	136
KAYNAKÇA.....	141

KISALTMALAR DİZELGESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
DP	: Demokrat Parti
HP	: Hürriyet Partisi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
MP	: Millet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Savunma Paktı
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

BİRİNCİ KESİM:

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

Birinci kesimde araştırmanın içeriği, akışı ve yöntemi hakkında genel açıklamalara yer verilmiştir.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, DENENCELERİ, AMACI, YÖNTEMİ, BİLGİ DERLEME VE İŞLEME ARAÇLARI, KAVRAM TANIMLAMALARI, SUNUŞ SIRASI

Bu bölümde araştırmanın konusu ve önemi, denenceleri, amacı, yöntemi, bilgi derleme ve işleme araçları, kavram tanımlamaları, sunuş sırası açıklanmıştır.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusu, Türkiye Cumhuriyeti'nin "İkinci Adam"ı konumunda bulunan İsmet İnönü'nün, 1950-1960 yılları arasında sürdürdüğü muhalefet tutumudur. İnönü'nün 1965-1972 yılları arasında da muhalefet lideri konumunda bulunduğu bilinmekle beraber, çalışmada çok partili siyasi hayata geçiş sonrasındaki İnönü'nün ilk muhalefet yılları mercek altına alınmıştır. Konu, Atatürk'ün ölümüyle birlikte 1938'den 1972 yılına kadar aralıksız bir şekilde 34 yıl boyunca CHP Genel Başkanlığını sürdüren İnönü'nün, çok partili siyasi hayata geçiş sonrası 27 Mayıs 1960 müdahalesine kadar, on yıllık bir süre zarfında (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960) yürüttüğü muhalefet liderliği ile sınırlandırılmıştır.

Araştırma, çok partili siyasal hayata geçiş sonrası, iktidardan muhalefet konumuna geçen İnönü'nün partisinin başında sürdürdüğü siyasi mücadelenin gözler önüne serilmesi ve bir döneme ışık tutmaya çalışması bakımından Türk Siyasi Tarihi alanında öneme sahiptir.

Bu çalışma hazırlanırken, Süleyman Güngör'ün 2003 yılında yazmış olduğu "Muhalefette Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1960)" isimli Doktora Tezi çalışması da incelenmiştir. Bununla birlikte, bu çalışmada amaçlanan; ilgili dönemdeki Cumhuriyet

Halk Partisi’ni bir bütün olarak incelemek değil, Türkiye Cumhuriyeti’nin “İkinci Adam”ı olan İsmet İnönü’nün muhalefet yıllarındaki mücadelesini daha yakından irdelemektir.

1.2. Araştırmanın Denenceleri

D.1. 1950 seçimleri sonucu muhalefet lideri durumuna gelen İnönü, DP’nin altın yıllarını yaşadığı dönemde, yapısal bir muhalefet tutumu sergilemek yerine, dağılacağı düşünülen partisini ayakta tutmaya çalışmıştır.

D.2. Partisini ayakta tutmayı başaran İnönü, özellikle 1950’nin ikinci yarısından sonra, DP iktidarının yanlışlarından da yararlanarak, karşı atağa geçmiş ve partisinin gücünü yükseltmiştir.

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, İsmet İnönü’nün ortaya koyduğu muhalefet çizgisini, iktidar-muhalefet ilişkileri bağlamında ortaya koymaktır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, tarihsel ve betimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

1.5. Araştırmanın Bilgi Derleme ve İşleme Araçları

Araştırma ile ilgili bilgi toplanırken, konu ile ilgili Türk ve yabancı yazarların eserleri incelenmiş, internet sayfaları taranmış, TBMM Kütüphanesi’ne gidilerek dönemin gazeteleri taranmaya çalışılmış, Ankara’daki üniversitelerin kütüphaneleri ile Milli Kütüphane’den yararlanılmış, daha önceden konu ile ilgili var olan araştırmalar ve tezler gözden geçirilmiştir. Elde edilen bilgiler ışığında yapılan yorumlarla, ilgili konu işlenmeye çalışılmıştır.

1.6. Araştırmanın Kavram Tanımları

Araştırmada sıkça geçen kavramlar ve tanımları aşağıda açıklanmıştır

Cumhuriyet: Ulusun, egemenliği kendi elinde tuttuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği temsilcileri aracılığıyla kullandığı yönetim biçimi.

Çok Partili Siyasi Hayat: Bir demokratik rejimde, ülkeyi yönetmeye talip olan birden çok siyasal partinin olduğu sistem.

Demokrasi: Halkın kendi seçtiği temsilciler eliyle, kendi kendini yönettiği devlet sistemi.

İhtilal: Bir devletin seçim dışı yollarla değişen iktidarı sonucu ekonomik, toplumsal ve siyasi yapısında gerçekleşen köklü değişiklikler toplamı.

İktidar: yürütme erkini elinde bulunduran siyasi parti(ler).

Kurultay: Bir kurumun, temel işleri görüşmek için belirli sürelerle ya da gerektikçe yaptığı genel toplantı.

Muhalefet: İktidarın dışında olan siyasi parti(ler).

Siyasi Parti: İktidarı ele geçirmek ya da en azından ona ortak olmak amacıyla kurulan örgüt.

1.7. İsmet İnönü İle İlgili Yapılmış Çalışmalar

Bu çalışmada kullanılmamakla birlikte, İsmet İnönü ile ilgili yapılacak araştırmalarda yararlanılabilecek diğer kaynaklar aşağıda sunulmuştur.

Ali Fuad ERDEN, (1999), **İsmet İnönü**, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Mehmet Emin ÖZEL, (1994), **Lozan'ın 70. Yıldönümünde İsmet İnönü**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Metin HEPER, (1999), **İsmet İnönü: Bir Yorum Denemesi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Necdet UĞUR, (1995), **İsmet İnönü**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sabahattin SELEK, (2006), **İsmet İnönü Hatıralar**, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Şerafettin TURAN, (2000), **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

1.8. Araştırmanın Sunuş Sırası

Araştırmanın sunuş sırası şöyledir:

Araştırma dört kesim ve sekiz bölüm halinde sunulmuştur.

Araştırmanın “ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR” başlıklı birinci kesimi bir bölümden oluşmaktadır.

Araştırmanın birinci bölümü “ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, DENENCELERİ, AMACI, YÖNTEMİ, BİLGİ DERLEME VE İŞLEME ARAÇLARI, KAVRAM TANIMLAMALARI, SUNUŞ SIRASI” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde; araştırmanın konusu ve önemi, araştırmanın denenceleri, amacı, araştırmanın yöntemi, bilgi toplama ve işleme araçları, kavram tanımları ve araştırmanın sunuş sırası hakkında bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın, “MUHALEFET VE SİYASAL MUHALEFET KAVRAMLARI, TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NDE SİYASAL MUHALEFETİN GELİŞİMİ” başlıklı ikinci kesimi iki bölümden oluşmaktadır.

Araştırmanın ikinci bölümü olan “SİYASAL MUHALEFET VE TÜRLERİ” başlığı altında muhalefet, siyasal muhalefet kavramları ve çeşitli siyasal muhalefet türleri incelenmiş, üçüncü bölümünde ise “TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NDE SİYASAL MUHALEFETİN GELİŞİMİ” başlığı ile Cumhuriyet’in kuruluşundan çok partili siyasi hayata geçiş dönemi mercek altına alınmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın, “ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ SONRASI MUHALEFET YILLARINDA İSMET İNÖNÜ” başlıklı üçüncü kesimi dört bölümden oluşmaktadır.

Araştırmanın; dördüncü bölümü, “ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ, DEMOKRAT PARTİ’NİN KURULMASI VE YAŞANAN GELİŞMELER” başlığını taşımakta ve çok partili siyasi hayata geçiş ile 1950 seçimlerine kadar olan dönemde yaşananlardan oluşmaktadır.

Araştırmanın beşinci bölümü, “1950-1954 YILLARI ARASINDA İSMET İNÖNÜ” adını taşıyıp, 27 Mayıs öncesi İnönü’nün ilk muhalefet döneminden oluşmaktayken, altıncı bölümü “1954 GENEL SEÇİMLERİ VE İNÖNÜ’NÜN İKİNCİ

MUHALEFET DÖNEMİ” başlığını taşımakta ve İnönü’nün 1957 seçimlerine kadar sergilediği muhalif tutumu içermektedir.

Yedinci bölüm ise “1957 SEÇİMLERİ SONRASI DÖNEMDE İNÖNÜ” başlığını taşımakta ve İnönü’nün 27 Mayıs öncesi son muhalefet dönemini içermektedir.

Araştırmanın “GENEL DEĞERLENDİRME” başlıklı dördüncü kesimi bir bölümden oluşmaktadır.

Araştırmanın sekizinci bölümü “BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, elde edilen bulgular ve bulgular için getirilen öneriler ile sonuç yer almıştır.

Araştırmanın en sonunda “EKLER” ve “KAYNAKÇA” yer almıştır.

İKİNCİ KESİM: MUHALEFET VE SİYASAL MUHALEFET KAVRAMLARI, TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE SİYASAL MUHALEFETİN GELİŞİMİ

Bu kesimde muhalefet ve siyasal muhalefet kavramları incelenerek, Türkiye Cumhuriyeti'nde siyasal muhalefetin gelişimi ele alınmaktadır.

2. SİYASAL MUHALEFET VE TÜRLERİ

Genel olarak muhalefet kavramı; “aykırılık, karşı koyma, karşısında bulunma” (Yeni Ansiklopedik Büyük Sözlük, 549), bir duygu, düşünce, karar ve eyleme karşı çıkmak, karşı koyma (Karacan Büyük Sözlük ve Genel Kültür Ansiklopedisi, 1500-www.tdk.gov.tr, 2007) gibi karşılıkları olan bir sözcüktür. Yukarıdaki tanımlardan hareketle; aykırı olma, karşı koyma gibi durumlarda bulunma da muhaliflik olarak adlandırılmaktadır. Yani karşıt fikirde olma durumunun karşılığı muhalif kelimesidir.

Muhalefet ve muhalif sözcükleri incelendiğinde, köken itibarıyla Arapça oldukları dikkat çekmekte ve dilimize de Arapça'dan geçme sözcükler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Muhalefet sözcüğü, Arapça “hilaf” (zıtlık, zıtlık, iki şeyden diğeri olma) sözcüğünden türetilen ve özellikle siyasi hayatta sıkça kullanılan bir sözcük haline gelmiştir (www.nisanyansozluk.com, 2007).

Verilen genel muhalefet tanımlarından hareketle muhalefet, toplumsal birimlerin en küçüğü olan aileden başlayarak, toplumsal yaşamın hemen her düzeyinde karşılaşılan bir olgudur. Çünkü temelinde toplumsal ve ekonomik çıkar ya da değer çatışmalarının yattığı görüş ve tutum farklılıklarından kaynaklanır (Turgut, 1984, 3). Bu noktadan hareketle, farklılık olgusunun ortaya çıkabilmesi için en az iki kişinin bulunması gerekmektedir.

Muhalefet sadece bir fikir savaşı olarak görülmemelidir. Şüphesiz muhalefet olgusunda karşıt fikir, tutuma sahip olmak büyük bir önem teşkil etmektedir. Fakat bu durum muhalefetin sadece teori kısmını oluşturmaktadır. Muhalefetin bir de fikir ve tutum uyumsuzluğu sonrası şekillenmeye başlayan eylemsel boyutu bulunmaktadır. Dolayısıyla

muhaletetin hem teorik hem de pratik bir tarafı olduğunu belirtmek gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

2.1. Siyasal Muhaletet Kavramı

Siyasal muhaletet kavramı, genel muhaletet kavramının siyasal bakış açısı ile ele alınmasıdır. Tunaya, kişi komşusunun icraatı yerine, hükümetin icraatına yönelik bir muhaletet eğilimine girerse muhaletetin siyasallaşacağını belirtmektedir (İslamoğlu, 2004, 19). Gerçekten de günlük hayatta birçok konuda bireyler arası uyurşmazlıkların varlığı bilinmektedir. İşte bu uyurşmazlıklar klasik anlamda aile içi, arkadaşlar arası vb. anlaşmazlıkları aşıp, mevcut siyasal, toplumsal ve ekonomik yapıya yönelen bir tavır alıyorsa o zaman muhaletetin siyasallaşmasından söz edilebilir.

Tıpkı muhaletet kavramının içeriğinin çeşitliliği gibi siyasal muhaletet kavramının kapsadığı alan da çeşitlidir. Siyasal muhaletet, yönetimde yani iktidarda olan kesimin uygulamalarına karşı olma, uygulamalarını beğenmeme ve eleştirme anlamına geldiği gibi mevcut iktidarın karşısındaki alternatif ya da alternatifler anlamına da gelmektedir. Buradaki alternatifler kelimesinden kasıt hiç kuşkusuz iktidarda bulunan siyasal partinin dışındaki diğer siyasal partiler ya da gruplardır. Siyasal muhaletet kavramının içerisine yasal olsun olmasın, parlamento içi olsun olmasın bir takım örgüt ya da gruplar da girmektedir.

Siyasal muhaletet kavramı geniş kapsam içerisinde hükümetin hoş karşılanmayan eylem ve politikalarını eleştirmek dışında şu anlam ve noktaları da kapsar (Turgut, 1984, 7):

- Devletin siyasal rejimine ve sosyo ekonomik düzenine karşı olmak, toplumsal yapıyı tüm yönleriyle sorgulama ve eleştiri konusu yapmak.
- Yalnızca içinde bulunulan sosyo ekonomik yapıya ya da sadece var olan siyasal rejime karşı olmak.
- Toplumsal yapının hiçbir yönünü tartışma konusu yapmayıp, sadece devleti yöneten ya da siyasal iktidarı elinde bulunduran kişi, grup ya da hanedana karşı direnmek ve onun meşruluğunu kabul etmemek.
- Yöneticilerin baskıcı olarak görülmesi halinde onların baskısına karşı gelmek ve direnmek.

- Yapısal bir değişikliği hedef almaksızın, yalnızca bazı somut çıkarlar sağlamak için siyasi iktidar üzerinde baskı oluşturarak istenilen sonucu elde etmeye çalışmak.
- Belirgin ve somut bir hedefi gerçekleştirmeyi düşünmeden iktidara karşı durmak. Bunun için, halk arasında “muhalefet etmek için muhalefet” deyişi kullanılmaktadır.

Yapılan bu değerlendirmeler sonucunda şu şekilde kapsamlı bir siyasi muhalefet tanımı yapılabilir(Turgut, 1984, 8):

“Siyasal muhalefet, belli bir toplumsal formasyonda, herhangi bir zaman sürecinde, varolan siyasal rejime ve içerisinde yaşanan sosyo-ekonomik düzene, veya bunlardan yalnızca birine, ya da sadece siyasal iktidarı ellerinde bulunduranlara ve/veya bunların faaliyetlerine karşı olmayı, bunları, karşılığında alternatif bir program ya da bir öneri sunarak veya sunmayarak, yasal sınırlar içinde veya yasal sayılmayan çeşitli yollara başvurarak eleştirmeyi ve bu arada istenilen amaç doğrultusunda etki ve sonuçlar yaratmayı içeren bir olgu, bir davranıştır.”

Verilen kapsamlı siyasi muhalefet kavramı incelendiğinde, hemen hemen her türlü muhalefetin bu kapsam içerisine girdiği söylenebilir. Dikkat edilecek olursa en önemli etken yönetici kesim yani iktidar denilen olgunun düşünce ve eylemlerine karşı olma durumudur. Çünkü mevcut sosyal ve ekonomik politikaların uygulayıcısı iktidardır. Bununla birlikte yasal olsun olmasın, alternatif bir programı olsun olmasın mevcut sosyal, siyasi ve ekonomik yapıya karşı olan gruplar, örgütler ve benzeri yapılanmalar da siyasi muhalefet kavramının örneklerindendir.

Siyasal muhalefet kavramı irdelendiğinde, neye ve neden muhalefet edildiği soruları karşımıza çıkmaktadır. Bu sorulara verilen cevaplar, siyasi muhalefet kavramının içeriğinin doldurulmasına yardımcı olmaktadır. Temelde, toplumsal yapıdaki çelişki ve çıkar çatışmalarından dolayı ortaya çıkan siyasi muhalefet, bu yapıdaki bazı somut durumların ifadesi olarak su yüzüne çıkmaktadır. Bu somut durumların örnekleri şu şekilde saptanabilir (Turgut, 1984, 9):

- *Siyasal iktidarı ellerinde tutanların yanlış siyasetleri izledikleri yolundaki duygu ve düşünceler ya da uygulanan bu siyasetlerin sadece ideolojik nedenle veya somut çıkarlar yüzünden beğenilmemesi.*

- *Yöneticilerin, toplumsal yapıda yerleşmiş ve genel kabul görmüş yasal veya geleneksel kuralları çiğnemeleri, baskı yoluna başvurmaları.*
- *Yöneticilerin anayasa çerçevesinde hareket etseler bile toplum nezdinde meşruluklarını yitirmeleri.*
- *Siyasal iktidarın toplumsal yapıdaki yeni sorunlara çözüm getirmemesi, halk katmanlarındaki beklentileri karşılayamaması.*
- *Varolan siyasi yapının işleyişinde ister yöneticilerin yönetim stilinden, ister sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı ortaya çıkan bozukluklar, aksaklıklar. Klasik siyasal kurumların çağın gelişmelerine ayak uyduramaması.*
- *Ekonomik durumun zayıflığı, ulusal ya da uluslararası nitelikte krizler.*
- *Varolan siyasal rejim ve sosyo-ekonomik düzenin, gereksinimleri ve beklentileri karşılayabilecek yetenekte görülmemesi.*
- *Toplumsal yapılarda günden güne, zaman akışına paralel olarak ortaya çıkan farklılık, değişme ve gelişmelerin yarattığı yeni sorunlar.*

Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı üzere muhalefet olgusunun nesnel ve öznel kökenleri bulunmaktadır. Bir devletin kötü giden ekonomisi yüzünden mevcut iktidara karşılık kaçınılmaz bir muhalefet olgusundan bahsedilebilir. Bu nesnel kökenli bir muhalefettir. Öznel kökenli bir muhalefet olgusuna ise belirli bir meslek grubunun ücretlerinin düşürülmesi sonucu o meslek gurubuna mensup kişilerin mevcut iktidara muhalif olmaları örnek olarak verilebilir.

2.2. Siyasal Muhalefet Türleri

Siyasal muhalefet kavramı geniş bir anlam ve kapsama sahip olduğundan, alt ayrımlar açısından da çeşitlilik göstermektedir. Siyasal muhalefetin alt ayrımlarının ele alınması bir bakıma muhalefetin nasıl ve kimler tarafından yapıldığının ortaya konması şeklinde açıklanabilir. Bu doğrultuda incelendiğinde siyasal muhalefet; anayasal-anayasal olmayan muhalefet, yapısal-yapısız olmayan muhalefet, sert-yumuşak muhalefet ve parlamento içi-parlamento dışı muhalefet şeklinde alt bölümlere ayrılabilir.

2.2.1. Anayasal-Anayasal Olmayan Muhalefet

Anayasa, devletin temel yapısını, yönetim biçimini, devletin temel birimlerini, bunların birbirleri ile ilişkilerini, kişilerin devlete karşı, devletin kişilere karşı olan hak ve görevlerini düzenleyen en üstün yasa şeklinde tanımlanabilir (Yılmaz, 2004, 75).

Muhalefetin anayasal olup olmadığı da devletin rejimi ile doğrudan ilintilidir. Dolayısıyla herhangi bir zamanda ve yine herhangi bir yapıda varolan muhalefet olgusunun anayasal olup olmadığının saptanması, ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir.

Anayasal muhalefet, en genel anlamı ile anayasa çerçevesinde gerçekleştirilen muhalefet anlamına gelmektedir. Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nde iktidarda bulunmayan siyasal partilerin hepsi anayasal muhalefete birer örnek teşkil ederler.

Anayasal olmayan muhalefet kavramı incelendiğinde, ilgili muhalefetin ne açıdan anayasaya aykırı olduğu sorusu karşımıza çıkmaktadır. Her şeyden önce muhalefet olgusunu bünyesinde barındıran grubun kuruluş şekli anayasaya aykırı olabilir. Anayasal çerçeve dışarısında kurulan, yani anayasal gerekleri yerine getirmeden bir varlık kazanan muhalefet, anayasal olmayan bir muhalefet şeklinde nitelendirilir. Muhalefetin yapılış şekli, kullanılan araçlar, başvuru yolları kısaca muhalefet için belirlenen strateji anayasa dışı olabilir. Silahlı bir muhalefet eylemi buna örnek oluşturabilir (Turgut, 1984, 10).

Anayasal olmayan muhalefete, hedefleri anayasa dışı olan örgütler de dahil edilebilir. Bir ülkedeki siyasal rejimi kökünden değiştirmek için yapılan bir muhalefet, saptadığı hedef gereği anayasa dışıdır. Çünkü hiçbir anayasa mevcut yapıyı yıkmaya hedefinde olan bir muhalefeti kabul etmez. Ancak burada önemli olan nokta, muhalefetin gerçek hedefini kestirebilmektir. Kuşkusuz, muhalefet asıl hedefini belirtmeden, bunu kestirebilmek de zordur. Asıl hedefini gizli tutan bir muhalefet, anayasal çerçevede örgütlenip siyasal yaşama katılabilir. Koşullar olgunlaşınca da asıl hedefe doğru eyleme geçilebilir. Örneğin Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan bunalım ve öfke ortamında özellikle Alman sanayicileri tarafından desteklenen Hitler yani Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi, anayasal bir süreç içerisinde önce muhalefet sonra da iktidar rolünü

üstlenmiştir. Ancak Hitler'in gerçek hedefi, tüm dünya tarafından ağır bedeller ödenerek öğrenilebilmiştir.

Sonuç olarak, anayasallığın belirlenmesinde hedef de önemli bir etken olmakla beraber asıl etkileyici kıstaslar, muhalefetin yapılış şekli ve muhalefet yapan grubun varlığıdır. Bu ölçütler dikkatle incelendiğinde belirlenmesi en kolay olan kavram anayasal muhalefet olgusudur ve bu olgu en genel anlamıyla varolan anayasal düzene uygun olarak oluşturulmuş bir parti, örgüt ya da grup tarafından yine anayasal düzene uygun olarak gerçekleştirilen muhalefeti gösterir. “Sadık muhalefet” terimi de muhalefetin bu anlamını karşılamak için kullanılır (Turgut, 1984, 11).

Anayasal ve anayasal olmayan muhalefet ayrımı ile aynı paralellikte olan bir diğer ayırım ise “sistem içi” ya da “sistem dışı” muhalefet kavramlarıdır. Bir muhalif hareket, mevcut siyasal rejimi ve ekonomik yapıyı yasa dışı yollarla zor kullanarak değiştirmeyi kendine hedef seçmişse “sistem dışı muhalefet”, kurulu sistemde değişiklik istemeksizin sadece hükümet ya da politika değişikliği amaçlıyor ve meşru yollardan mücadele etmeyi tercih ediyorsa “sistem içi muhalefet” olarak adlandırılmaktadır (Taner, 2002, 10).

2.2.2. Yapısal-Yapısal Olmayan Muhalefet

Bir muhalefetin yapısal olup olmadığının saptanabilmesi için, gerçekleştirilen muhalefetin gerçek amaç ya da hedeflerinin net bir şekilde anlaşılması, belirlenebilmesi gerekmektedir. Amaç; kısa ya da uzun dönemli, açık ya da gizli, gerçekçi ya da hayal ürünü olabileceği gibi paravan yani görünürdeki amaçla gerçek amaç da birlerinden farklı olabilirler. Bununla birlikte amaç zaman içerisinde de gelişen durum karşısında değişikliğe uğrayabilir. Tüm bu anlatılanlardan ötürü bir muhalefetin hangi amacı taşıdığını saptamak bazen çok kolay olabileceği gibi bazen de aksine çok uğraşı gerektirmektedir.

Muhalefetin belirleyebileceği amaçlar; mevcut siyasal yapıya (siyasal rejime) yönelik değişiklik isteği, sosyo-ekonomik yapıya (düzene) yönelik bir değişiklik isteği ya da hükümetin (siyasal iktidarın) özgün siyasetine ilişkin değişiklik isteği şeklinde ortaya konulabilir (Turgut, 1984, 12). Burada önemli olan nokta, eğer ilgili muhalefet yukarıda sıralanan ilk iki amaç dahilinde bir hedef güdüyorsa yapısal bir muhalefetten, sadece

üçüncü amaca yönelik bir muhalefet eylemi içerisindeyse yapısal olmayan muhalefetten söz edilir. Yani eğer söz konusu muhalefet mevcut siyasal rejime, sosyo-ekonomik yapıya yönelik bir değişim amacıdaysa, burada yapısal bir muhalefetten söz edilmektedir. Eğer muhalefet sadece mevcut siyasal iktidarın özgün siyasetine yönelikse, burada da yapısal olmayan muhalefetten söz edilebilir.

Yapısal muhalefet kavramının içine, var olan düzeni tamamen yıkıp, yeni bir yapı oluşturmayı amaç edinen bir muhalefet de, var olan toplumsal yapıda sadece siyasal ya da sosyo-ekonomik nitelikte bazı reformlar gerçekleştirmek isteyen muhalefet de girmektedir. Bu çerçevede incelendiğinde, herhangi bir demokratik sistemde içinde bulunulan temel sistemi kabul edip, kısmi sosyo-ekonomik reformlar vasıtasıyla yaşam düzeyinin yükseltilmesini savunan sosyal demokrat partiler, asıl amaç olarak sosyalist bir toplum için mücadele eden komünist partiler ve parlamento dışında düzeni yıkmak için yeraltında ya da açıkça gerçekleştirilen örgütlenmiş muhalefet hep bu grup içine girmektedir (Turgut, 1984, 13).

2.2.3. Parlamenter-Parlamento Dışı Muhalefet

Parlamenter ve parlamento dışı muhalefet kavramları ele alınırken, ilgili ayrımın kaynağını, muhalefet yapılan yer değil, muhalefet yapanlar oluşturmaktadır. Bu şekilde düşünüldüğünde, parlamenter muhalefet olgusunun mevcut bir siyasal sistemde yasal olarak örgütlenmiş olan siyasal partilerin gerçekleştirdiği muhalefet olduğu görülmektedir. Siyasal partiler tarafından gerçekleştirilen muhalefet dışındaki diğer muhalefet olgularının hepsi parlamento dışı muhalefet kavramına karşılık gelmektedir (Turgut, 1984, 14). Bu çerçevede düşünüldüğünde parlamentoda iktidarda bulunmayan siyasal partilerin gerçekleştirdikleri muhalefetin her türlü parlamenter muhalefet olarak değerlendirilmektedir. Bazı siyasal partiler de seçimlere girmiş fakat parlamentoda temsil edilecek oranda oy alamamış ya da seçimlerden sonra kurulup, örgütlenmiş olabilirler. Her iki durumdaki siyasal partilerin ortaya koydukları muhalefet de parlamenter muhalefet kapsamının içindedir. Dikkat edilecek olursa yukarıda belirtilen her iki parti tipi de parlamento dışındadır fakat gerçekleştirdikleri muhalefet parlamenter muhalefet sayılmaktadır. Çünkü bir siyasal muhalefetin parlamenter olup olmamasının ölçütü, muhalefetin yapıldığı yer değil, muhalefeti gerçekleştiren öznenin yasallığıdır.

Siyasal partilerin temel hedefleri, siyasal iktidarı ele geçirmek ya da en azından ona ortak olmaktır. Bu noktada mevcut siyasal iktidara ancak bir alternatif oluşturabilecek oluşumlar –ki bunlar siyasi partilerdir– parlamenter muhalefet gerçekleştirebilir. İktidar dışındaki siyasal partiler, iktidardaki parti ya da partilerin eleştirdikleri politikalarının yerine kendi önerilerini sunarak, parlamenter bir muhalefet gerçekleştirmiş olurlar.

Tüm bu söylenenler düşünüldüğünde ortaya çıkan sonuç, parlamenter muhalefetin sadece parlamento içinde yapılmadığıdır. Muhalefet partilerinin radyo, televizyon ve diğer iletişim araçları kanalıyla iktidarın uygulamalarını eleştirmeleri, seçim dönemlerinde oy isterken yaptıkları eleştirel konuşmalar hep parlamenter muhalefet kavramına örnek teşkil etmektedir (Turgut, 1984, 16). Burada dikkat edilmesi gereken nokta, yukarıda belirtilen muhalefet davranışlarının yer itibariyle parlamento dışı olmalarına rağmen, öz itibariyle parlamenter muhalefet olmalarıdır.

Parlamento dışı muhalefet ise mevcut iktidarı değiştirmek istemesine rağmen, siyasi parti sıfatı taşımadığından, yani iktidara yasal olarak bir alternatif olamadığından, parlamenter muhalefet kavramının dışında sayılmaktadır (Turgut, 1984, 15). Bu anlamda düşünüldüğünde, yasadışı faaliyet gösteren örgütlerin tümünün gerçekleştirdiği muhalefet, parlamento dışı muhalefet sayılmaktadır. Kendini bir siyasal parti olarak görüp, mevcut siyasal yapının gerektirdiği yasal gerekleri sağlamayan oluşumlar da parlamento dışı muhalefet kabul edilmektedir. Bunlara en iyi örnek de yeraltında varolan siyasal örgütlerdir.

Parlamenter-parlamento dışı muhalefet ayırımına ek olarak bir de “parlamento içi” ve “parlamento dışı” muhalefet ayırımından söz edilebilir. Parlamento içi muhalefet, parlamentoda temsil edilen siyasal partiler ile bağımsız milletvekilleri tarafından, siyasal iktidarın uyguladığı politikalarla yönelik olarak gerçekleştirilen her türlü muhalefeti ifade etmektedir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere, parlamento dışındaki siyasi partiler ve yasa dışı örgütlenmeler bu kapsamın dışında bulunmakta ve parlamento dışı muhalefet kavramının içinde yer almaktadırlar (Tunç, 1997, 11).

2.2.4. Diğer Muhalefet Türleri

Yukarıda belirlenen temel siyasal muhalefet ayrımlarının dışında bazı muhalefet türlerinden de söz etmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, sert ve yumuşak muhalefet ayrımıdır. Hiç kuşkusuz bu ayrımındaki ana öge muhalefet parti ya da partileridir. Biraz daha derine inildiğinde temel ögenin, muhalefet parti ya da partilerinin tutum ve söylemleri olduğu gözlerden kaçmamaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde sert muhalefet; iktidar ve hükümetin yanlış olduğuna kanaat getirilen söylem ve uygulamalarına sert söylem ve eylemlerle karşılık verme ve hukuksal çerçeve içerisindeki denetim yollarını sürekli çalıştırma şeklinde açıklanabilir. Yalnız buradaki önemli nokta, hukuksal çerçeve kavramıdır. Sert muhalefet kavramındaki “sert” kelimesinden eylemsel anlamda şiddet, çatışma anlaşılmamalıdır. Muhalefet beraberinde çatışmayı getirecektir fakat bu çatışma düşünsel anlamda başlayıp sona eren fikir çatışması şeklinde olmalıdır.

Yumuşak muhalefet kavramı, bir muhalefet odağının belirli konularda çatışma çıkabileceğini önceden kestirebildiği halde, hükümetin eylem ve tutumunu değiştirmeye yönelik hiçbir çabada bulunmaması ya da şiddetli tartışmalardan kaçınması şeklinde açıklanabilir. Durum siyasal partiler açısından değerlendirildiğinde; şüphesiz iktidar partisi, karşısında her zaman yumuşak bir muhalefet olgusunun varlığını tercih etmektedir.

Bir başka ayrım da muhalefet odağını oluşturan grubun konumu göz önüne alındığı zaman karşımıza çıkmaktadır. Burada da önemli olan en genel anlamıyla, muhalefeti gerçekleştirenlerin kim olduklarıdır. Buna göre de muhalefet; parti içi muhalefet ve parti dışı muhalefet şeklinde bir ayrıma gidebilir.

Parti içi muhalefet, özellikle partinin önde gelenlerinin (parti yöneticilerinin, dolayısıyla parti genelinin) görüşlerinin aksine fikir beyan eden ve parti içerisinde azınlık konumunda bulunan bir grubun, parti içerisinde yürütmüş oldukları muhalefettir. Genel olarak “hizip” kavramı da parti içi muhalefet şeklinde kullanılmaktadır. Siyasi partilerin içerisinde oluşan ve giderek büyüyen muhalefet eylemleri de “hizipçilik” olarak adlandırılmaktadır. Parti içi muhalefete bu çerçevede bakıldığı zaman, parti dışı muhalefet de klasik anlamda diğer siyasi partilere yöneltilen muhalefet şeklinde tanımlanabilir.

2.3. Çeşitli Siyasal Sistemlerde Siyasal Muhalefet

Siyasal muhalefet kavramının ne olduğunun ve öneminin kavranabilmesi açısından çeşitli siyasal sistemlerde siyasal muhalefet kavramının yerinin belirtilmesi gerekmektedir.

2.3.1. Otoriter Sistemlerde Siyasal Muhalefet

Otoriter sistem, herhangi bir kişi ya da grubun iktidarı ele geçirerek toplumun geri kalanı, yani yönetilenler üzerinde baskıya ve zora dayalı bir hakimiyet kurmasıyla oluşan bir sistemdir (Türköne, 2007, 176). Otoriter sistemlerde iktidarın kaybedilmesi endişesi, iktidar sahibini baskıcı ve şiddet uygulayıcısı yapabilir. Otoriter sistemlerde meşruiyetin kaynağı ya göstermelik olarak halka ya da ilahi güce dayandırılır. Örneğin Suudi Arabistan'daki otoriter yönetim iktidarının kaynağını ilahi güce dayandırmakta, teokratik olgulardan faydalanmaktadır. Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ta da iktidarın kaynağının halka dayandırıldığı imajı verilmek istenmişse de durumun öyle olmadığı su götürmez bir gerçektir.

Otoriter sistemlerde iktidarı elinde bulunduran hanedan, bir muhalif harekete hiç izin vermez ya da göstermelik olarak bir muhalif grubun varlığını –fazla ileriye gitmemek şartıyla- kabul eder. Göstermelik olarak bir muhalif grubun varlığını kabullenmenin temel sebebi, dış dünyaya “bakın burada demokrasi var” imajının sergilenmek istenmesidir.

2.3.2. Totaliter Sistemlerde Siyasal Muhalefet

Totaliterizm tüm devlet ve toplum yaşamını kontrol etmek, denetlemek ve belirlenen bir ideoloji doğrultusunda yönlendirmek iddiasında olan, bütüncül bir sistemdir (Öztekin, 2000, 236). Totaliterizm, Latince bütün anlamına gelen “totus” kelimesinden türetilmiştir (Giddens, 2005, 384). Terimin kaynağının, Mussolini dönemindeki İtalyan faşistleri ile filozof Giovanni Gentile olduğu düşünülmektedir (Marshall, 1999, 761). Totaliterizmde ideoloji kavramı büyük önem teşkil etmektedir. Çünkü totaliterizmde en temel hedef tüm bireyleri belirli bir ideoloji çerçevesinde dönüştürmektir. Bu sistemde, siyaset tek bir partinin tekelindedir. Bu tekeli partinin ruh ve gücüne ideoloji kaynaklık etmektedir (Aron, 1976, 284). Özellikle Stalin dönemindeki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, totaliter sisteme örnek olarak gösterilebilir.

Totaliter sistemlerde muhalefetin yaşama şansı yoktur. Zaten totaliterizm, felsefesi itibariyle toplumun her alanını belirli bir ideolojiye dayanarak dönüştürme anlamına geldiği için, yapısı gereği bu ideolojinin aksine gelişen herhangi bir hareket ya da akıma yer vermemektedir. Kısaca herhangi bir muhalif oluşumunun engellenmesinin temel nedeni ideoloji gereğidir.

Totaliter sistemlere verilen en geçerli örnek olan, Marksist-Leninist doktrine göre oluşturulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde hem teorik hem de pratik siyaset anlamında tümüyle birleşen tek bir parti yaşama hakkına sahiptir. Bu durum da totaliter bir sistemin muhalefete bakışını net bir biçimde gözler önüne sermektedir.

2.3.3. Gelişmekte Olan Demokrasilerde Siyasal Muhalefet

Bu başlık altında incelenen demokrasiler, henüz kurumsallaşmamış ve genç demokrasiler olarak nitelendirilen siyasal sistemlerdir. Nihai amacın, bugünkü anlamda Batı tipi demokrasiye geçiş olduğu bu sistemlerde, siyasal kültürün köklü olmayışı iktidar-muhalefet ilişkileri açısından bir takım olumsuzlukların yaşanılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Demokratik kazanımları, yıllarca verilen mücadelelerle elde eden demokratik rejimlerde bu tip sorunlar yokken, demokratik kurumları içselleştirmekte güçlük çeken rejimlerde bu tip sorunlar gözle görülür şekildedir.

İşte demokrasinin tam anlamıyla içselleştirilememesi, gelişmekte olan demokrasilerde siyasal muhalefet olgusunu sıkıntılı bir duruma sokmaktadır. Bu tip demokrasilerde iktidar, siyasal muhalefeti daima bir şer odağı ve seçim dışı yollarla iktidara gelme hesapları yapan bir kuruluş olarak görmektedir. Siyasal muhalefet de yapısal bir muhalefet sergilemek yerine, iktidarın hata yapmasını beklemekte ve sürekli olarak işlerin daha kötüye gitmesini arzulayıp, bunun faturasını iktidara keserek prim yapmaya çalışmaktadır. Genelde siyasi bir organizasyon olan devlet olgusunun fazlaca yüceltildiği toplumlarda görülen bu durum karşımıza, muhalefetin bir hain, iktidarın ise kutsal olduğu tezini çıkarmaktadır.

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne adeta bir miras olarak kalan siyasal kültürde de iktidar-muhalefet ilişkileri, yukarıda aktarılan yapıyla büyük benzerlikler

göstermektedir. Her şeyden önce rejimin meşruiyetinin gelenekselliğe eklenmiş İslamiyet’le sağlanması ve bunun toplum tarafından benimsenmesi, toplumu oluşturan “müminlerin” kendilerini Tanrı’nın yarattığı düzeni korumak ve kollamak ile görevli olan padişaha bırakmalarına neden olmuş, padişaha ve onun otoritesine karşı gelmek ise Tanrı’ya karşı gelmekle eşdeğer sayılmıştır (Berkes, 2002, 31). Bu ortamda ülke yönetimine sadece belirli bir hanedanın üyeleri talip olmuş, bununla birlikte siyasal bir muhalefete izin vermemek pahasına kardeş katli bile olanaklı kılınmıştır. Buna ek olarak Osmanlı Devleti’nin uyguladığı toprak politikası, olası bir servet birikimine engel olmuş böylelikle Avrupa’da siyasal muhalefetin temelini oluşturan burjuvazi oluşumunun önüne geçmiştir.

Alınan askeri başarısızlıklar Osmanlı Devleti açısından reformları kaçınılmaz hale getirmiş, özellikle yapılan ticaret antlaşmaları ile sağladığı ekonomik avantajlarını yitirmek istemeyen Batılı devletlerin telkinleriyle bir takım köklü toplumsal, siyasal ve hukuksal düzenlemelere gidilmiştir. Bu çerçevede ilan edilen Birinci ve İkinci Meşrutiyet ile meşruti bir yönetime gidilmiş ve Meclisi Mebusan oluşturulmuştur. Ancak Osmanlı-Rus Savaşı’nı bahane eden padişah anayasanın kendisine verdiği yetkiye dayanarak, meclisi dağıtmış, mecliste kendisini ve hükümeti şiddetle eleştiren bazı muhalifleri de tutuklatarak, olası bir siyasal muhalefete tahammülsüzlüğünü göstermiştir. Tekrardan geri dönülen mutlakiyet rejimi ile beraber girilen istibdat (baskı) döneminde her türlü muhalif girişim yasaklanmış, gösterilere izin verilmemiş, basına sansür konularak Tanzimat döneminden itibaren Muhbir, Ulüm, Hürriyet, İbret, Basiret gibi gazeteler çıkararak muhalif bir tutum sergileyen aydınlar sürgüne ya da hapse gönderilerek susturulmaya çalışılmıştır (Lewis, 1998, 153-174).

Daha sonra padişahın yetkilerinde gerçekleştirilen kısıtlamalar sonucu ilan edilen İkinci Meşrutiyet döneminde bir süre devam eden özgürlükçü ortam, İttihad ve Terakki hükümetine karşı düzenlenen bir darbe girişimi olan 31 Mart Olayı ile son bulmuştur (Ahmad, 1994, 64-Akşin, 1994, 33). 31 Mart Olayı, toplum kesimlerindeki bütün muhalif grupların birleşerek seçim dışı yollarla iktidarı ele geçirme girişimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada önemli olan nokta, anayasal bir konumda bulunan siyasal muhalefetin, hem anayasal hem de yapısal olmayan bir şekilde bir girişimde bulunmasıdır. 31 Mart Olayı’nı savuşturan iktidar da çareyi muhalefet karşısında sıkı tedbirler almakta bulmuş, bunun karşısında muhalefet tarafından kurulan bir birleşik cepheyi andıran

Hürriyet ve İtilaf Fırkası da oluşumunu tamamlayarak, program ve politikaya bağlı olmadan, hükümeti yok etmenin tek amaç olduğu bir şekilde kendine yer bulmuş (Tunaya, 1995, 320) ve günümüzde de devam eden iktidar-muhalefet ilişkilerinin güvensizliğe dayalı temelleri bu şekilde atılmıştır.

Gelişmekte olan demokrasilerdeki siyasal muhalefetin durumuna en iyi örneklerden birisi olan Türkiye Cumhuriyeti'nde de siyasal muhalefet iktidar tarafından, her zaman gizli bir takım örgütlenmelerle ilişki içerisinde tutularak suçlanmış, iktidar da siyasal muhalefet tarafından beceriksizlikle, diktatörlük eğilimleriyle suçlanmış, maalesef bu olgu siyasal kültürümüzün temelini oluşturmuştur.

2.3.4. Demokratik Sistemlerde Siyasal Muhalefet

Bu başlık altında irdelenen demokratik sistemlerin, Batı tipi demokratik sistemler olduğunun belirtilmesinde fayda vardır. Demokrasi kelimesi, Yunanca'daki demokratia kelimesinden gelmektedir. Demos halk, kratia ise iktidar anlamındadır. Demokrasi, halk egemenliği anlamına gelirken, bir sistem olarak demokrasi, "*halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi*"dir (www.tdk.gov.tr, 2007).

Demokratik sistemlerde halk, kendi seçtiği, iş başına getirdiği yöneticiler tarafından yönetilmektedir. Yöneticiler bir nevi halkın temsilcileri durumundadırlar.

Toplamları oluşturan bireylerin her birinin aynı düşüncelere ve değer yargılarına sahip olmaları, her olaya aynı tepkileri vermeleri, kısaca aynı tip davranışlar göstermeleri olanaksız bir durumdur. Bu yüzden toplum homojen olmayan bir birleşime denk düşer. Toplum içerisindeki bireylerin hayatlarına yön vermelerinin en önemli başlangıç noktasını bir dünya görüşüne sahip olma oluşturur. Böylelikle birey siyasallaşmaya başlar. İşte demokratik sistemlerdeki siyasal muhalefet bu şekilde temellenir.

Demokratik sistemlerde muhalefet, sistemin devamı için gereklidir. Aksi takdirde demokratik bir sistemden söz etmek olanaksızdır. Muhalefet olgusu, tek düzeliğe engel teşkil ederken, çoksesliliğe uygun bir ortam sağlar. Demokrasi demek fikir çatışmalarının yaşandığı bir sistem demektir.

Demokratik sistemlerde, siyasal muhalefetin öncüleri, amaçları iktidarı ele geçirmek ya da en azından ona ortak olmak olan, siyasi partilerdir. Halk, devletlere göre değişebilen seçim sistemleri çerçevesinde belirli siyasal oluşumları destekler. Gerçekleştirilen seçimler sonucu, belirli parti ya da partilere iktidar görevi verilirken yine belirli parti ya da partilere de muhalefet görevi verilir.

İktidarda olanlar yaptıklarının isabetliliğini iktidarda olmayanlar da yapılan şeylerin yetersizliğini ispat etmek isterler. Etkilemek istedikleri alan büyük kitledir. Halktır, toplumdur. İktidarda olmayanlar, iktidar üzerinde etki ve baskı yaratarak toplumu daha iyi idare edecekleri tezini yerleştirme davasındadırlar. İktidara geçmek için girişilen bütün bu savaşlar yarışmalar ve bu amaca erişmek için kullanılan araçlar ve metotlar siyasi hayatın unsurlarıdır, gerçekleridir. (Tunaya, 1969, 211)

İktidar parti ya da partileri ile muhalefet parti ya da partileri arasındaki ilişki son derece önem teşkil etmektedir. Bu ilişki dahilinde iktidar, muhalefeti yok etmeye çalışmamalı, muhalefet de iktidarın çoğunluğuna saygı göstermelidir (Lipson, 2005, 264-265). Farklı bir dünya görüşünü savunan muhalefetin yapıcı olması gerekmektedir. Muhalefet kavgacı değil tamamen barışçıl bir yol izlemeli, iktidar ise muhalefet edenleri düşman olarak görmemelidir. Yapıcı siyasal muhalefet, siyasetin uygarlaşmasının temel şartıdır (Sartori, 1971, 33).

Siyasal muhalefet, demokratik sistemlerde anayasal güvence altına alınmıştır. Ancak muhalefet etme eylemi hiçbir şekilde bir sınırsızlığı içermemektedir. Demokratik sistemi benimsemiş her devletin, çizdiği muhalefet sınırları bulunmaktadır. Sosyal, ekonomik ve siyasal yapıda radikal değişiklik olarak adlandırılabilir aşırılık, demokratik istikrarı tehdit eder. Aşırılık, demokratik sistemi yok etme anlamına da gelebilir (Powell, 1990, 128). Demokratik sistemler hiçbir güç odağına, kendisini yok etme olanağı vermemelidir. Bu da aşırı siyasal muhalefetin önüne geçilerek sağlanabilir.

3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE SİYASAL MUHALEFETİN GELİŞİMİ

Ortak amaç olan, emperyalist güçleri yurttan atmak doğrultusunda gerçekleşen Milli Mücadele Hareketi, toplumun tüm katmanlarını bünyesinde barındırmış ve ulusal bağımsızlığa giden yoldaki önemli noktalardan birisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasını sağlamıştır. Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren kadro ele alındığında, bu kadroyu oluşturan kişilerin türdeş olduğu düşünülemez. Kısaca TBMM'nin bu birinci dönemi karma bir kurul niteliği taşıyordu.

Zaman ilerleyip Meclis çalışmalarına başlayınca, üyeler arasındaki fikir ayrılıkları iyiden iyiye su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Fikir ayrılıkları beraberinde, TBMM'nde çeşitli gruplaşmaları doğurmuştur. İşte bu ortamda Mustafa Kemal ve arkadaşları, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuştur. Bu grubun kurulması, Meclis'teki Mustafa Kemal'e karşıt olanları endişelendirmiştir. Bu çerçevede, halifelik ve saltanata dokunulmaması gerektiğini düşünen ve Mustafa Kemal'e karşı olan milletvekilleri, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun karşısında ikinci bir grup oluşturmuşlardır. Bu "İkinci Grup"un özelliği, Mustafa Kemal'e karşı olması, sultanlık ve halifelik ile simgelenen eski toplumsal ve siyasal düzene bağlı bulunmasıydı (Kongar, 2004, 137).

Kurulan İkinci Grup, sürekli olarak her konuda, Mustafa Kemal ve yandaşlarına muhalif bir tavır sergilemiştir. Mustafa Kemal, gerçekleştirmeyi tasarladığı devrimlerin bu meclis üyeleri ile sıkıntı yaratacağını düşündüğü için yeni seçimlere gidilmesi gerektiğini düşünmüştür. Yeni bir seçimin yapılmasına karar verildikten sonra, Meclis gündemine seçim kanununda değişiklik yapılması konusu gelmiştir.

İkinci Grup'un öncüleri (Mustafa Kemal'e karşıt milletvekilleri), Mustafa Kemal'i devre dışı bırakarak, onu milletvekili seçtirmemenin yolunu aramış, bunu da düzenlenecek olan yeni seçim yasası ile gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Mustafa Kemal'e muhalif üyelerce hazırlanan önergede; milletvekili seçilebilmenin yasal koşulu olarak, "Türkiye'nin bugünkü sınırları içindeki yerlerden birinde doğmak, seçim bölgesinde sürekli oturmak", sınır dışında doğup da bugünkü sınırlar içine göç edenler için ise "belirli bir yerde en az beş yıl sürekli olarak oturmak" gerektiği ileri sürülmektedir (Kili, 2001, 277). Bu önerenin amacı bellidir: Mustafa Kemal Selanik doğumludur ve Selanik,

Türkiye sınırları dışında kalmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Selanik'ten Türkiye sınırlarına gelmiştir ve beş yıldır sürekli olarak hiçbir yerde ikamet şansı olmamıştır. Eğer bu önerge yasalaşırsa, Mustafa Kemal'e Meclis yolu kapanacaktır. Önerge Meclis'te tartışılırken, Mustafa Kemal söz almış ve tarihe geçen şu konuşmayı yapmıştır(Söylev, 1970, 529-530):

“Ne yazık ki benim doğum yerim, bugünkü sınırlar dışında kalmış bulunuyor. İkincisi, herhangi bir seçim bölgesinde beş yıl oturmuş da değilim. Doğum yerim, bugünkü ulusal sınırimızın dışında kalmıştır. Ama, bu böyle ise, bunu ben istemiş değilim ve bunda hiçbir suçum yoktur. Bu, bütün yurdumuzu, ulusumuzu yok etmek isteyen düşmanların bu işteki başarılarının biraz olsun önlenemeyişinden ileri gelmiştir. Eğer düşmanlar amaçların tam olarak ulaşmış olsalardı, Tanrı korusun, Bu tasarıya imza atan bayların doğum yerleri de sınır dışında kalabilirdi.

Bundan başka, bu maddenin istediği koşul bende yoksa, yani beş yıl sürekli olarak bir seçim bölgesinde oturmamış isem, o da, bu yurt uğrunda yaptığım ödevler yüzündendir. Eğer bu maddenin istediği niteliği kazanmaya çalışsaydım, İstanbul'u kazandırmakla sonuçlanan Arıburnu ve Anafartalar'daki savunmalarımı yapmamaklığım gerekirdi. Eğer bir yerde beş yıl oturmak zorunda bulunsaydım, benim Bitlis'i ve Muş'u aldıktan sonra Diyarbakır'a doğru yayılan düşmanın karşısına çıkmamaklığım, Bitlis ve Muş'u kurtarmak olan yurt ödevimi yapmamaklığım gerekirdi. Bu bayların istediği nitelikleri kazanmak isteseydim, Suriye'yi boşaltan orduların artıklarından Halep'te bir ordu kurarak düşmana karşı savunmaya girişmemekliğim ve bugün ulusal sınır dediğimiz sınırı edimli olarak çizmemekliğim gerekirdi.

Sanırım, ondan sonraki çalışmalarımı herkes bilir. Hiçbir yerde, beş yıl oturamayacak ölçüde çalışmış bulunuyorum. Ben sanıyorum ki, bu çalışmalarımın dolaylı ulusumun sevgisini ve yakınlığını kazandım. Belki bütün Müslümanlık dünyasının sevgisi ve yakınlığını da kazandım. Bu sevgi ve yakınlıklara karşılık, yurttaşlık haklarından yoksun bırakılacağımı hiç aklıma getirmezdim. Sanıyorum ve sanıyordum ki, dış düşmanlar canıma kıyarak da beni yurdumdaki işimden ayırmaya çalışacaklardır. Ama hiçbir zaman düşünüp düşleyemezdim ki, yüce Meclis'te, iki üç kişi bile olsa, düşmanlar gibi düşünen üyeler bulunabilsin. Bunun içindir ki, ben anlamak istiyorum; bu baylar gerçekten seçim bölgeleri halkının düşünce ve duygularını mı yansıtıyorlar?

Yine bu baylara soruyorum: Milletvekili olmaları bakımından, bütün ulusun vekili olmak gibi bir nitelik taşıdıklarına göre, ulusun da kendileri gibi düşündüğünü söyleyebilirler mi?

Baylar, beni yurttaşlık haklarından yoksun etmek yetkisi bu baylara nerden verilmiştir? Bu kürsüden açıkça yüce kurulunuza ve bu bayların seçim bölgeleri halkına ve bütün ulusa soruyorum ve yanıt istiyorum.”

Mustafa Kemal’in istediği yanıt çok geçmeden Meclis tarafından verilmiş ve bu önerge bir ihanet belgesi olarak adlandırılarak reddedilmiştir. Bu önerge, Mustafa Kemal ve ekibine karşı oluşan muhalefetin varlığının ortaya çıkışının belgesi niteliğindedir.

Seçim kararının alınması üzerine Müdafaa-i Hukuk Grubu seçim stratejisini belirlemeye koyulmuş ve partileşme sürecine giden yol başlamıştır. Sonunda 11 Eylül 1923 tarihinde Mustafa Kemal ve yakın arkadaşları tarafından Halk Fırkası resmen kurulmuştur. 10 Kasım 1924 tarihinde de partinin başına cumhuriyet kelimesi eklenerek partinin adı, Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştirilmiştir(Gülcan, 2001, 80-81).

29 Ekim 1923’te, TBMM Türkiye Cumhuriyeti’ni ilan etmiştir. Bundan yaklaşık bir yıl sonra bağımsız bir muhalefet partisinin kuruluşuna yol açan en önemli neden kuşkusuz bu gelişme olmuştur (Zürcher, 2003, 53). Bununla birlikte 3 Mart 1924’te Hilafet’in kaldırılması, muhalefetin iyiden iyiye partileşmesine yol açmıştır. Bu çerçevede, 17 Kasım 1924’te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası resmen kurulmuştur (Ateş, 1994, 116).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın ileri sürdüğü görüş, hükümetin bir muhalefet tarafından sürekli denetlenmesi, bu sayede belirli bir zümrenin yönetimde etkili olmasının engellenmesi üzerine temellenmiştir. Bunun için parti, birkaç kişinin “oligarşik amaçlarına” karşı koyarak bireysel özgürlükleri korumak amacı güttüğünü belirtmiştir. Bu sözlerle şüphesiz Mustafa Kemal ile taraftarları kastediliyordu. Cumhuriyet rejimi, liberalizm ve demokrasi, bu partinin kabul ettiği esas prensiplerdi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, aslında laik tutumu artık açıkça belli olan hükümetin müdahalesine karşı dini korumak düşüncesi etrafında birleşiyordu (Karpas, 1996, 59-60). Yeni partinin kurulması, devrimi gerçekleştiren kadroya karşı örgütlü bir muhalefetin ilk kez kurulması olarak yorumlanmalıdır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gerçekten Cumhuriyet ve devrimlerden yana olma konusunda içten bir tutum beslediği düşünülse bile, varlığı ve gücü, Cumhuriyetin ve devrimlerin karşıtlarını güçlendirmiş, onları Cumhuriyete karşı çıkmaya özendirmiş, devrimlere karşı direnişlere cesaret vermiştir (Ateş, 1984, 256). İşte bu ortamda, genç Türkiye Cumhuriyeti 13 Şubat 1925'te patlak veren Şeyh Sait Ayaklanması ile karşı karşıya kalmıştır.

Bu ayaklanma dinsel, etnik ve bölgesel nedenlerle orta çıkmış, ne olursa olsun Cumhuriyeti ve devrimlere doğrudan hedef almıştır. Ayaklanmanın ortaya çıktığı günlerde de Musul sorunuyla ilgili olarak gerçekleşen görüşmelerin olması tesadüf olarak değerlendirilemez. Kısaca Şeyh Sait olayının ayrıca İngilizlerle de ilgisi vardı. Lozan'da halledilmeyen Musul sorununun 1924 yılında İstanbul'da toplanan İngiliz Konferansının sonuç vermemesi üzerine, Milletler Cemiyeti'ne götürülmesi gerekliydi. İngiltere bir taraftan Musul halkının Türkiye ile birleşmek isteğini önlerken, diğer taraftan da Türkiye içerisinde, isyan ve karışıklık çıkararak Türkiye'nin siyasal istikrarını sarsmaya çalışmıştır.

Ayaklanmayı bastırabilmek adına 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükun yasası kabul edilmiştir. Ayrıca örfi idare ilan edilerek vatan ihanet suçlarıyla, rejime karşı işlenen diğer bütün suçları yargılamak üzere 1920'de kurulmuş olan İstiklal Mahkemeleri geniş yetkilerle tekrar harekete geçirilmiştir. İsyen çok geçmeden bastırılmış, isyancılar yargılanarak cezalandırılmışlardır. İstiklal Mahkemesi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı isyanla ilişkili bulmuş, bu doğrultuda 5 Haziran 1925'te parti kapatılmıştır (Karpas, 1996, 60).

Türkiye Cumhuriyeti ilk çok partili siyasal hayata geçiş denemesinde başarısız olmuş, planlanan devrimlerin kökleşmesi için tek parti sisteminin daha uygun olduğuna karar verilmiştir. Bu dönemden sonra 1930 yılına kadar, yasal olarak bir muhalefetin varlığından söz edilemez.

1930 yılına gelindiğinde Mustafa Kemal, özlemini gerçekleştirmeye yönelik bir adım atıp, Fethi Okyar'dan bir siyasal parti kurmasını istemiştir. Mustafa Kemal devrimlerin yerleştiğini, artık çok partili siyasal hayata geçişte bir engel olmadığını

düşünerek, mevcut bir muhalefet partisinin varlığının ülkenin geleceği açısından olumlu olacağı düşüncesini savunmuştur.

Bu doğrultuda, 12 Ağustos 1930'da Fethi Okyar'ın liderliğinde Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Mustafa Kemal kız kardeşi Makbule Hanımı da Serbest Cumhuriyet Fırkası'na üye yaparak, kurulan yeni partiye karşı olmadığını ve siyasi arenada bulunan iki partiye de eşit mesafede olduğunu göstermek istemiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın programı liberalizme kaçan birkaç genel prensipten oluşuyordu. Partinin esas siyaseti CHP'ye karşı koymak, ekonomi alanındaki başarısızlığını eleştirmekti. Bu tutum partinin etrafında hemen çok sayıda muhalif grupların toplanmasına sebep oldu. Bunlar, Fethi Okyar'ın İzmir'e gidişinde hükümete karşı yapılan gösterilerden de belli olduğu gibi, iktidardaki partiye cesaretle meydan okuyorlardı (Karpas, 1996, 73).

Hiç kuşkusuz tek partiden bıkan halk, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve fırsat kollayan karşıdevrimciler gibi etkenlerin etkisiyle, Serbest Cumhuriyet Fırkası homojen olmayan bir kitleye sahip olmuştu. Serbest Fırka'nın giderek güçlenmesi, CHP ile arasının giderek açılmasına sebep oldu. Bu ortamda CHP'liler, başlangıçta iki partiye de eşit mesafede olduğunu söyleyen Mustafa Kemal'i CHP'yi desteklemeye ikna ederek bir anlamda SCF'nin sonunu hazırlamışlardır. Böylece, Mustafa Kemal'e karşı gelmek durumunda bırakılan SCF liderleri 17 Kasım 1930'da partilerini kapatma kararı almışlardır.

Türdeş olmayan tüm muhalif grupları bünyesinde barındıran SCF, üç aylık bir macera sonrası kapanmıştır. Gerçekleştirilen bu ikinci deneme de başarısızlıkla sonuçlanmış ve bu tarihten 1946 yılına kadar gerçek anlamda bir siyasal muhalefetin varlığından söz edilememiştir.

ÜÇÜNCÜ KESİM: ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ SONRASI MUHALEFET YILLARINDA İSMET İNÖNÜ

Bu kesimde, çok partili siyasi hayata geçiş sonrası, iktidar liderliğinden muhalefet lideri durumuna gelen İsmet İnönü'nün muhalefet yıllarında sergilediği siyasal muhalefet ele alınmaktadır.

4. ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ, DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULMASI VE YAŞANAN GELİŞMELER

Çok partili siyasi hayatın bünyesinde barındırdığı çokseslilik ve demokrasi, adeta cumhuriyet rejiminin tamamlayıcısı durumundadır. Cumhuriyeti kuran kadro da gerçekleştirdiği denemelerle uygun ortamın kollandığını belirtmiştir.

1923 yılında kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti, 1924 ve 1930 yıllarında iki kez “çok partili siyasi hayata geçiş” denemesine sahne olmuştu. Ancak bu denemeler, ülkenin çok partili siyasi hayata geçmek için uygun bir dönemde olmadığını göstermiş, kurulan partilerde odaklanan karşıdevrimciler rejim için tehlike oluşturmuşlardır.

Nuri Demirağ adlı bir işadammın başkanlığında 18 Temmuz 1945 tarihinde kurulan Milli Kalkınma Partisi, uzun süren tek partili yıllardan sonra kurulan ilk partidir (Tökin, 1965, 78). Ancak bu partinin etkin bir muhalefet gerçekleştirmediği bir gerçektir. Tam anlamıyla çok partili siyasi hayata geçiş, Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte gerçekleşmiştir.

4.1. Parti İçi Muhalefet ve CHP'den Kopmalar

Cumhuriyet Halk Partisi içerisindeki muhalefet ilk kez belirgin bir şekilde 1945 yılındaki bütçe görüşmeleri sırasında su yüzüne çıkmıştır. CHP içerisindeki muhalif sesler, özellikle bütçe açığı dolayısıyla artan devlet borçları, hayat pahalılığı, karaborsa gibi konularda hükümeti eleştirmektedirler. Bütçe görüşmeleri sonrasında yapılan oylamada, 368 lehte 7 aleyhte oy çıkmıştır. Aleyhte oy kullananların dördü, Demokrat Parti'yi kuracak olan, Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'dür (Ahmad,

1976, 13). Bu beş milletvekilinin en belirgin özellikleri liberalizme inanmaları ve “toprak reformu”na karşı oluşlarıdır.

1945 yılının ilk günlerde mecliste tartışılmaya başlanan “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı” toprak ağalarının pek hoşnut etmemektedir. Tasarının temel niteliği, toprağı olmayan köylüğü toprak sahibi yapmak ve adaletsiz toprak dağılımını önlemektir. Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalan feodal ilişkiler, ancak bu şekilde kırılabilirdi. Tasarı’ya muhalefet edenler tasarının, özel mülkiyete aykırı olduğunu belirtmekteydiler. TBMM tutanakları incelendiğinde, konunun özünü en açık şekilde gözler önüne seren Kütahya milletvekili Besim Atalay olmuştur. Atalay, konuşmasına: *“Arkadaşlar; biz Cumhuriyet kurulalıdan beri birçok inkılaplar geçirdik... Toprak inkılabına gelince işin rengi değişti”* diye başlamış ve *“Arkadaşlar şunu bilmelidir ki, bu kanun... keseye dokunur, keseye. Zannedirim fazla bağırtı da keseye dokunduğu içindir”* diye bitirmiştir (Eroğul, 2003, 27).

Toprak reformunun yasalaşacağı günlerde, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, Türk siyasi tarihinde “dörtlü takrir” olarak yer edinen, önergeyi imzalayarak parti grubuna sunmuşlardır. 7 Haziran 1945 tarihinde verilen takrirden, meclis denetiminin sağlanması, siyasal özgürlüklerin genişletilmesi ve parti çalışmalarının yeniden düzenlenmesi gibi istekler yer almaktaydı (Birand, 2005, 20). CHP meclis grubu 12 Haziran 1945’te toplanarak, takriri görüşmüş, mevcut kanun ve kuralların değiştirilmesine yol açacağı ve bu çeşit tekliflerin görüşülme yerinin grup toplantısı olmayıp, millet meclisi olduğu gerekçesiyle reddetmiştir (Karpas, 1996, 131).

Önergenin tartışılması kabul edilmeyince, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, hükümeti ve CHP’yi basında eleştirmeye başladılar. Sonunda, Vatan Gazetesi’ndeki sert yazılarından dolayı partiden çıkarıldılar. Menderes ve Köprülü’nün partiden çıkarılmalarını eleştiren Refik Koraltan’ın da partiden ilişkisi kesildi. Son olarak Celal Bayar, basın özgürlüğünün genişletilmesi için verdiği önerge kabul edilmeyince, 2 Aralık 1945’te partiden istifa etmiştir (Kongar, 2004, 146). Gerçekleşen bu ayrılımlar, yeni bir oluşumun habercisi gibiydi.

4.2. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

Milli Şef İsmet İnönü, her fırsatta çok partili siyasi hayata geçilmesinin gerekliliği üzerinde durmaktaydı. Paşa'ya göre muhalefette bir partinin varlığı, demokrasinin daha iyi işlemesini sağlayacaktı. Böylelikle, Atatürk Devrimleri'nin demokrasi açısından devamlılığı sağlanabilirdi. Bu noktada, İnönü'nün çok partili siyasal hayata geçiş isteğinin nerden kaynaklandığı konusunda bir fikir birliği bulunmamakla beraber, Şevket Süreyya Aydemir'in saptamalarına göre bunun nedeni “batıya benzeme” ve “Atatürk'ü tamamlayıp, devam ettirme” iken, Nadir Nadi'ye göre bunun nedeni “Atatürk'le yarış hırısı”ndan gelmektedir (Kara, 1985, 74). Prof. Dr. Melzig'in, İnönü'nün Atatürk'ten ilham alarak “kendi ulusu için, gereken hedeflere yürüdüğü” ve “Atatürk'ün esrelerini sağlamlaştırdığı” (Melzig, 1943, 3) saptamaları da durumun değerlendirilmesi açısından bir öneme sahiptir.

Kurulması düşünülen yeni partinin adı uzun uğraşlardan sonra şekillenmişti. Celal Bayar, parti kurulmadan önce İsmet İnönü ile görüşmeyi gerekli görmüş ve bu doğrultuda ikili bir yemek yemişlerdi. Bu görüşmede, İnönü'ye parti programı sunulmuş, İnönü programa göz attıktan sonra Bayar'a: “Terakkiperverlerde olduğu gibi, ‘İtikadatı diniyeye biz riayetkarız (dini fikir ve inançlara saygılıyız)’ diye madde var mı?” şeklinde bir soru yöneltir. Bayar: “Hayır Paşam, Laikliğin dinsizlik olmadığı var” der. Daha sonra İnönü, Köy Enstitüleri ve dış politika konularında bir fikir ayrılığı olup olmadığını sorar. Bayar, olmadığını söyleyince, İnönü “o halde tamam” der ve görüşme olumlu bir şekilde sonuçlanır (Toker, 1990, 81). Hiç kuşkusuz bu “tamam” aslında 23 yıl süren tek parti dönemine bir “tamam” niteliği taşıyordu. Demokrat Parti, 7 Ocak 1946'da resmen kuruluyordu.

4.3. 1946-1950 Arası İktidar-Muhalefet İlişkileri

Kurulduktan yaklaşık üç buçuk ay sonra, yerel seçimlere katılma hakkına sahip olan Demokrat Parti, bu hakkını kullanmayarak, ilk sandık deneyimini 21 Temmuz 1946 tarihinde vermiştir. Gerçekleştirilen bu seçimde, 465 sandalyeden 66'sını DP, 395'ini CHP ve 4'ünü bağımsızlar kazanmıştır (Ahmad, 1976, 23).

Sayısal sonuçlara bakıldığında seçimleri CHP'nin kazandığı düşünülebilir fakat durum hiç de öyle değildir. Seçim gerçekleştiğinde yeni bir parti olan DP, henüz tüm

illerde oluşumunu tamamlayamamıştır, böyle olunca da her ilden aday gösterememiştir. 465 sandalye için ancak 273 aday gösterebilip bunlardan 66'sını kazanan DP, ilerisi için kendi adına olumlu sinyaller vermiştir. Bunun yanı sıra DP'nin ileri gelenleri seçimlere hile karıştırıldığı yönünde açıklamalarda bulunmuş ve bu söylem Türk siyasi tarihinde yıllarca tartışılmıştır.

Gerçekleşen 1946 seçimleri sonucu açılan yeni TBMM'nin 8. Dönem 1. Yasama Yılı gerekçesiyle İnönü tarafından gerçekleşen konuşma, iktidar partisinin seçimler ve demokrasi konusundaki görüşlerinin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. İnönü; *"...Memleket idaresinde, iktidarın serbest seçimle tayin olunması ve karşı fikir ve kanaatlerin memleket hayatında serbestçe söylenmesi ve tesir etmesiyle, halk idaresinin ileri merhalesi muvaffakiyetle kurulmuştur. Artık Büyük Mecliste, belediye ve il idarelerinde, karşılıklı siyasi partilerle çalışıyoruz. Bu devrin feyizli bir surette işleyeceğine ve her yeni seçimin daha az sıkıntılı ve eksikler daha ziyade düzeltilmiş olarak geçeceğine inanıyoruz..."*(Cihan, 1993, 67) şeklinde devam eden konuşmasında seçimlerin ve çoksesliliğin önemi üzerinde durmuş, bundan sonraki dönemlerde de mevcut durumun daha iyiye gideceğini umduğunu belirtmiştir.

Artık TBMM'de bir muhalif parti bulunmaktadır ve bu muhalif parti sert bir muhalefet politikası izlemektedir. 1947 bütçe görüşmelerinde, DP tarafından gerçekleştirilen sert muhalefetin öncülerinden olan Adnan Menderes'in hükümeti eleştirisi, iplerin iyice gerilmesine neden olmuş, sert tutumuyla tanınan Başbakan Recep Peker kürsüye gelerek Menderes'e atfen, "maraz bir psikopat ruhun ifadesi" (Ahmad, 1976, 28) şeklindeki cevabı beraberinde DP'li milletvekillerinin Meclis'i terk etmelerini getirmiştir. Bu olay sonrası, iktidar ve muhalefet temsilcilerinin birbirlerine olan tutumları iyiden iyiye sertleşmiş, DP'li milletvekillerinin bir kısmı bir daha Meclis'e dönmeme kararı aldıklarını belirtmişlerdir.

İşte bu gergin ortamda Milli Şef devreye girmiş ve gergin havanın dağıtılması adına radyoda şu tebliği yayınlamıştır (Aydemir, 1975, 458):

"Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Demokrat Parti Başkanı Celal Bayar ve DP Meclis Grup Başkanı Fuat Köprülü'yi davet ederek, Büyük Millet Meclisi'ndeki hadise hakkında kendilerinden malumat istemiştir. Parti Başkanları, gördükleri muameleden müteessir olduklarını söylemişlerdir. Cumhurbaşkanı tarafından

birinin haklı veya haksız olduğu konusu üzerinde durulmayarak, bir kısım milletvekili arkadaşların müteessir olmalarından kendisinin de müteessir olduğunu bildirmiştir. Karşılıklı saygı ve iyi niyetin vücutuna, iki tarafla da yakın temasından dolayı katiben emin olduğunu bildiren Cumhurbaşkanı, şikayet tezahürünün kafi görülmesini ve Meclis'teki normal çalışmanın temin olunmasını başkanlardan rica etmiştir...”

İnönü'nün Cumhurbaşkanı sıfatıyla gerçekleştirdiği bu girişim, ortamı bir nebze olsun yumuşatmış, Meclis'e dönmeme kararı alan DP'li vekillerin, kararların vazgeçmelerini sağlamıştır. Kuşkusuz, İnönü'nün bu hareketi DP'liler tarafından memnuniyet verici bir gelişme olarak değerlendirilirken, Başbakan Peker'in başını çektiği CHP'deki sert kanat tarafından beklenmeyen bir gelişmedir.

Bu ortamda DP'nin kuruluşunun birinci yıldönümünde gerçekleştirilen kongre, doğrudan hükümeti hedef alan konuşmalar şeklinde geçmiştir. Kongre sonrasında sıralanan isteklerin muhatabı hiç kuşkusuz hükümdür. “Hürriyet Misakı” (özgürlük antlaşması) adı verilen bu istekler topluluğu şu şekildedir (Şenşekerçi, 2000, 200):

- Kanunlarda bulunan, anayasaya aykırı ve antidemokratik hükümler tasfiye edilmelidir.
- Demokratik ve tam güvenceli bir seçim kanunu oluşturulmalıdır.
- Parti başkanlığı ile devlet başkanlığının aynı kişide bulunmamalıdır.
- İdarenin tarafsızlığı sağlanmalıdır.

Bu talepler incelendiğinde, doğrudan doğruya hükümeti hedef aldığı açıktır. Ancak Hürriyet Misakı, CHP tarafından dikkate değer görülmemiştir.

İktidar ve muhalefetin uzlaşmaz ve sert tutumları, ülkenin iyiden iyiye gerilmesine sebebiyet vermekteydi. Eğer uzlaştırmacı bir girişim olmazsa, rejimin tehlikeye gireceği, gün gibi ortadaydı. Peker Hükümeti geri adım atmaya niyetli görünmüyordu. DP ise Hürriyet Misakı'ndan sonra geri adım atamazdı.

Durum bu şekilde belirince, çıkmazı bir tek kişiyi çözebileceği konuşulmaya başlandı. Bu kişi İnönü'den başkası değildi. Bunu öngörenlerden biri de Bayar'dı. Bu çerçevede Bayar, 7 Haziran günü İnönü'yü ziyaret ederek, hükümetin tutumundan rahatsız

olduklarını belirtmiştir. İnönü de gerekli değerlendirmeyi yapacağını belirtip, görüşmeyi sonlandırmıştır (Eroğul, 2003, 56).

Ülkedeki durumu çok iyi analiz eden İsmet İnönü, durum değerlendirmesi yaptıktan sonra, 12 Temmuz 1947 yılında bir bildiri yayınlamıştır. Türk Siyasi Tarihi'ne "12 Temmuz Beyannamesi" adıyla damgasını vuran beyannamenin bir bölümünde İnönü şunları söylemektedir (Demirel, 2001, 467-468):

"...Benim bu son dinlediğim karşılıklı şikayetler içinde mübalağa payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır. İhtilalci bir teşekkül değil bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben, devlet reisi olarak, kendimi iki partiye karşı müsavî derecede vazîfeli görürüm. (...) Muhalefet teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanuni haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kitleleri ise iktidarın bu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir..."

Tarihe 12 Temmuz Beyannamesi olarak geçen bu bildiri, adeta muhalefetin garantisi gibiydi. Bildiride, cumhurbaşkanının bütün partilere eşit mesafede olduğu ve böyle olması gerektiği açıkça belirtiliyordu. İnönü, bu bildiri ile demokratik hayatı güvence altına alıyordu. Bazı DP'lilere göre gerçekleştirdikleri muhalefetin meyvesi kendini göstermiş, İnönü bu bildiriyi yayınlamaya mecbur kalmıştı. Oysa İnönü bu bildiriyi, öteden beri istediği "demokratik rejim"i güvence altına almak için yayınlamaktaydı.

Bildirinin yayınlanmasından hemen sonra, sertlik yanlısı uygulamalarıyla bilinen Peker istifasını sunarak, hükümetten çekilmiştir. DP'nin muhalefetteki direnci Peker'i koltuğundan etmiş ve DP'yi cesaretlendirmişti. Bildiri sonrası belirli bir dönem (DP'nin ikinci kongresine kadar) iktidar muhalefet ilişkilerinin yumuşadığı gözlenmiştir.

DP'nin ikinci büyük kongresi 20 Haziran 1949 tarihinde toplanmıştı (Ahmad, 1976, 55). Kongrede genel olarak yaklaşan seçimler ile ilgili konuşmalar yapıldı. DP'liler sürekli olarak seçimlerin adil gerçekleşmediğinden yakındılar ve bu doğrultuda Milli Husumet (düşmanlık) Andı'nı kabul ettiler.

Milli Husumet Andı'na göre, Seçim kanunu adil bir hale dönüştürülmez ise bir yıl sonraki seçimlere girilmemesi kararlaştırılmıştır (Eroğul, 2003, 77). DP'liler seçimlerin, milletin gerçek iradesini yansıtmamasını ve adaletsizliklerin kaldırılmasını istiyorlardı. Onlara göre eğer oylara herhangi bir müdahale olursa, vatandaşa bir meşru müdafaa hakkı doğacak ve idareciler milletin husumetiyle karşı karşıya kalacaklardır.

Milli Husumet Andı'nın işlevini yerine getirdiği, yeni seçim kanunun kabul edilmesiyle ortaya çıkmıştır. TBMM, önce 1949'un sonlarına doğru seçimlerin yargı güvencesine alınmasını öngören bir tasarımı sonra da gizli oy ve açık tasnifi yasalaştırarak, muhalefeti rahatlatmış oldu. Böylelikle DP, yürüttüğü etkin muhalefetin meyvelerini toplamaktaydı.

Genel olarak DP'nin yürüttüğü muhalefet politikası, özgürlükler temelliydi. Siyasi partilere, basına, sendikalara, üniversitelere baskı yapılmamalı aksine çok çeşitli özgürlükler sağlanmalıydı. Bu söylemler de, baskıdan bıkan ve değişiklik isteyen halkı DP'ye yönlendirmekteydi.

5. 1950-1954 YILLARI ARASINDA İSMET İNÖNÜ

İktidar ve muhalefet partilerinin gerçekleştirdikleri ortak çalışmalar sonucu hazırlanan yeni seçim yasası ile ülke artık yeni seçimlere hazır hale getirilmişti. Seçim yasası ile ilgili düzenlemeleri gerçekleştiren CHP ve DP'liler, yürüttükleri seçim kampanyaları çerçevesinde ülkenin dört bir yanına dağılmışlardı. Her çaba "14 Mayıs"ı zafere dönüştürebilmek içindi.

1950 yılındaki seçimlerle iktidara gelen DP, iktidar koltuğunu üç dönem bırakmayarak, 27 Mayıs 1960'a kadar İnönü ve partisi CHP'yi muhalefet koltuğunda tutmayı başarmış, ülkenin kaderi üzerinde tek hakim olmuştur.

5.1. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri ve İnönü'nün İlk Muhalefet Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti açısından bir dönüm noktası niteliğinde olan 1950 Genel Seçimleri, tamamen DP'nin zaferiyle sonuçlanmıştır. Oylar; %52,68 DP, %39,45 CHP, %3,11 MP (Millet Partisi) şeklinde dağılmıştır. Basit çoğunluk sisteminin uygulandığı bu seçimde, DP 408, CHP 69 ve MP 1 milletvekili çıkarmıştı (Ahmad, 1976, 66). Dünya Savaşı sırasındaki yoksulluğun faturasını İnönü'ye kesen ve artık değişiklik isteyen halk, cevabını sandıkta vermiş ve DP'yi tek başına iktidara getirmiştir.

DP yönetimi, cumhurbaşkanlığına Bayar'ı aday göstermiş ve doğal olarak Bayar cumhurbaşkanı olmuştur. Bayar'dan boşalan DP başkanlığına ve dolayısıyla başbakanlığa Menderes getirilmiştir. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nde yeni bir dönem başlamıştır.

İnönü'nün ilk muhalefet dönemi, 14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinden başlayıp 2 Mayıs 1954 Genel Seçimlerine kadar olan dönemi kapsamaktadır. 1950'deki seçimlerden ağır bir yenilgiyle ayrılan İnönü, demokrasi arenasında alınan bu yenilgiyi olgunlukla karşılayarak, iktidar devretmek için yapılacak ilk işin Meclis'i toplamak olduğunu söylemiştir.

15 Mayıs sabahı, Cumhurbaşkanlığından Bayar aranarak Köşk'e davet edilmiş ve Bayar-İnönü görüşmesi gerçekleşmiştir. Bu gelişmeden sonra, Şemsettin Günaltay

Hükümeti'nin DP kabinesi kuruluncaya kadar görevde kalması kararlaştırılmıştır (Derin, 1995, 259).

CHP'nin yayın organı olan Ulus'un seçim sonuçları sonrasındaki attığı ilk manşet: "CHP iktidarı devrediyor" şeklindedir. Manşetin altında bulunan alt başlık ise daha bir çarpıcıydı: "CHP Hükümetinde Başbakanı başkadan başka hiç kimse Meclise giremedi" (Ulus, 16 Mayıs 1950). İnönü'nün de hem Ankara'dan hem de Malatya'dan aday olduğu düşünülür ve sadece Malatya'dan seçilebildiği düşünüldüğünde, durum daha net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Milli Şef artık muhalefet lideridir. Oğlu Erdal'a gönderdiği mektupta seçim sonuçlarını şu şekilde değerlendirmektedir (Özel, 1988, 148-149):

"...Seçimi fena nispette kaybettik. 69 yer alıyoruz 487 içinde. Amma bu sisteme majoritaire'nin (çoğunluk sistemi) en aksi tecellisidir. Oya iştirak edenlerin yüzde 40'ını almış bulunuyoruz. Birçok illerde, 1000, 2000, 4000, 10000 farkla, hatta 400, 500 farkla kaybettik.

Niçin kaybettik? İnsaflı, insafsız bin bir sebebi var. Fakat en başta geleni değişiklik arzudur. Bu da milletlerin hem masum, hem tabii bir arzularıdır. En sıkıntılı zaman, kaybolmuş bir seçimden sonra geçen bir haftadır. Şimdi bu bitti. İki gün sonra yeni cumhurbaşkanı ve hükümet seçilecektir. Saat 18:30'da ben yeni cumhurbaşkanını tebrik edeceğim. Bu bir hafta çok şükür sarsıntısız geçmiştir.

Beş seneden beri, politikacılar benim için nasıl bir düşmanlık havası yaratmaya çalıştılar, bilirsın. Seçimin neticesini alır almaz her yerden bize karşı sempati duyulmaya çalıştı. Hatta yanlış bir şey yapıldığı hissinin halkta görüldüğünü söyleyenler bile var. Bunların ehemmiyeti yalnız bir noktadadır: O da İnönü ailesine karşı düşmanlık telkini muvaffak olmamıştır; itibarımız içeride, dışarıda artmıştır. Taşındığımız adla haklı olarak iftihar edeceksiniz.

Bu seçim, memlekette yeni bir hayat tarzı kurmak için giriştiğimiz teşebbüste ne kadar ciddi ve samimi olduğumuzu ispat etmiştir. Memleket için, hepimiz için şeref olmuştur..."

Görüldüğü üzere İnönü seçim yenilgisini olabildiğince olgun karşılamıştır. Çoğunluk sisteminin, CHP'nin Meclis'te daha çok milletvekili ile temsil edilmesini

engellediğini belirtmiştir. İnönü, seçim yenilgisinin en önemli sebebini ise halktaki “değişiklik arzusu” olarak saptamıştır.

İnönü, 23 Mayıs günü Ulus’taki başmakalesinde ise adeta halka seslenerek; *“İlkönce, büyük Türk Milletine, bize şimdiye kadar verdiği vazifelerde teveccühünü ve her suretle yardımını esirgemediği için, sonsuz minnet ve şükran duygularımı ifade etmek vazifemdir. Seçimlerde oya iştirak edenlerin, şimdiye kadar alınan neticelere göre, takriben yüzde kırk bize oy vermek suretiyle, büyük milletimiz, Cumhuriyet Hükümeti karşısında, karşı parti olarak vazife ifa etmemizi tensip etmiştir. Bu yeni, şerefli ve ağır mesuliyetli vazifede vatandaşlarımızın yardımına muhtacız...”*(Erdemir, 1956, 7) demiştir. İnönü, bu söylemiyle kendisine “diktatör” diyenlere ve seçim öncesinde bu tip benzetmeleri propaganda aracı olarak kullananlara bir cevap vermektedir. O cevap da: Demokrasilerde yenilmek de vardır ve yenilgi sonrası sahip olunan muhalefet görevi, şerefli bir görevdir, şeklindedir.

İnönü ve partisi CHP’nin seçim yenilgisi dış dünyada da büyük yankı uyandırmıştır. Fransız Aurore Gazetesi 14 Mayıs’ı *“İktidar partisinin örnek teşkil edecek tarzda dürüst davrandığı bu seçimlerde Türk halkı, tarihin yeni bir devresini idrak etmektedir.”*(Aydemir, 1975, 107-108) şeklinde yorumlamıştır. Dönemin İngiltere Başbakanı Winston S. Churchill’in seçim yenilgisi sonrasında İnönü’ye gönderdiği mesaj da bilinmeye değerdir (Akbiyikoğlu, 1986, 27-28):

“...Bana öyle geliyor ki, tarih, General olarak kazandığınız zaferlerden başka, Türkiye Cumhuriyeti’ni İkinci Dünya Savaşı’nın ürkütücü tehlikeleri içinden nasıl sıyrıp geçirdiğinizi ve aynı zamanda, Mustafa Kemal tarafından sert mücadelelerle kurulmuş olan liberal ve ileri hükümet sistemini, nasıl koruduğunuzu hayranlıkla kaydedecektir.

Dostça ve zevkli olan konuşmalarımızı, daima hatırlarım ve politika sahnesinden şimdiki çekilişinizde, size en iyi dileklerimi yollarım.”

Churchill’in göndermiş olduğu mesajın İnönü açısından sevindirici olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Fakat yanlış bir öngörü vardır. Çünkü İnönü siyaset sahnesinden çekilmemiştir, o artık muhalefet lideridir.

5.2. İnönü Muhalefet Stratejisini Belirliyor

İnönü, muhalefet partisi genel başkanı olarak ilk konuşmasını 27 Mayıs 1950’de “Parti Divanı” toplantısında yapmıştır. Bu toplantıda, parti yöneticilerini uzak yerlerdeki parti örgütüne ve köylere giderek oradaki partililere ve CHP’yi desteklemiş olan vatandaşlara huzur içinde olmalarını, CHP’nin seçimleri kaybetmesinden dolayı endişelenmemelerini, bu tip değişikliklerin demokrasilerde olağan olduğunu anlatmalarını önermiş ve iktidar muhalefet ilişkileri konusundaki görüşlerini şu şekilde belirtmiştir (Kili, 1976, 111):

“...İktidar karşısında vazifemiz memlekette muhalefet ve murakebe ihtiyacını şerefli bir surette tatmin etmektir. Demokratik rejimin bu memlekette yerleşmesi ve feyiz vermesi iki şarta bağlıdır. Bunlardan birincisi iktidarın muhalefete tahammül etmesi ve muhalefeti emniyet içerisinde yaşatmasıdır. Bu şartın beş senelik emeğimizle tahakkuk etmiş olduğunu zannediyoruz. İkincisi demokratik rejimin feyizli bir halk idaresi suretinde tecelli etmesi muhalefet partisine bağlıdır. Eğer iktidar karşısına geçen muhalefet partileri devleti ve milleti kötülemek pahasına da olsa her şeyi fena göstermek yolunu tutarlarsa, eğer muhalefet partisi her hükümetin tabii olan her güçlüğünü büyötmeye kalkarsa, hülâsa iktidarla muhalefet arasındaki münasebet şuursuz bir çekişme ve dalaşma halinde soysuzlaşırsa demokratik rejimin atisi yoktur. Belirtmek istiyorum ki iktidar karşısındaki murakebe rolümüz tamamıyla yapıcı olacak ve milletimizin dört sene sonraki yeni seçimlerde iktidarı kime vereceğini sükunetle ve selametle muhakeme etmesine fırsat verecektir...”

İnönü, Parti Divanı’nda gerçekleştirdiği bu konuşmasında, iktidarın ve muhalefetin demokratik sistemlerdeki rollerini ve görevlerini değerlendirmiştir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, iktidara düşen görev, muhalefetin rahat ve güvenilir bir şekilde çalışmasına olanak sağlanması ve muhalefete karşı tahammülken, muhalefete düşen görev ise yapıcı bir muhalefet tutumu sergilemektir.

5.2.1. Sekizinci CHP Kurultayı

CHP 1950 seçimlerinden sonra ilk kurultayını 29 Haziran 1950’de gerçekleştirmiştir. Bu kurultay, aslında CHP ve İnönü’nün kaderlerini belirleyecek bir

kurultaydır. Kongre öncesinde ifade edilen bütün söylemlere karşın, bir grup partinin gençleşmesi için İnönü'den liderlikten çekilmesini istese de partiyi dönüştürme ve ona yeni bir imaj ve kimlik verme yönünde çok az şey yapılmıştır.

14 Mayıs'tan sonra CHP'lilerin demoralize oluşları ve İnönü'nün tarihsel kişiliğinden vazgeçememeleri sonucu İnönü partideki ağırlığını pekiştirmiştir. Parti üyeleri sadece İnönü'nün partiyi dağılmaktan kurtarabileceğine inanmış ve taraftarları onu CHP'nin etrafında döndüğü bir güneş olarak betimlemişlerdir (Cumhuriyet, 29 Haziran 1950). Gerçekten de kurultay sonunda İnönü tekrar genel başkanlığa seçilerek, muhalefet lideri konumunu sürdürmüştür.

Kurultayda, İnönü'nün konuşmasının ana fikri, iktidarın muhalefetin varlığından duyduğu hoşnutsuzluğu su yüzüne çıkarmaya yöneliktir. Suçlanan, yargılanan bir CHP ve İnönü vardır ancak suçlamalara karşı verilen cevaplara karşı dinleyici yoktur. İnönü, konuşmasını “... bize Meclis kürsüsünde mütevazı şekilde müdafaa imkanı bile verilmedi. Hükümetin resmi temsilcileri kendilerine tevcih olunan tenkitleri hücum telakki ediyorlar ve bunları milletin reyine tevcih edilmiş hücumlar diye vasıflandırıyorlar...” (Erdemir, 1956, 15) şeklinde sürdürerek, adeta DP'nin ilerleyen yıllardaki güdeceği politikaları da nasıl meşrulaştırdığını açıklıyordu; halk iradesi...

5.2.2. Köylü Partisi CHP

14 Mayıs'ın sebepleri üzerine uzun uzun kafa yoran CHP'liler, değişik sonuçlara varmışlardır. Kimilerine göre halk sadece bir değişiklik istemiş, kimilerine göre halk DP'lilerce aldatılmış, kimilerine göre de CHP halk yığınlarına kendisini iyi bir şekilde anlatamamıştır.

Bu gerekçeler haliyle zamanı geri getirmeyecek ve CHP ancak ileride yarar sağlaması açısından bu saptamaları ve analizleri yapmaya çalışmış olacaktır. Tüm bu saptamalar göz önüne alınarak, İnönü önderliğindeki CHP halk yığınlarının farkına varmış ve 24 Hazirandaki Parti Divanı toplantısında CHP'nin bir köylü partisi haline getirilmesi kararlaştırılmıştır (Bila, 1999, 191-192). Bu çerçevede parti stratejisi belirlenmiş; köylüye ve köylere hizmet ilke olarak kabul edilmiştir (Cumhuriyet, 25 Haziran 1950).

5.3. İktidarın İlk Radikal Uygulamaları ve İnönü

Ezici bir çoğunlukla iktidara gelen DP, iktidara gelir gelmez ordu, din ve uluslararası ilişkiler gibi alanlarda yıllar sonra bile tartışma konusu olan kararların altına imza atmıştır. Bu kararlar alınırken, İnönü muhalefet lideri konumundadır ve ilgili süreçlerde pek de etkili olmayan bir durumda bulunmaktadır.

5.3.1. TSK’da Düzenlemeler

Menderes hükümetinin yöneldiği ilk alan ordu olmuştur. Orduda kendilerine karşı bir kaynama olduğunu ileri süren DP’liler, kurumda bir takım düzenlemelere gitmişlerdir. 6 Haziran günü, Türk ordusunda şimdiye kadar görülmemi bir çapta ve yüksek kademede olmak üzere büyük değişiklikler yapıldı. Değişiklikler ani olarak ve adeta bir darbe şeklinde gerçekleşmişti.

“ Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürmen’in yerine Orgeneral Nuri Yamut, ikinci başkan İzzet Aksalur’un yerine Korgeneral Şahap Gürler tayin edildiler. Orgeneral Salih Omurtak, Kazım Orbay, Hakkı Akoğuz ise emekliye ayrıldılar. Birinci Ordu Kumandanı Asım Tınaztepe, İkinci Ordu Kumandanı Muzaffer Tuğsavul, Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmut Berköy, Askeri Şuraya tayin edildiler. Deniz Kuvvetleri Kumandanı Mehmet Ali Ülgen ile Hava Kuvvetleri Kumandanı Zeki Doğan da merkeze alındılar. Ayrıca 15 general ve 150 albayı da 2-3 ay içinde peş peşe emekliye sevketmeyi kararlaştırdılar” (Eroğul, 2003, 100).

Bu gelişmeleri hayretler içerisinde izleyen İnönü, “...iktidar değişmesiyle bütün devlet dairelerinde geniş ve derin bir değiştirmeye kalkışılmış olması insanın inanamayacağı bir siyasi huzursuzluğun mukaddemesi sayılabilir. Askerde, idarede her türlü ihtisas ve hizmetlerde bu kadar geniş bir değiştirmeyi gerektirecek hiçbir sebep gösterilemez...”(Erdemir, 1956, 15) diyerek hükümetin yanlış bir yol izlediğini belirtmiş ve bun yanlışlardan dönülmesini arzu etmiştir.

Bu gelişmelerden yaklaşık iki ay sonrada Milli Savunma Bakanlığı’na getirilen emekli Kurmay Albay Seyfi Kurtbek tarafından “orduda reform” adı altında yeni düzenlemeler getirecek bir proje hazırlandı. Bayar ve Menderes’in onayını alan proje,

ordudan yükselen karşıt seslerden çekinilerek yürürlüğe konulamadı. Gelişmeler Bayar ve Menderes'in ordudaki "İnönücü Paşaları" tasfiyesi olarak yorumlanmaktaydı. Ancak "İnönücü Paşalar" söyleminin ne anlama geldiği de pek açık değildir. Kurtuluş Savaşı sırasında Batı cephesinde kahramanca savaşan bir komutanın ordu içerisinde sevilmesini, "İnönücülük" olarak adlandırmak pek de sağlıklı bir düşünüş şekli değildir.

Orduya yönelik gerçekleşen bu gelişmeleri İnönü sıkıntı ile izlemiş, "Hiç kimse kendine göre bir ordu yapamaz" şeklinde yorumlamıştır (Yalçın, 2007).

5.3.2. Arapça Ezan

DP, iktidarının birinci ayı dolarken 14 Haziran 1950'de, Arapça ezanı yasak eden Türk Ceza Kanunu'nun 526. maddesindeki son cümleyi kaldırmıştır (Tunaya, 2003, 197). Atatürk'ün Türkçeleştirdiği ezanın, DP iktidara gelir gelmez Arapça okunmaya başlanması, akıllara ülke sınırları içerisinde yaşayan insanların en önemli isteği bu muydu sorusunu getirmesi açısından önemlidir.

Arapça ezan yasağını ortadan kaldıran görüşmeler sırasında, yasağı getiren partinin yani CHP'nin konuya muhalefet etmemesi de yıllarca tartışma konusu olmuştur. Görüşmeler sırasında CHP Grubu adına konuşan Cemal Raşit Eyüboğlu "Arapça ezan meselesinin bir ceza konusu olmaktan çıkarılmasına aleyhtar olmayacağız. Böylece tasarı partilerin müşterek malı olarak kabul edilmelidir." (Erer, 1963, 45) diyerek kabul oyu verme niyetinde olduklarını açıklamıştır. Hikmet Özdemir İnönü'lü CHP'nin yasa tasarısına destek olmasını "ilginç" olarak değerlendirirken (Özdemir, 1995, 206), Cem Eroğul ise "Halk Partililerin demagojiye son derece uygun olan bu konuda muhalefet etmekten çekindiklerini söylemektedir." (Eroğul, 2003, 101). Bir takım söylentilere göre de bu konudaki Meclis görüşmesinin dışarıda toplanmış olan halka hoparlörler aracılığıyla dinletildiğine ve muhalefetin de bu değişikliğin lehinde konuştuğuna değinmiştir (Ahmad, 1976, 71).

5.3.3. Kore'ye Asker Gönderilmesi

25 Haziran 1950'de Güney Kore ile Kuzey Kore arasında patlak veren savaş, kısa zamanda dünyanın ilgisini çekmiştir. Zaten İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki "Soğuk

Savaş” döneminde dünyada bulunan iki süper güçten ABD’nin Güney Kore’yi SSCB’nin de Kuzey Kore’yi desteklediği bilinmektedir. Bu çerçevede düşünüldüğünde dünya devletlerinin bu savaşa ilgisiz kalmaları mümkün değildir.

Menderes Hükümeti de başından beri Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin “Kore’de komünist tecavüzüne” karşı ilan ettiği savaşı destekleyen konuşmalar yapmıştır (Cumhuriyet, 1 Temmuz 1950). Sonuç olarak savaşın başlamasından tam bir ay sonra hükümet Kore’ye asker gönderilmesine karar vermiştir. Meclis önüne getirilmeden alınan bu karar muhalefetin tepkisini çekmiştir.

Durum İnönü açısından değerlendirildiğinde, İnönü için yanlış olan olayın, bir ülkeyi toptan ilgilendiren bir konuda Meclis’e danışılmadan gerçekleşmiş olmasıdır. Aslında İnönü de Kore’ye asker gönderilmesine karşı değildir. İnönü’nün damadı olan gazeteci Metin Toker de durumu “İsmet Paşa bunun Meclis’ten geçirilmesi gerektiği üzerinde ısrarlı olmuştur. Karar Meclis’te görüşülseydi ya da kendisine danışılsaydı CHP Genel Başkanının bunu onaylaması kuvvetle muhtemeldi.” (Toker, 1991, 85) şeklinde özetlemiştir. Kısaca muhalefet lideri konumunda bulunan İnönü, alınan karara değil, kararın alınış şekline karşıdır.

5.4. Muhalefetteki Paşa’nın İlk Yerel Seçimleri

Muhalefetteki Paşa yerel seçim heyecanını 1950 senesinde üç kez yaşamıştır. Ağustos, Eylül ve Ekim ayları içerisinde sırasıyla; muhtarlık, belediye ve il genel meclisi seçimleri gerçekleştirilmiş, iktidar ve muhalefet kozlarını bu kez de yerel düzeyde paylaşmışlardır.

13 Ağustos 1950’de gerçekleştirilen muhtarlık seçimlerinin sonuçları yurt genelinde topluca açıklanmamıştır. 30 Ağustos tarihli Zafer Gazetesi’nin haberine göre kesin sonuç alınan 41 ildeki muhtarlık dağılımı; DP adayları %49.5, CHP adayları %35.5 ve diğer adaylar %15 şeklindedir. Ulus’un 3 Eylül’deki sayısında verilen bilgilere göre ise “Ankara ve Van hariç muhtarlık seçimlerinin sonuçları belli olmuştu”: DP %48.5, CHP %34.4 ve diğer adaylar %27.1 oranında muhtarlık elde etmişlerdi (Güngör, 2004, 72). Zafer’in iktidarın, Ulus’un da ana muhalefetin yayın organları olduğu düşünüldüğünde, sonuçların aşağı yukarı belli olduğu gözlemlere çarpmaktadır.

Muhtarlık seçimleri sonrasında 3 Eylül’de gerçekleşen belediye seçimlerinde 600 belediyeden 560’ı DP’ye geçmiştir. 15 Ekim’de gerçekleştirilen İl Genel Meclisi Seçimleri’nde ise DP’liler 55 ilde seçimleri kazanmışlardır (Ahmad, 1976, 74-75).

3 aylık bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşen yerel seçimlerden DP kesin bir zaferle ayrılmıştır. Genel seçimler sonrasında muhalefet tarafından yoğunlukla ileri sürülen bir sav olan “halkın aldatıldığı” ve bir sonraki seçimlerde gerçeğin farkına varacağı savı, gerçekleşen yerel seçimler sonucunda çürütülmüştür.

İnönü, oğlu Erdal İnönü’ye 20 Ekim 1950 tarihinde gönderdiği mektupta yerel seçimlerle ilgili durumu iki cümle ile özetlemiştir (Özel, 1988, 153): “...il genel seçimleri bitti, netice evvelkiler gibi. Yani DP kazandı.”

Yerel seçimlerde alınan sonuçlar çerçevesinde DP’liler kendi zaferlerinin CHP’nin sonu olacağını ve bu partinin siyasi arenadan tamamen silineceğini düşünmüşlerdir. Öyle ki, belediye seçimlerinden sonra Menderes, partisinin tutumunu özetleyen bir saptama yaparak: “14 Mayıs’ta Türk milleti Halk Partisi’ni iktidardan sildi; 3 Eylül’de de muhalefetten sildi” (Cumhuriyet, 5 Eylül 1950) demiştir. Ancak bu saptamanın aksine İnönü önderliğinde simgeleşen CHP hala aktifti ve yeni hükümeti şiddetle eleştirmekteydi (Ahmad, 1996, 51).

5.5. Halkevleri ve CHP’nin Malları Meselesi

Halkevleri, 1932 yılında kurulan Atatürk dönemi ürünlerindendir. Amacı; Mustafa Kemal Atatürk’ün ilke ve devrimleri doğrultusunda, halkın sosyal ve kültürel alanda gelişimine katkıda bulunmaktır. Aynı zamanda, 1929 Ekonomik Bunalımı ve İkinci Dünya Savaşı’ndan etkilenen Yeni Türkiye Cumhuriyetini yıpratmaya yönelik risklere karşı, cumhuriyet coşkusuyla bir kültür seferberliği yaratmak ve cumhuriyet bilincini yükseltmek yolunda bulunan bir çözümdür (Tekerek, 2005).

Menderes, 4 Mayıs 1951’de mecliste yaptığı konuşmada “*Halkevleri, faşist anlayış ve düşüncelerin ürünüdür. Bunlar sosyal yapımız içindeki tümüyle gereksiz, boş, geri ve yabancı unsurlardır*” demiştir. Oysa aynı Menderes halkevlerinin kurucularından biriydi ve 15 yıl bu kuruluşun müfettişliğini yapmıştı. 1930 yılında halkevlerinin açılış

törenlerinde yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: “*Milletimizin yükselmesi yolunda her şeyi gören ve sezen Büyük Gazi, sosyal yaşantımızda çok önemli bir boşluğu ve çok şiddetli ihtiyacı görmüş ve bu boşluğu doldurmak için halkevlerinin temellerini atma şerefini de kazanmıştır*” (Aydoğan, 2006, 144).

Artık dönem değişmiş ve rüzgar başka yönden esmeye başlamıştır. Başbakan Menderes öncülüğündeki DP, halkevlerinin varlığını gereksiz bulmaktadır. Hükümet 8 Ağustos günü hedefine ulaşmış ve Halkevleri kapatılmıştır.

Halkevlerinin maddi varlıklarının devletleştirilmesinden sonra İnönü İzmir’de şunları söylemiştir: “Halkevlerinin kapanması muazzam bir kültür yıkımını beraberinde getirmiştir. Dört bin küsur kütüphane, halk için toplama, tedavi ve eğitim salonu çöle dönmüştür. Biz bu yıkımın olmaması için bütün olanaklarımızla çalıştık. Tarih karşısında vebal yalnız iktidarın üstündedir.” (Aydemir, 1975, 122-123).

Tutumlarını giderek sertleştiren DP’liler, CHP’nin haksız kazanç yoluyla geçmişte bir çok mal sahibi olduklarını ve bunların CHP’nin elinden alınması gerektiğini belirtmişlerdir. İşin ilginç tarafını, DP’lilerin en önemli temsilcilerinin eski CHP’li oluşları ve ilgilendikleri bu malların kendileri CHP bünyesindeyken satın alınmalarıdır.

Bu çerçevede 14 Aralık 1953 tarihinde CHP’nin “haksız kazançla” elde ettiği mallara el konulması kanunlaşmıştır (Aydemir, 1975, 120). Tasarının tartışıldığı TBMM oturumu bir hayli hararetli geçmiştir. İnönü, kürsüde hükümetin yasa tanımazlığını ve uygulamalarındaki meşruluk ölçütlerinin neler olduğunu sorgulamıştır. İnönü, “Sizi Türk milletine karşı baş başa bırakıyoruz”, “Hukuk dışında harekete karar vermiş olan bir iktidar düşmemek için meşru olmayan bir vasıtaya başvuracak bir yoldadır”, “Işıktan korkuyorsunuz” (Erdemir, 1956, 225) gibi sert söylemler gerçekleştirdikten sonra, partisine mensup milletvekilleriyle birlikte Meclis’i terk ederek, tasarıyı protesto etmeyi amaçlamıştır. CHP’li vekillerin oturumu terk etmeleri sonrasında tasarı kabul edilmiş ve bir gün sonra da Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.

5.6. Dokuzuncu CHP Kurultayı

CHP'nin 9. Büyük Kurultay'ı 26 Kasım 1951'de toplanmıştır. Üye profili incelendiğinde bir önceki kurultaya oranla daha genç bir kadro göze çarpmıştır. Bu kurultay, muhalefete geçiş sonrası gerçekleştirilen ikinci büyük kurultay olması açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü bir önceki kurultay tam anlamıyla muhalefete alışma, bu görevi benimseme temelli geçmiştir. Toplumun bütün kesimlerince, gerçekleştirilecek olan bu kurultayın, muhalefete geçiş sonrasındaki şokun atlatıldığı, somut öneri ve isteklerin dile getirildiği bir ortamda geçeceği düşünülmüştür.

İnönü, kurultayın açılış konuşmasında; CHP aleyhine gerek genel seçimler öncesi gerekse sonrasında bir çok asılsız söylemin ortalarda gezdiğini, CHP'nin cumhuriyet tarihinin bütün inkılaplarının hesabını vermeye hazır olduğunu belirtmiştir. Konuşmasında iktidar-muhalefet ilişkileri konusuna da değinen İnönü, demokratik rejiminin temel taşlarından birinin muhalefet konumunda olan siyasi partinin siyasi güvenliğinin sağlanması olduğunu söylemiş ve demokrasinin sağlamlaştırılmasındaki önemli rolü iktidarın zihniyetine yüklemiştir. Dönemin önemli iletişim araçlarından biri olan radyo ile ilgili olarak da sıkıntıları olduğunu vurgulayan İnönü, devlet radyosundan CHP'ye yönelik haksız suçlamaların artan bir şekilde devam ettiğini, ilgili suçlamalar için savunma hakkının kendilerine verilmediğini söyleyerek, devlet radyosundan yararlanmanın muhalefetin de hakkı olduğu üzerinde durmuştur (Erdemir, 1956, 78). Kurultayda medya üzerindeki baskılardan da bahsedilmiş, gazetelerin görevlerini rahatça yapabilecekleri bir ortamın gerekliliği üzerinde durulmuştur. İnönü'nün gazeteler ile ilgili sözlerinin üzerinden iki yıl geçtikten sonra CHP'nin mallarına el konulmasıyla birlikte, partinin yayın organı olan Ulus Gazetesi'nin kapatılması, İnönü'nün saptamalarının geçerliliği açısından önemlidir (Ulus Gazetesi kapanmış, yerine Nihat Erim'in imtiyaz sahipliğini yaptığı Yeni Ulus Gazetesi yayın hayatına başlamıştır).

Hukuksal çerçeve içerisinde, kişilere ve kurumlara özel yasa çıkarmanın mantıklı olamayacağını, adalet ilkesinin ise herkes için geçerli olması gerektiğini belirten İnönü; "Hukuk ilminde bir hastalıktan bahsolunur, bunun ismi çoğunluk istibdadıdır" diyerek zorbalığın her türlüşünün de zararlı olduğu üzerinde durmuştur (Erdemir, 1956, 79).

İç siyaset ile ilgili karamsar bir tablo çizen İnönü, iktidar ile muhalefetin dış politika konusunda önemli fikir ayrılıklarına düşmedikleri görüşündedir. Özellikle bir an evvel Kuzey Atlantik Paktı (NATO)'na girilmesi hem iktidarın hem de muhalefetin isteği durumundadır.

Kurultay sonucundan İnönü Genel Başkanlığa, Kasım Gülek de Genel Sekreterliğe yeniden seçilmişlerdir. Aslında 16 Eylül'de gerçekleştirilen ara seçimlerde 20 milletvekilliğinin 18'ini DP'ye kaptıran (Ahmad, 1976, 88) CHP'de istifalar yaşanmış, İnönü'nün varlığı yavaş yavaş sorgulanmaya başlamıştır. İnönü yenilginin faturasını; “Bir yıldan beri eşit olmayan araçlarla iktidar karşısında varlık mücadelesi içindeyiz” (Bila, 1999, 145) diyerek, mevcut koşullara kesmiştir. Kurultayda parti içi muhalefet adına pek bir girişim olmamış ve İnönü liderliğini pekiştirmiştir.

Kurultayda partiye dinamizm ve yenilik getirme adına bir takım değişikliklere gidilmiş bu çerçevede, tüzük değiştirilerek “Parti Divanı” “Parti Meclisi”ne dönüştürülmüş böylece TBMM'ye üye olmayan CHP'lilerin de Parti Meclisi'ne girebilmeleri sağlanırken, gençlik ve kadın kolları kurulması kararlaştırılarak, partinin tabanla bütünleşmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Dokuzuncu Kurultay'ın bildirisi, CHP'nin iktidar karşısında “hukuksal sığınma” arayışı içinde olduğunu göstermektedir. Bildiride “CHP'nin önce demokrasinin yaşatılmasıyla görevli olduğu” belirtilmiş ve yargısal güvencenin güçlendirilmesi ve bir yüksek mahkeme kurulması gerektiği ileri sürülmüştür. Ancak bildiride ekonomi ile ilgili konulara yer verilmemiştir (Bila, 1999, 146, CHP 9. Kurultay Beyannamesi ve Raporu, 1951'den alıntı)

5.7. Parti İçi Muhalefet ve İnönü Çekiliyor Söylentileri

Genel ve yerel seçimlerde üst üste alınan yenilgiler CHP'nin kendi içerisinde kaynamasına neden olmuştur. Partililerin bir kısmı etkin bir muhalefet ortaya konmadığından, bir kısmı kişisel sebeplerden, bir kısmı da şeflik sisteminin devam ettiği gerekçesiyle partiden ayrılmışlardır.

Parti içerisindeki çalkantılar devam ederken CHP'nin son başbakanı Şemsettin Günaltay'ın partiden ayrılacağı, yeni bir parti kurma girişiminde bulunacağı ve beraberinde beş CHP milletvekilini de götüreceği söylentileri ortaya çıkmıştı. Söylentiler artarak devam ettikçe Günaltay bir açıklama yapma gereği duymuştur. Günaltay; “CHP muhalefete geçtikten sonra sevk ve idaresizlik yüzünden kendisinden beklenen canlılığı gösterememiştir. Kurulduğu zamanki ruh ve heyecanı canlandırmak ve demokratik bir zihniyet içinde partililerin partisi olmasını sağlamak için mücadele ediyorum” diyerek kendini savunmuştur. Parti yönetim kurulunun tatmin olmaması üzerine de “Demokrasimizin yerleşmesi için gerek iktidar gerekse üyesi olduğum muhalefet partisindeki şef sistemiyle hayatımın sonuna kadar sıkı bir şekilde mücadeleye karar verdim” (Bila, 1999, 148) şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Günaltay parti bünyesinde gerçekleştirilen muhalefetin yetersiz kaldığını, parti içerisinde kemikleşen heyecansız bir yapı olduğunu dile getirmiştir. Parti içi demokrasinin sağlanması için mücadele verdiğini belirten Günaltay, “partililerin partisi” kavramını ortaya atarak da İnönü'ye bir gönderme yapmak istemiştir.

Artan söylentilerden ve yapılan açıklamalardan rahatsızlık duyan İnönü, Günaltay'ı yanına çağırarak, net olmasını ve olumlu ya da olumsuz bir karar vermesini ister. İstanbul il merkezindeki İnönü-Günaltay görüşmesi sonucunda bir açıklama yapan Günaltay, “CHP'den çekilmiyorum” diyerek söylentilere son noktayı koyar (Bila, 1999, 149). Günaltay'ın bu çıkışlarının ve artan söylentilere sebebiyet vermesinin ardında parti içerisinde etkin bir güç olduğunu herkese göstermek ve popülaritesini olabildiğince artırmak yatmaktadır.

Tüm bu gelişmelerin yaşandığı dönemlerde İnönü'yü sıkıntılı bir duruma düşüren bir başka sorun da İnönü'nün CHP'yi ve siyaseti bırakacağı, bırakması gerektiği söylentileriydi. Genel, yerel ve ara seçimlerde ardı ardına gelen seçim hezimetleri, bu söylentilerin kaynağını oluşturmaktaydı.

İnönü, yurtiçinde yaptığı gezilerde sık sık halka bu durumu anlatmış, böyle bir durumun söz konusu olmadığını belirtmiş ve tek amacın CHP'yi yıpratmak olduğunun üzerinde durmuştur. İnönü, Ordu'da partililerle yaptığı bir sohbet sırasında, kendisine yönelik siyasal ve kişisel saldırılar hakkında şöyle konuşmuştur: “CHP'nin başında olarak

daima tariz ve hücumlara hedef tutuldum. Benim partinin başından ayrılmamla partimin dağılacağı ümit edildi. Ve bunun lüzumu yayıldı. Ben bu partinin iktidar ve ikbal devrinde başında bulundum. Muhalefete düştüğü zaman mücadeleyi nasıl terk edebilirdim? Düşününüz ki bir ordu komutanıyım. Mesleğimin bütün parlak günlerinde görülmüştüm, merasimlerde bulunmuştum. Tam muharebeye gireceğim gün ordumu terk ediyorum. Bu, bir ahlak meselesidir. Seçilmek şerefini taşıdığım müddetçe partimin başında bulunacağım ve arkadaşlarıma gelecek zulüm beni çiğnemedi onlara erişemeyecektir. İnönü Cumhuriyet Halk Partisi demektir, diyorlar. Hayır, İnönü sadece CHP’li bir insandır. İnönü elbet bir gün çalışamayacak bir hale gelecektir. Elbette bir gün ölecektir. Fakat CHP maziye taş çıkartacak gençleri sinesinde yaşatan bir partidir” (Güngör, 2004, 90).

İnönü, halkın söylentilere kulak asmamasını belirterek partiden asla ayrılmayacağını söylemiş, önemli olan noktanın da parti muhalefetteyken parti başkanlığı yapmanın erdemlerinden bahsetmiştir. Hem parti içi hem de parti dışı muhalefete bir gönderme yaparak da; İnönü demek CHP demek değildir demiş ve kendisinin sadece bir CHP’li olduğunu vurgulamıştır. İnönü’ye göre bu söylentiler bilinçli olarak ortaya atılmakta ve yayılmaktadır.

CHP’nin etkin ismi ve Ulus Gazetesi yazarlarından Nihat Erim de mevcut söylentilere köşesinde değiniyor ve DP’nin CHP’yi doğrudan kapatmaya gidemediğini, bu yüzden dolayı yollardan bu işi başarmaya çalıştığını belirtiyordu. Erim’e göre DP’nin amacı, İnönü’yü partiden uzaklaştırmak ve CHP’nin dağılmasını sağlamaktı (Erim, 1951).

5.8. İktidar ve Muhalefetin Gerginleşen İlişkileri ve İnönü’nün Yurt Gezisi

CHP milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın’ın, Ulus Gazetesi’nde kaleme aldığı “Gözü Kapalı Oy Verme” başlıklı yazısından dolayı, hakkında kovuşturma açılmıştı. Yalçın milletvekili olduğundan, savcılık kendisini mahkemeye verebilmek için meclise başvurmuş, diğer yandan da aynı suçtan dolayı Ulus’un yazı işleri müdürünü dava etmişti. Dokunulmazlık meselesi komisyonda görüşülürken, davalı yazı işleri müdürü beraat etmişti. Karma komisyon da dokunulmazlığın kaldırılmaması gerektiği yolunda rapor vermiştir. İşte bu mesele meclis genel kuruluna gelince DP’liler, hukuk kurallarını çiğneme pahasına ve komisyon raporuyla beraat kararını dikkate almayarak, Yalçın’ın dokunulmazlığını kaldırmışlardır (Eroğul, 2003, 124).

Bu kararın üzerinden on gün geçmeden DP, CHP'nin mallarını hazineye aktarabilmek için, cemiyetler yasasını değiştirip siyasal partilerin, amaçları dışında gayrimenkul edinemeyeceklerine karar veren bir düzenlemeye gitmiştir.

İktidar partisi muhalefet üzerindeki baskısını iyiden iyiye arttırmaktaydı. Bu dönemde, 100'e yakın DP'li milletvekili, CHP'nin meşru yollar haricinde hayır kurumlarından, iktisadi devlet teşekküllerinden edindiği emlak ve paranın hazineye devrini öngören bir teklif hazırladılar. Demokratlar ayrıca CHP'nin, halkevleri için hazineden aldığı altı küsur milyon lirayı da kendi zimmetine geçirdiğini iddia ediyorlardı (Eroğul, 2003, 125, Cumhuriyet, 3 Haziran 1952'den alıntı).

Tüm bu gelişmeler halk arasında CHP'nin imajını sarsmaktaydı. CHP'liler ise bu durumdan yararlanmak adına, yaptıkları söylemlerle gerginliği daha da arttırmaktaydılar. Ülkedeki siyasi hava gittikçe gerginleşmekteydi.

İnönü, bu gergin ortamda geniş çaplı bir yurt gezisine çıkmış ve halkla çeşitli platformlarda bir araya gelme fırsatı yakalamıştır. İlk olarak Trakya dolaylarında halkla buluşan İnönü, 21 Eylül'de Babaeski ve Kırklareli'nde, 22 Eylül'de Edirne'de, 23 Eylül Uzunköprü ve Keşan'da ve 24 Eylül'de Çorlu'da (Erdemir, 1956, 127-133) açık hava toplantıları ve sohbetler vasıtasıyla düşüncelerini dile getirmiştir. İnönü'nün konuşmalarının ana noktası “demokrasi”dir. Konuşmalarda demokrasinin ne olduğu, hangi şartlarda işlediği ve işlemesi için siyasilere düşen görevler üzerinde durulmuş, adeta bir demokrasi dersi verilmiştir.

Edirne'deki konuşmasında “... *Demokratik rejimde hür vatandaş siyasi partiler içinde fikirlerini ve tenkitlerini söyleyecek ve bu münakaşalardan vatandaşlar arasında soğukluk ve uzaklık hasıl olmayacaktır. İktidar başında bulunanları bu anlayışa alıştıramıyoruz...*” (Erdemir, 1956, 130) diyen İnönü, DP iktidarının demokrasiyi özümseyemediğinden şikayet etmektedir.

Trakya gezisini tamamlayan İnönü, oradan Bursa'ya geçmiş ve halkla olan söyleşilerine burada da devam etmiştir. İnönü 27 Eylül'de Bursa'da halka seslenerek, temel problemin “partizan yönetim” olduğunu belirtmiştir. “...*Feyizli ve rahat yaşamının*

tabii şartı olduğu kadar, çetin vazife günlerinin de başlıca şartı vatandaşlar arasında nifak olmamasıdır. Nifakın başlangıcı, besleyicisi partizan idaredir. Bu bir hastalıktır ki, musallat olduğu millet bünyesini kemire kemire onu nihayet posa haline getirir...” Diyen İnönü, teşhisi koymuş ardından da “...İktidar başında bulunanlar eğer hakikaten partizan idareden vazgeçmeye karar vermişlerse, yalnız bağımsız ve muhalefette olanlardan değil, kendi öz partilerinin büyük kitlesinden de samimi tasvip görecektir...” (Erdemir, 1956, 135) diyerek duruma ilişkin çözüm önerisine de değinmiştir.

Gemlik’te ve Kestel Köyü’nde de halka seslenen İnönü iktidara yüklenerek, “...Gelen iktidar –buradan bir daha gitmeyeyim- hevesine düşmüştür. Fakat böyle bir hevesin temeli yoktur. Hem demokrasi rejimi ile yaşayacağım, hem de iktidardan gitmeyeceğim. Dünyada böyle bir tılsım henüz keşfedilmemiştir. Demokraside gününü dolduran gidecektir...” (Erdemir, 1956, 139) demiştir. İktidar partisine koyulan teşhis açıktır: “iktidar hastalığı”.

İnönü ardı ardına iktidara yüklenirken, beklenen cevap 4 Ekim 1952 günü Sivas’ta bulunan Menderes’ten gelmiştir. Menderes suçlamaların gerçeği yansıtmaktan uzak olduğunu belirterek, “...Partizanlık var diyorlar. Bunlar bu memleketi içeride ve dışarıda kötü göstermek isteyen insanların mesnetsiz iddialarıdır. Bunlar öyle siyasi ve yuvarlak sözlerdir ki, hadiseler ve rakamlara vurulmadan ezelden ebede kadar söylenebilir...” demiş, bir nevi bu söylemlerin bilinçli bir şekilde hükümetin imajını zedelemeğe yönelik olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Konuşmasının ilerleyen bölümlerinde de karşı atağa geçen Menderes, “...Sorarım: Kendi zamanlarında normal bir idare mi vardı? Bir hukuk devleti mi vardı? Devlet dahi yoktu denebilir... Eğer idareden şikayet ediyorlarsa derhal seçimlere gidelim...” (Erer, 1963, 120) diyerek muhalefet partisine, kısaca İnönü’ye meydan okumuştur.

Karşılıklı sert çıkışlarla gerginleşen bu siyasi ortamda rotasını Ege’ye çeviren İnönü ilk olarak İzmir’e ayak basmıştır. İzmir Cumhuriyet Meydanı’nda halka seslenen İnönü, yine partizan yönetim ve özgürlükler odaklı bir konuşma yapmıştır. İnönü’nün İzmir’deki konuşmasının bir bölümü şöyledir (Toker, 1991, 192): “...Partizan ihtiyaçları zulüm ile tatmin etmek yanlış yoldur. Türklerin nihayete kadar zulme boyun eğeceklerini zannetmek yanlış hesaptır. Nifak bir defa patlarsa çok uzun sürer, derin yaralar açar. Haber

veriyorum, tehlike görüyorum. Özel kanun yoluyla siyasi partileri kaldırmak sevdası meşum bir maceradır...”

İnönü’nün meydanlarda yaptığı konuşmalardan şikayet eden Başbakan Menderes, getirilen suçlamalara Meclis kürsüsünde cevap vermeye çalışmıştır. Menderes, İnönü’nün İzmir’deki söylemlerine şu şekilde karşılık vermiştir (Sükan, 1992, 60): “...*Bir memlekette milletin haklarını gasbetmek, vatandaşların hak ve hürriyetleri seneler ve seneler oturtmak ve ondan sonra, sırtında yumurta küfesi yok ya, bu defa da dönüp demokrasi havarisi kesilmek kolay değil. Maşallah paşam, maşallah size bu hakkı vermezler paşa, kalkacak İzmir’de düzme, dört cümlelik nutuk söyleyecek, zulüm var diyecek ve buna Türk milleti inanacak öyle mi?...*”

Görüldüğü üzere siyasiler arasındaki tansiyon giderek yükselmekte, İnönü DP’lileri partizan yönetim ve özgürlük konusundaki tutumları ile eleştirmekte, DP’liler ise bizzat İnönü üzerinden CHP’yi suçlamaktadırlar.

Gezisini devam ettiren İnönü, İzmir’den Manisa’ya geçmiş burada; “...*İktidarda huzur içinde çalışmanın tek şartı bir devre sonraki seçimlerde kaybetmek ihtimali bulunduğunu bir lahza unutmamaktır...*” diyerek yurt gezisi sırasında iktidara bolca verdiği öğütlerine devam etmiştir. Toker’in aktardığına göre Manisa’daki konuşma sırasında “Yürüyün Demokratlar, hücum!” sesleri arasında CHP binası taşa tutulmuş ve olayları anlatan 8 Ekim tarihli Cumhuriyet gazetesi muhabiri Yaşar Kemal durumu; “*Şehirde hadise çıkacağı daha evvelinden sorumlu makamlara ihbar edildiği halde zabıta kuvvetleri neden sonra alanda görüldüler*” şeklinde özetlemiştir (Toker, 1991, 193).

Manisa’daki olaylar sonrasında gezisini noktalamayacağını belirten İnönü, buradan Balıkesir’e geçmeye karar vermiştir. Kendisini ve iktidarı halka kendi penceresinden anlatmaya kararlı olan İnönü, ne olursa olsun gezisine devam etmeye ve halka içini dökmeye kararlıdır. Ancak gezinin son durağı Balıkesir merkezi olacaktır ya da olamayacaktır...

Daha İnönü Balıkesir’e gelmeden Balıkesir karışmıştır bile. CHP’liler valiliğe başvurarak miting için izin isteyip almışlardır. DP’liler de aynı gün için aynı yerde (Belediye Meydanı) miting yapmak için izin almışlardır. Şehir iki partiye mensup kişilerce

adeta savaş alanına çevrilmiştir. DP taraftarlarının ellerinde; “İnönü, artık yeter! Yıllarca diktatörlükle bu memleketi idare ediyorsun. Hürriyet gasıbı! Ne yüzle vatandaşın karşısına çıkıyorsun? Bu hareketin vatana ihanet değil de nedir?” yazılı pankartlar yer alırken, CHP’lilerin elindeyse; “Muhalefeti öldüremezsiniz- Vaatler rüya imiş – DP’nin fendi milleti yenemedi” yazılı pankartlar yer almaktaydı (Toker, 1991, 194).

İnönü ve kafilesi Balıkesir’e yaklaşırken, çıkan çatışmada yedi yaralanma olmuştur. Vali telaş ve şaşkınlık içerisinde asayiş sağlayamayacağını düşünmüş ve İnönü’den önce şehre gelen CHP’li temsilcilere İnönü’nün Balıkesir’e gelmemesini söylemiştir. Vali, İnönü’nün gelmesi durumunda olayların daha da büyüyeceğini düşünmüştür. CHP’li temsilciler ise, bunu İnönü’ye söyleyemeyeceklerini, valinin kendisinin durumu İnönü’ye anlatmasını istemişlerdir. Böylece vali, CHP’lilerle beraber, Balıkesir’e 17km uzaklığa, İnönü’nün beklemede bulunduğu yere gitmiştir. Durumu İnönü’ye anlatan vali, kendisinin de şehre girmesi halinde ortalığın daha da karışacağını bildirmiştir. Bunun üzerine İnönü’nün yanında bulunan milletvekili Kemali Beyazıt, net bir şekilde, “Yani asayiş sağlayamayacak mısınız?” sorusunu sormuş ve validen “Hayır” yanıtını almıştır. Bu konuşma üzerine İnönü, Balıkesir’e uğramaktan vazgeçmiş ve İnönü’yü Balıkesir’e sokmak istemeyenler amaçlarına ulaşmışlardır (Toker, 1991, 195).

İnönü’yü Balıkesir’e girmekten caydıran tek unsur vali değildir. İnönü’nün Balıkesir’de konaklayacağı evin sahibi de İnönü orada kalırsa evine bomba konulacağı haberini almış ve İnönü’ye “Canım, malım sana feda Paşam, fakat vicdan azabını çoluğuma çocuğuma, torunlarıma bırakamam” demiş, İnönü’ye gezisi sırasında eşlik eden CHP’nin Genel İdare Kurulu üyelerinin birçoğu da “Otomobilin altına yatarız Paşam! Seni Balıkesir’e bırakmayız!” (Coşkun, 1960, 7) diyerek İnönü’nün kararında etkili olmuşlardır.

İnönü ise bu durumu soğukkanlılık ile karşılamış ve yanındakilere “Bu bir şey değil, daha nelerle karşılaşacağız. Biz, bütün bunları göze almadık mı?” (Coşkun, 1960, 7) diyerek sakin bir değerlendirme yapmıştır.

Balıkesir olayları yüzünden gezisini yarıda kesen İnönü, Bursa’daki Ankara Ajans muhabirlerine durumu şu şekilde özetlemiştir (Erdemir, 1956, 151):

“Birkaç günden beri uğradığımız tecavüzler Balıkesir’de azami haddini buldu. Toplanma ve konuşma fiilen imkansız bir hale geldi. Hükümetten hakkımız

olan kanuni himayeyi göremedik. Büyük bir tertibe maruz bulunduğumuz anlaşıyor. Bu şartla altında seyahatimi şimdilik kestim.”

İnönü’nün “tertup” diye adlandırdığının ne olduğunu kendisine Toker sormuş ve şu cevabı almıştır (Toker, 1991, 196):

“Balıkesir’de kan akıtılacaktı. Bu, çok partili rejime son vermek için DP’nin gerekli sebebini oluşturacaktı. Böyle bir oyuna elbette ki gelemedim.”

İnönü’nün yapmış olduğu saptamanın doğruluğu ya da yanlışlığı tartışılabilir fakat tartışılmayacak nokta, İnönü’nün bu gezisinin iktidar ve muhalefet ilişkilerini iyice gerdiği gerçeğidir.

5.9. İnönü’nün Yurt Gezisinin TBMM’ye Yansıması

İnönü’nün gerçekleştirmiş olduğu yurt gezisi ve bu gezi sırasında yaşananlar ülke genelinde büyük bir yankı uyandırmıştır. Kimi kesimlerce, yapılan bu baskılar, ana muhalefet partisine puan kazandırırken, bazı kesimlerce de gerçekleşen bu olay DP’nin halkın gözünde ne kadar büyüdüğünün bir göstergesiydi.

Partililer arasındaki ilişkileri zedeleyen, İnönü’nün Ege turunu görüşmek ve incelemek üzere Rıfkı Salim Burçak tarafından yapılan teklif, DP Meclis Grubunda reddedilmiştir. Aynı konuda gensoru açılması için CHP tarafından yapılan öneri de reddedilmiştir (Ahmad, 1976, 103). Bu tutum DP’lilerin, İnönü’nün Ege gezisi sırasında yaşanan olayları incelemeye değere görmedikleri şeklinde yorumlanabilir.

Bu ortamda konu meclis gündemine gelmiş ve TBMM’de şiddetli tartışmalar olmuştur. Gerçekleştirmiş olduğu yurt gezisinde söyledikleri ve yaşadıkları ile ilgili söz isteyen İnönü’nün, iktidara yüklendiği konuşmasındaki önemli kesitler şu şekildedir (Erdemir, 1956, 156-162):

“... Biz kanunlara göre hakkımız olan bir vazifeyi yaparken kanunların teminatı altında bulunduğumuzu zannederken tecavüze uğradık. Bu tecavüze karşı kanundan beklemeğe hakkımız olan himayeyi görmedik...

... Siyasi partiler halk içinde toplantılar yaparlar ve kendi kanaatlerini, fikirlerini kendi anlayışlarına göre izah ederler... İzmir’de söylediğim sözlerin

hepsi doğrudur, hepsi kanaatin mahsulüdür, hepsini cümle cümle ispat, teyit etmeğe muktedirim...

... Arkadaşlar, yalnız o kadar değil, bu sözler iç politika hakkında, memleketin bütün meseleleri hakkında görüşlerimizi, şahsi görüşlerimizi, siyasi partimizin görüşlerini vatandaşa anlatmak hakkımızdır bir; vazifemizdir iki; tecavüzle bizi menetmeğe kalkışanlara karşı kanunu tatbik mecbur olanlar, bizi himaye etmeğe mecburdurlar üç...

... Hükümet irticayı okşamaktan kendisine kuvvet geleceğini zannetmiştir. Hükümet, uzun zamanlardan kalan, büyük kültür müessesesi olan Halkevlerini kapatmıştır. Bu bir geri harekettir, geri irtica hareketidir...

... Eğer bir iktidar sahibi, kanun yolundan ayrılır ve zulüm yoluna saparsa kendisini kanun dışına atmış olur. Zulüm yolu, iktidarda bulunan hükümetleri muvaffak etmeyecek olan yanlış bir yoldur. Benim sözlerim şudur: Türklerin nihayete kadar zulme boyun eğeceklerini zannetmek yanlış bir hesaptır...

... Tasavvur edin; kanun çiğneniyor, kan dökülüyor, siyasi bir toplantı men ediliyor. Valiler, hükümet memurları, vatandaşları himaye ile mükellef olan insanlar vazifelerini ifa etmiyorlar. Sonra hükümet buraya geliyor. Bu bir milli infialin eseridir diyor. Biz bütün bu hareketleri izah ediyoruz. Hükümetten izahat istiyoruz. Kanunun hakim kılınmasını istiyoruz, bunun için vatandaşları vazifeye davet ediyoruz. Konuşmağa mecburum. Ya benden bahsetmezsiniz yahut bahsederseniz de ben de kendimi müdafaa ederim. Aksi halde yani buna müsaade etmediğiniz taktirde BMM'nin salahiyetlerini takyit etmiş, Zulüm ile hakkı tahdit etmiş olursunuz...

... Biz; milleti yalnız biz idare ederiz, bizden başkası idare demez kanaatini taşıyormuşuz. Bu sadece bir iftiradır. Eğer hakikaten buna ciddi olarak inanılıyorsa, kendilerini böyle bir yanlış telakkiden tedavi etsinler.

Gerek şahsı, gerek partisi bu memleketi idare etmek için tek mercidir, tek ehliyet sahibidir kanaatinde olan insanlar, ellerinde bulunan kudret ile mücadele ederler, içinde bulundukları devri tekemmül ettirip bu günkü hale getiriler mi? Kendisi demokratik rejime girmeyi ve eski rejimden bu hale geçip milletin hayatında bir idare kurulmasını nasıl telakki ederse etsin tarihi hadiseler budur ki, CHP Cumhuriyet devrinde yaptığı ıslahatın bir sonuncusu olarak bu memleketin idaresini demokratik tekamüle mazhar etmiştir...

... Halk Partisi Balıkesir’de tecavüze uğruyor. Manisa’da tecavüze uğruyoruz. Başbakan hemen İzmir nutku akabinde, ortada bir suç vardır mealinde bir beyanat yapıyor.

Biz hakkımız olan bir açık toplantı yapmak ve oradan konuşmak üzere Balıkesir’e geliyoruz, bir kuvvet darbesiyle men ediliyoruz. İşte burada bir siyasi emniyet var mıdır, yok mudur? Takdir ediniz. Bütün bu hareketlerine rağmen taraftarlarına söyledikleri sözlerle siyasi emniyetimizi tahdit etmekte, tehdit etmekte, ihlal etmektedir...”

İnönü, yaptığı bu sert konuşmada, muhalefet partisi konumundaki CHP’nin devletten gerekli korumayı göremediğinden bahsetmiş ve demokratik rejimlerde her siyasi partinin özgür bir şekilde toplantılar düzenleyerek istediğin söyleyebilmesinin gereği üzerinde durmuştur. Kurulan Türkiye Cumhuriyeti ve 1946 yılında gerçekleşen çok partili siyasal hayata geçişte CHP’nin rolünün yadsınamaz bir gerçek olduğu üzerinde duran İnönü, iktidar partisi konumundaki DP’nin de üzerine düşen görevleri yapması gerektiğinden bahsetmiştir.

İnönü’nün meclis kürsüsünde yaptığı bu sert konuşma karşısında konuşma gereği duyan Menderes de kürsüye gelerek İnönü’ye şu şekilde cevap vermiştir (Sükan, 1992, x):

“... Dünkü diktatörün, bugün huzurumuza çıkarak vatandaş hak ve hürriyetlerinin müdafiliği vazifesini üzerine alması gülünçtür. İşte bir taraftan elemli, bir taraftan da gülünç olan böyle bir sahnenin karşısında bulunmaktayız...

... Bir baykuş olarak ötebilmek için harabe arayıp, karanlıklar arayıp bulmak lazımdır. Bugün memleketin manzarasında harabeyi andıran hal yoktur...

... Bu memlekette zulüm yoktur. Bu memleketteki zulüm devri İsmet Paşa ile onun iktidardan düşmesiyle kapanmıştır...

... Memlekette zulüm var diyen insan bu memleketin şurasında, burasında, yarın öbür gün siyasi sahalarda kanların dökülmesini tahrik eden adamdır. Hırsı için bu memleketi bir baştan öte başa ateşe vermek isteyen adamdır. Paşa yeter artık. Millete bırakın idareyi. Bu memleketi bizim gibi memleketin içinden gelmiş olan insanlar idare etsin...

... Buraya geliyor istediği gibi konuşuyor, bu kürsüye çıkıp zulüm vardır diyor. Buraya çıkıp zulüm vardır demesi dahi, bu memlekette zulüm olmadığının en bariz delilidir. Bu memlekette zulüm olsa idi buraya çıkıp söz söyleyemezdi...

... Paşa, bırakın bu mücadeleleri, bu nevi mücadele olmaz. Deyin ki Paşa, ben devrimi yaşadım, deyin ki, bunlar da bu memleketin evladıdır, bunlar da bu memleketin nesilleridir, yetiştirdiğim nesilleridir. Böyle deyin ki herkes size hürmet etsin, kalbiniz müsterih olsun, düne bakmasın buna dünün icaplarıdır deyip geçsin. Fakat paşam hilafı hakikat davalarla bu kürsüye gelerseniz, ne zaman samimiyetsizlik ve sahte maske taşıyacak olursanız ve milletin huzuruna böylece çıkmak isterseniz biz de maziye eşelemek mecburiyetinde kalırız...

... Öteden beri dillerinde bir söz var: "Demokrat idareyi biz istedik, biz getirdik". Arkadaşlar, bu memleketin kaderine kayıtsız şartsız sahip olan bir insan uzun seneler memleketi istediği gibi idare eder de bir sabah erken saatlerde hidayete erişerek, kalka gözlerini ovuşturur, "hadi bundan sonra bu memlekette demokrasi olsun" der. Bu söz buna benzer ve hadise budur. Ve yine "demokrasi olsun, ben yine iş başında kalayım. Güdümlü bir demokrasi olsun." Demişlerdir ve bu muhtelif yerlerde söylenmiştir...

... Halkevlerini yıktınız diyorlar. Halkevlerini yıkmadık, halkevlerine kimse girip çıkmıyordu. Milletin şu veya bu suretle gasbedilmiş malvarlığı, memleketin her tarafına serpilmiş olarak, kapısında kilit bomboş yatmakta idi. Bugün her birinde mektepler, belediye binaları, hükümet binaları, sıhhat merkezleri, irfan merkezleri kurulmuştur...

... Korkacak hiçbir şey yoktur, demokrasimiz en küçük bir tehlikeye maruz değildir. Buraya kadar getirdikten sonra bir köprümüz vardır, bu devreyi aşmak. Yeni seçimlere girdikten sonra yüzde yüz normal bir devir açılacaktır, buna elbirliğiyle çalışalım. Şunun şurasında ne kaldı? Telaşınız nedir? Millet iradesine boyun eğmek lazımdır..."

Menderes'in konuşması, İnönü'nün söylemlerine bir cevap niteliği taşımaktadır. Menderes, dönemlerinin bir zulüm dönemi olmadığını, halkın iradesini yansıtan bir dönem olduğunu savunmuş, esas zulmün İsmet Paşa diktası döneminde yaşandığını belirterek, İnönü'ye diktatör sıfatını yakıştırmıştır. İnönü'nün ülkenin demokrasi havasına hiçbir katkısı olmadığını söyleyen Menderes, muhalefet liderinin istediği demokrasinin "güdümlü demokrasi" olduğunu vurgulamıştır. Menderes'in konuşmasında, sık sık "halk iradesi" kavramına atıfta bulunduğu görülmektedir.

İnönü'nün yurt gezisi ile başlayan, Ege gezisi ile artan gerginlik, TBMM tartışmalarında doruk noktasına ulaşmış ve iktidar-muhalefet ilişkilerinin sertleşmesine yol açmıştır.

5.10. İnönü ve Menderes'in Estirdikleri Bahar Havası

İktidar ve muhalefet liderleri arasındaki ilişkinin yumuşaması 1953'ün sonuna doğru Menderes'in DP'nin yayın organı olan Zafer'e verdiği demeçlerle başlamıştır. Menderes, Zafer'e verdiği demeçte demokratik çerçevede düşünüldüğünde DP ve CHP arasında bir fark olmadığını belirtmiş ve önemli olan noktanın CHP'nin "biz şef partisi değiliz" demesi olduğunu vurgulamıştır (Toker, 1991, 211). Başbakan Menderes'in bu çıkışını bir siyasal taktik olarak nitelendirip, bu çıkışın esas amacının muhalefet partisinin içindeki İnönü'ye muhalif gurubu güçlendirmeye yönelik olduğunu belirtenler de bulunmaktaydı.

Menderes'in bu olumlu yaklaşımına kayıtsız kalamayan İnönü, 21 Ocak 1953'te partiler arası ilişkiler üzerine bir basın toplantısı düzenlemiş ve basın toplantısında CHP'nin temel düşüncesinin, iktidar değişimindeki temel etkenin serbest seçim olduğunu vurgulamış, bu düşünceye aykırı olarak hükümet karşıtı hareket etmek isteyen her odağın karşısına dikilecek bir CHP'nin altını çizmiştir.

İnönü'nün toplantısından yaklaşık 10 gün sonra da Menderes bir basın toplantısı yapmış ve "Memlekette medeni parti münakaşası devrini açmaktayız, mutlaka açacağız" (Ahmad, 1976, 106, Yalman, 1971, 302'den alıntı) şeklinde bir demeç vermiştir. İnönü'nün muhalefet lideri konumuna geldikten sonra sıkça dile getirdiği bir durum olan siyasi partilerin her yerde ve konuda özgürce konuşabilme isteği, Menderes'in basın toplantısında adeta kendini bulmuş gibiydi.

İşte bu ılımlı ortamda 16 Şubat günü bütçe görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Bütçe görüşmeleri sırasında söz alan İnönü'nün siyasi ortam ile ilgili olumlu görüşlerini şu şekilde bildirmiştir (Erdemir, 1976, 172):

"... İç politikada, partiler arasında, bir emniyet buhranının yarattığı çekişme devresinin kapanmasını CHP Grubu memnunlukla karşılar.

İktidarla muhalefet arasında, normal ve medeni münasebetler bulunacağını ve muhalefete kanunun verdiği yaşama ve çalışma haklarının muhterem tutulacağını sayın Başbakan tarafından birbirini teyideden beyanlarla açık ifade edilmesi, demokrasi hayatımızda, yeni bir gelişmenin başlangıcına işaret etmektedir...

... Daha genç devrinde iken, demokrasimizde partizan adetlerinin yerleşmemesi ancak bu suretle mümkündür..."

İnönü'nün TBMM'de yaptığı bu konuşma, Menderes tarafından da şiddetli bir şekilde alkışlanmış, iktidar ve muhalefetin ilişkileri açısından siyasi hayatta bir "bahar havası" esintisini andırmıştır.

Menderes de bütçe görüşmeleri ile ilgili olarak şu cümleleri aktarmıştır. (Tuna, 2003, 145-146):

"Hayret! Bütçe müzakerelerinde belki de ilk kez, muhalefet adına söz alan CHP Lideri İsmet İnönü, ılık mesajlar vererek adeta bir dost gibi davrandı. Konuşmasını candan alkışladım. Gazeteler bu yumuşamaya bir ad takmışlar, Bahar Havası diyorlar."

Ne yazık ki liderler ve dolayısıyla partiler arası esen bu bahar havası uzun sürmemiş ve Haziran ayında CHP'nin malları sorunu meclis gündemine geldiğinde yerini gergin bir ortama bırakmıştır.

5.11. Onuncu CHP Kurultayı

Genel seçimlere bir yıldan az bir zaman kala CHP'nin 10. Büyük Kurultayı Ankara'da toplanmıştır. Toplanan kurultay sırasında, iç politikada adeta bir bahar havası esmektedir.

Kurultay'ın açılışında bir konuşma yapan İnönü, Cumhuriyeti ve onun kazanımları korumanın önemi üzerinde durmuş ve irticai faaliyetlere karşı rejimin koruma altına alınmasının gerekliliğini belirtmiştir. İktidar ya da muhalefet partisi farklılığının söz konusu Cumhuriyet olduğunda, önem teşkil etmemesi gerektiğini söyleyen İnönü, Cumhuriyet ve devrimlerin korunmasının tüm partilere düşen bir görev olduğunun altını

çizmiştir (Erdemir, 1956, 191). Kurultay'ın, iki siyasi parti arasında esen bahar havası dönemine denk gelmesi, İnönü'nün DP'ye fazlaca yüklenmemesini de beraberinde getirmiştir. İnönü sadece, DP'nin partizan idareye karşı oldukları söyleminin, eylemsel boyutta görünmediğinden yakınmış, iktidar partisine bu konuya biraz daha eğilmesini tavsiye etmiştir.

Menderes de CHP'nin Onuncu Kurultayı'nı yakından izlemiş ve Kurultay havasını olumlu bulmuştur. Tuna'nın derlediği “Adnan Menderes'in Günlüğü”nde de ilgili kurultay için şu notlar düşülmüştür: “Birkaç gündür CHP'nin 10. Büyük Kurultayı devam ediyor. İnönü'nün açılış konuşmasını gazetelerden izledim. Genellikle ılımlıydı. Gazeteler “bahar havası”ndan söz ediyorlar” (Tuna, 2003, 148).

Kurultay esnasında iktidar ve muhalefet partileri arasında bir bahar havası varken, CHP'nin içerisinde ortalık toz dumandır. İnönü 1950 kurultayında kendi önerisi ile getirilen genel sekreterin kurultayca seçilmesi yönteminden vazgeçilip, bu görevin tekrardan Genel İdare Kurulu'na verilmesini istemiştir. Çünkü, kendi önerisi ile getirilen değişiklik İnönü'nün kendisini vurmuş ve onu istemeye istemeye Kasım Gülek'le çalışmak durumunda bırakmıştır. İnönü, genel sekreterin Genel İdare Kurulunca belirlenmesinin parti içinde birliği sağlanacağını belirtmiştir. Karşıt görüşte olanlar ise örgüte verilmiş bir hakkı geri almanın yanlış olduğunu savunmuşlardır. Sonuç olarak bu savaşı İnönü kaybetmiş ve Kasım Gülek kurultayca yine genel sekreter seçilmiştir (Toker, 1991, 237)

10. Kurultay'da parti programı konusunda düzenlemelere gidilmiştir. Parti programında, CHP'nin Atatürk'ün kurduğu bir parti olduğu yeniden vurgulanmakla birlikte, programda yer alan “Kemalizm” sözü yerine, “Atatürk Yolu” ifadesine yer verilmiştir. Kurultay programının devletçiliği ise, “özel girişimlerle ortaklık caiz olmakla birlikte, kömür, petrol vs. işletmeciliğin devlete verilmesini” istemektedir (Giritlioğlu, 300-303).

Parti programının 38. maddesiyle de, CHP ilk kez işçiye tanınması gereken sendikal haklardan bahsetmiştir. İlgili madde, “sendika, birlik, federasyon ve konfederasyonlara olağanüstü hallerde tahkim süzgecinden geçmiş grev ve lokavt hakkının tanınmasını” öngörmektedir (Bila, 1999, 152, CHP Programı, 1953'ten alıntı).

Oluşturulan yeni program ile CHP ilk kez ekonomik ve sosyal sorunlara eğilmeye başlamış ve ülke çapında bulunan sorunlara somut çözüm adımları atılmaya çalışılmıştır.

5.12. Genel Seçimler Öncesi Muhalefet Liderinin Yurt Gezileri

Genel seçimlere kısa bir süre kala CHP, olağanüstü bir kurultay toplamış ve seçim gezileri sırasında uygulanacak olan stratejiler saptanmaya çalışılmıştır. İnönü, kurultayın kapanış konuşmasında ilk hedeflerinin ekonomik güçlükleri yenmek ve ülkedeki siyasal güvenliği sağlamak olduğunu söylemiştir (Erdemir, 1956, 245).

Olağanüstü kurultay sonrası hızlı bir şekilde seçim çalışmalarına hazırlanan İnönü, halkla buluşmak için yeniden meydanlara inmiş ve seçim vaatlerini halkla paylaşmaya başlamıştır.

İnönü, seçim propagandasının ilk ayağını Malatya’da başlatmış, daha sonra sırasıyla 11 Nisan Adapazarı, 13 Nisan İstanbul, 15 Nisan Balıkesir, 16 Nisan Manisa ve İzmir, 18 Nisan Mersin, 19 Nisan İskenderun, 20 Nisan Gaziantep, 21 Nisan Niğde, 22 Nisan Kayseri ve 23 Nisan Sivas konuşmaları ile yurt gezisini tamamlamıştır. Malatya’da, “Biz iktidar geldiğimiz zaman Partizan yönetime son vereceğiz, hayat pahalılığını sona erdireceğiz ”, Adapazarı’nda “Hayat pahalılığı kabul edilemez derecededir ... Halka eşit şekilde davranılmalıdır”, İstanbul’da “Ülkenin yararına olmayan bir Petrol Kanunu ve Yabancı Sermaye Kanunu acele bir şekilde meclisten geçirilmiştir. Yabancı sermaye ziraata davet edilerek, yerli çiftçimiz için yeni sorunlar oluşturulmuştur... İş Kanunu’nu düzenleyip, işçilerin daha uygun şartlarda çalışmalarını sağlayacağız. Gecekondu sorununa eğileceğiz”, Balıkesir’de “Hakimiyet kayıtsız şartsız milletin değil, yabancı sermayenin elindedir”, Manisa’da “Hayat pahalılığı ve ticaret açığımız beraber artmaktadır”, İzmir’de “Her şeyden önce bir hukuk devleti oluşturulmalıdır. Demokratik rejimin devamlılığı için muhalefet partilerinin siyasal güvenlikleri sağlanmalıdır. Yarışma eşit şartlarda olmalı ve radyoyu sadece iktidar partisi kullanmamalıdır. Üniversiteler tam anlamıyla özerk olmalıdır. Üretimin artması demek gelişmek demek değildir. Evet üretim artmıştır fakat giderler daha da artmıştır.”, Mersin’de “Memlekette bir geçim sıkıntısının varlığı gözler önündedir. Ticaret açığının önüne geçilmelidir.”, Kayseri’de “Türkiye’de yabancı sermayenin, ziraat alanına davet edilmesini kabullenemiyoruz. İktidara gelirsek durumu düzeltereğiz.”, Sivas’ta “İşçi meselesi bizim iktidarımızın en önemli sorunlarından biridir.

Yabancı sermaye kanunu, kapitülasyon devrini açmak demektir.” diye konuşan İnönü (Erdemir, 1956, 250-281), seçim programı çerçevesinde gerçekleştirdiği yurt gezisini tamamlamıştır.

İnönü, seçim meydanlarında yaptığı konuşmalarda ağırlığı ekonomik ve sosyal olaylara vermiştir. Hemen hemen her konuşmasında hayat pahalılığından şikayet edip, durumun düzeltilmesi gerektiğinden bahseden İnönü, petrol ve yabancı sermaye kanunları ile ilgili çekincelerini de halkla paylaşmış, iktidara gelmeleri durumunda bu kanunlarla ilgili yeni düzenlemelere gidileceği sinyallerini vermiştir. İşte bu söylem ve vaatlerle seçim propagandasını tamamlayan İnönü, bir kenara çekilip genel seçimin sonuçlarını beklemeye başlamıştır.

6. İNÖNÜ’NÜN 1954 GENEL SEÇİMLERİ SONRASINDAKİ MUHALEFET DÖNEMİ

2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri sonucunda, DP büyük bir zafer kazanırken, CHP 1950 seçimlerinden daha ağır bir yenilgi almıştır. Kayıtlı seçmenlerin %83.63’ü oylarını kullanmış; bu oyların %57.61’ini alan DP, meclisteki sandalyelerin %92.98’ini elde etmiştir. Oyların %35.36’sını alan CHP ise mecliste %5.52 oranında bir sandalye sahibi olmuştur (Ahmad, 1976, 122). Bu oranlar, DP’ye mecliste 502 milletvekilliği sağlarken, CHP’ye ancak 31 milletvekilliği düşmüştür. Kalan sandalyeler de CMP ve Bağımsızlar arasında paylaşılmıştır (www.tbmm.gov.tr, 2008 – www.belgenet.net, 2008).

Seçim sisteminin azizliğine uğrayan CHP’nin aldığı %35’lik oy, mevcut sistemde bir anlam ifade etmemekte ve DP’nin işine gelmektedir. DP, artırdığı milletvekili sayısı ile 1954 seçimlerinden daha bir güçlü çıkmıştır.

Büyük umut ve hevesle 1954 seçimlerine giren CHP örgütü, seçim sonuçları açıklandığında büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. 1950 seçimlerinin yenilgisi sonrasında ortaya atılan “aldatılmış halk” tezinin gerçeği yansıtmadığı açık bir şekilde ortaya konmuştur. Dört sene önceki seçimler öncesinde halkın aldatıldığı ve bir dahaki seçimlerde aldatılan halkın CHP’ye yöneleceği öngörüsü tutmamış, DP’nin sandalye sayısı daha da artmıştır.

1954 seçimleri sonrasında bile “aldatılmış halk” tezini savunmaya devam eden CHP’ye göre DP’nin aldığı oylar “kandırılmış, içinde yaşadıkları koşullardan habersiz olanların” oylarıydı. İktidar ise muhalefetin aldığı oyları “yalan ve iftira kökenli” oylardı (Arcayürek, 1983, 168). Hem muhalefet lideri İnönü hem de Başbakan Menderes, partilerin aldıkları oyları doğru çözümleyemiyor, CHP halkın gerçekleri görememesinden şikayet ederken, DP ise CHP’nin aldığı oyları küçümsüyordu.

6.1. “İkinci Adam” Partiyi Ayakta Tutmaya Çalışıyor

Türkiye Cumhuriyeti’nin “İkinci Adam”ı, seçim yenilgisi sonrası parti içinden ve dışından gelen çatlak sesleri giderip, partiyi ayakta tutmak için soğukkanlı bir politika izlemeyi uygun görmüştür. Yenilgi sonrasında, sorumluluğun doğrudan ona yükleneceğini

ve partiden el çekmesi için kulis faaliyetlerinin yoğunlaşacağını sezen İnönü, hemen tüm teşkilatı toparlamaya yönelik girişimlerde bulunmuştur.

Genel, yerel, ara hemen her seçim yenilgisi sonrasında olduğu gibi 1954 seçimlerinden sonra da İnönü'nün hem CHP'yi hem de siyaseti bırakacağı konuşulmaktaydı. Bu siyasi ortamda bir açıklama yapan İnönü, partiden ayrılacağı söylentilerine, parti içinde anlaşmazlık olduğuna dair çıkan haberlerin gerçeği yansıtmadığını, teşkilattan sürekli olarak vefa dolu telgraflar aldığını belirtmiştir (Erdemir, 1956, 291).

Dışarıya karşı birlik mesajı vermeye çalışan İnönü, aslında çok sıkıntılı günler yaşamaktadır. Parti içten içe kaynamakta, bazı partililer partiye karşı açıktan cephe almaktadırlar.

Teşkilat ve partinin üst düzey yetkilileri, partinin adının değişmesi gerektiğini, kamuoyunun karşısına yeni bir isimle çıkılmasını önermiştir. Bu isteğin giderek yaygınlaşması İnönü'yü rahatsız etmiş ve İnönü hızlı bir şekilde Parti Meclisi'ni toplantıya çağırmıştır. Parti Meclisi'nin büyük bir çoğunluğu partinin adının değiştirilmesinden tarafken, İnönü bu öneriye şiddetle karşı çıkmıştır.

Gergin bir hava içerisinde geçen konuşmaların sonunda, İnönü ile yıldızı pek barışmayan Genel Sekreter Kasım Gülek söz istemiş ve partinin adının değiştirilmesini isteyen üyelere karşı, ağır bir konuşma yapmıştır (Bağlum, 1991, 177-178):

“Beyler, CHP adının değiştirilmesine, ne sizin, ne de bizden sonra geleceklerin gücü yetmez. Bu isim, bize büyük kurtarıcımız Atatürk'ün armağanıdır. Eğer içinizde ulu önderimiz Atatürk'ün emir ve görüşlerine karşı çıkacak birisi varsa, lütfen bunu burada açıklasın. Bu partinin adı değiştirilemez. Eğer değiştirmek istiyorsanız, buyurun değiştirin. Ama bu aşamada ben sizinle birlikte olamam. Ben tek başıma dahi kalsam, bu partiyi yaşatmak için var gücümle çalışırım.”

Kasım Gülek'in bu sert çıkışına toplantıya katılan üyelere hiçbir ses çıkaramamıştır. Bu durumdan yararlanan deneyimli politikacı İnönü de Gülek'i destekleyen bir konuşma yaparak, “Ben de sayın Gülek'i destekliyorum. İsteyen ayrılıp bir

parti kurar, ancak bizler bunun içinde yer almayız” (Bağlum, 1991, 178) demiş ve bu konudaki görüşünü net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu tartışmalar sonucunda, partinin adının değiştirilmemesi kararlaştırılmış, böylelikle parti içerisindeki kaynamalar bir nebze olsun engellenmiştir.

6.2. Muhalefet Lideri Rotayı Belirliyor

Genel seçimler sonrası oluşan yeni siyasi ortamda gücünün doruğunda bulunan bir DP ve en kötü döneminin geçiren CHP tamamen birbirlerine zıt ruh halleri içerisindeyler. DP için her şey yolunda gitmektedir. Oysa muhalefet partisi yeni önlemler alıp, yeni stratejiler belirlemeli, dahası hayatta kalabilmek için nasıl davranması gerektiğinin muhasebesini bir an önce yapmalıdır. Bunu yapacak olan da hiç kuşkusuz İnönü’den başkası değildir.

6.2.1. Muhalefet Stratejisi

Paşa’ya göre iktidar en güçlü dönemini yaşamaktaydı. Dolayısıyla belirli bir dönem için iktidarla aşırır sert tartışmalardan kaçınılmalıydı. Ancak iktidarın yapmış olduğu yanlış uygulamalar da halka sürekli olarak anlatılmalıydı.

İnönü’ye göre CHP kendi içerisinde disiplinli, dışarıda ise durağan olmalıydı. İktidar, hukuksal sistemi bile kendi çıkarları doğrultusunda yapılandırmaktaydı. Paşa’nın tabiriyle iktidar “suç ve zulüm derecesine varan yöntemler icat etmekteydi” (Arcayürek, 1983, 225) ve buna karşı dikkatli olunmalıydı.

İnönü’ye göre muhalefetin tutumunu sert ya da yumuşak diye belirlemenin gereği yoktur. Partinin güdeceği politikanın sert ya da yumuşak olacağı merkez yönetim kuruluna bırakılmalıdır. Sergilenen sert ya da yumuşak muhalefet tutumu koşullara göre değişkenlik gösterebilir. Aynı gün içerisinde, farklı konularda değişik muhalefet tutumları sergilenebilir.

İnönü, seçim propagandası çerçevesinde yürüttükleri muhalefetin başarılı olduğunu düşünmekte, onaylamasa bile bir süre için iktidar partisinin uygulamalarına ses çıkarmamanın uygun olduğunu düşünmektedir. Kısaca İnönü uygun zamanın gelmesini

beklemektedir. İnönü'nün zamanı geldiğinde vurgulayacağı stratejik sloganlarını da Aydemir şu şekilde sıralamaktadır (Aydemir, 1975, 168-169):

“- DP iktidarı, Anayasa dışı, anayasaya aykırı tutumlar ve davranışlar içindedir. Bir Anayasa Mahkemesi kurulmalı. Anayasa teminatı isteriz...

- Hakim baskı altındadır. Adli teminat yoktur. Adli teminat isteriz...

- Üniversite özerkliği zedelenmiştir. Üniversite hocaları baskı altındadır. Üniversite özerkliği için teminat isteriz...

- Muhalefet partileri baskı altındadır. Muhalefet tasfiye edilmek istenmektedir. Muhalefet için söz, seyahat, yayın, toplantı, seçim emniyeti isteriz...

- Basın özgürlüğü zedelenmiştir. Basın ve yazarlar baskı altındadır. Basın özgürlüğü için teminat isteriz...

- Din siyasete alet edilmiştir. Anayasanın laiklik ilkesi zedelenmiştir. Din siyasete alet edilemez. Teminat isteriz...

- Radyo iktidarın tekelindedir.”

Kısa bir zaman için beklemenin faydalı olacağını düşünen İnönü, kendilerini muhalefetten, iktidar konumuna taşıyacak formülü de bulmuştur. Muhalefeti başarıya götürecek iki temel olgu vardı ve bunlar üzerinden sonuca gidilmeliydi. Bu olgulardan biri ekonomik, diğeri ise kırsal kesimdi.

İnönü, parti stratejisini şöyle belirliyordu: “...Köylü üzerinde duracağız, davalar iktisadi olmalıdır. Bu yılı intizar (bekleme) devresi olarak geçirelim. Halka sorunları anlatmaya çalışalım. İlk önce aydını yanımıza çekelim, sonra onlarla birlikte halka kayalım...” (Arcayürek, 1983, 226-227).

Aslında Aydemir'in de belirttiği gibi İnönü, 1954-1957 yılları arasındaki temel stratejisini belirlemiş oluyordu. İnönü burada bir muhalefet partisi lideri olmaktan ziyade, sanki bir savaş sırasında düşman cephenin zayıf taraflarını, verdiği boşlukları, yarı ve gedikleri ve sonunda gaflet ve zafer sarhoşluklarını sessiz sedasız, fakat toleranssız bir dikkatle izleyen, kendi stratejisini, uzun vadeli de olsa ona göre düzenlemeye gayret eden bir kurmay gibi çalışmıştır (Aydemir, 1975, 167).

Hiç kuşkusuz İnönü'nün “bekleme” taktiğinin altında ekonomik etkenler de yatmaktaydı. Partiye olan yardımlar kesilmiş, parti binalarının bir kısmı kiraya verilerek maddi sorunlar giderilmeye çalışılmıştır. Yine bu dönemde CHP'nin eşya piyngosu yardımıyla da gelir elde etmeye çalıştığı görölmektedir.

DP'nin en güçlü dönemlerini yaşaması ve iktidar olmanın nimetlerinden yararlanması, eskiden beri CHP'li olan partilileri de ürkütmüştü. Partililer CHP içerisinde aktif görevler almak istemiyor, iktidarın tepkisinden çekiniyorlardı. Bu durum da CHP'nin daha genç kadrolarla mücadeleye devam etmesine ve partinin tabanında gerçekleşen bir yenileşme hareketine yol açmıştır.

6.2.2 On Birinci CHP Kurultayı

Seçim yenilgisi sonrası, karşılıklı suçlamaların tavan yaptığı, hizipleşmelerin hüküm sürdüğü bir ortamda 26 Temmuz günü CHP'nin 11. Kurultay'ı toplanmıştır. Kurultay'ın açılış konuşmasını yapan İnönü'nün, kurultay üyelerine bir durum değerlendirmesi yapmış, uygulanması gereken stratejiler üzerinde durmuştur. İnönü'nün yapmış olduğu açılış konuşmasının satır başları şu şekildedir (Erdemir, 1956, 297-303):

“... 1954 seçimleri şu kanaati vermiştir ki, seçimde partilerin sarfedecekleri parayı kanun yolu ile bir kontrole tabi tutmak lazımdır...”

... Seçmen oyu ile Büyük Millet Meclisi'ndeki temsil sayısı arasında hiçbir adalet nispeti yoktur. Ancak bu netice başlıca Seçim Kanunumuzun kabul ettiği seçim sistemimizin bir mahsurudur...

... Emeklilik Kanunu ile 25 sene hizmeti dolduran bütün memurlar emekli edilebiliyor. Hükümetin tabiriyle kilit mevkiinde bulunan hakimlerin hemen hepsi 25 seneyi ya doldurmuşlar, ya doldurmak üzeredirler. Hemen hemen bütün temyiz mensuplarının ve yüksek dereceli hakimlerin ve Devlet Şurası azalarının her an hükümet tarafından emekliye ayrılmak ihtimaline maruz bulunması hakim teminatı denilen mefhumdan adli bünyemizden eser bırakmamış olur. Nihayet, 50 yaşında bir hakimin mesleğinin devamı siyasi kudretin lütfüne kalmış olması adalet için meslek kıymeti bakımından da çok mahzurlu bir manzaradır.

Üniversite profesörlerinin durumu buna benzer haldedir. Mesleğinde 25 seneyi dolduran hoca ilminin en verimli devresindedir. Bu hocayı belki 50 yaşlarında ya ilmini siyasi kudret sahiplerinin arzularına bağlamak, yahut

meslekten çekilmek ihtimali arasında bırakmak memlekette ilim hürriyetine en büyük engelin vurulması demektir.

... Partimizin takip edeceği politika siyasi emniyet şartlarını tahakkuk ettirme yolu olacaktır. Seçimlerde düzeltilmesi lazım gelen noktaları düzeltmek için devamlı olarak çalışacağız. Genel seçimlerden sonra sükunetli bir çalışma devrine girmek memleket için çok faydalı olur. Biz bu anlayışta samimiyiz. Ama nihayet siyasi hayatta huzur ve sükunun iktidarın teşebbüslerine birinci derecede bağlı olduğu da sabittir. İktidar, 1950'den sonra muhalefeti teşekkül ve şahıslar olarak tasfiye hevesine düşmüştü. 1954'ten sonra aynı hastalık daha şiddetle tepmiş olarak kendini göstermiştir...

İnönü'nün, konuşmasını sürekli olarak demokratik ve hukuksal motiflerle süslediği görülmektedir. İktidarın antidemokratik ve hukuk dışı uygulamalarını eleştiren İnönü, bunların düzeltilmesinin gereği üzerinde durmuştur.

Kurultaydan birkaç gün önce de Falih Rıfkı Atay Akis'teki yazısında demokrasi ve hukuk vurgusu yaparak, kurultayın bu doğrultuda hareket etmesinin yararlarından bahsetmiştir. Atay, "Tarihi iki büyük mesuliyetten bahsediyorum: Biri batı medeniyeti düzenini kurmak, diğeri bu düzende özgürlük ortamını sağlayarak demokrasi rejimini oluşturmaktır" (Atay, 1954, 10-34) diyerek, kurultayın gitmesi gereken yönü vurgulamaya çalışmıştır.

Kurultay boyunca demokrasiden dem vuruluyordu ancak demokrasinin sac ayaklarından biri olan seçimler konusunda ilgili üyeler arasında sıkıntılı bir tablo vardı. Üyelerin büyük bir çoğunluğu önümüzdeki yerel seçimlere katılmaya sıcak bakmamaktaydı. Hükümetin hırçın tutumu ülkenin dört bir yanından gelen delegeleri ürkütmüştü. Hükümet, kendinden olmayanı sürekli olarak baskı altına almaya çalışmaktaydı.

Tüm bu gelişmeler CHP'li delegeleri de etkilemiş ve delegeler İnönü'den kısa bir zaman sonra gerçekleştirilecek olan yerel seçimlere katılmak istemediklerini belirtmişlerdir. Bu durumun yanlış bir tutum olacağını düşünen İnönü ise, duruma müdahale ederek: "Seçimlere girmemek, meşru mücadele imkanlarının kalmamış bulunduğunu ilan etmek gibi vaziyet yaratır. Şahsıma aykırı bulunan böyle bir kararı, Genel Başkanınız olarak

yürütmek, beni çok zor duruma düşürecektir” (Aydemir, 1975, 160-161) diyerek durumu lehine çevirmiştir.

Umutlar açısından fakir olan kurultay sona erdiğinde parti içerisinde, İnönü’nün istediği gibi ara seçimlere girilmesinin daha doğru olacağı havası esmiştir. Kurultayda İnönü yeniden genel başkanlığa seçilirken, Gülek de yeniden genel sekreterliğe seçilmiştir.

6.3. Kıbrıs Sorunu

1950’li yılların başlamasıyla birlikte Kıbrıs’taki Rumlar Yunanistan’ın da önyak olması ile birlikte BM’ye başvurarak, adanın bir Rum yönetimi olarak tanınmasını istemiştir. Bu istek adada iki ayrı topluluğun bulunduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Rumlar isteklerini hukuken gerçekleştirmenin yolunun kalmadığını düşünerek, 1955 yılında EOKA terör örgütünü kurup, adadaki Türklere karşı terör eylemlerine girişmişlerdir.

Hem CHP hem de DP iktidarları döneminde önemsenmeyen Kıbrıs, partilerin hükümet programlarında da yer bulmamıştır. Öyle ki Dış İşleri Bakanı Fuat Köprülü bir Avrupa gezisinden dönerken uğradığı Atina’da, Yunan gazetecilerin kendisine yönelik yapmış oldukları Kıbrıs sorularına, “Türkiye ile Yunanistan arasında bir Kıbrıs sorunu yoktur” diyerek cevaplamıştır (Bağcı, 1990, 101-102).

Kıbrıs’ta yaşananlar, Türkiye’deki halk tarafından yakından takip edilmekteydi. Ada’da yaşayan Türk nüfus üzerindeki artan baskılar, Türkiye’deki soydaşlar tarafından da üzüntüyle izlenmekteydi. Bu çerçevede 21 Nisan 1955’te Kıbrıs’ta yaşananları protesto için gerçekleştirilen miting, dönemin gazetelerinden Zafer’e göre hemen hemen bir ayaklanmaya dönüşmüştür (Zafer, 22 Nisan). Aslında halk, hükümetin Kıbrıs konusundaki pasif politikasını beğenmemektedir.

1955 yazına doğru bir uluslararası sorun haline gelen Kıbrıs için, Londra’da bir konferansın toplanması kararlaştırılmıştı. Londra Konferansı’ndan birkaç gün önce İnönü, “Dış politikamızın Kıbrıs ile meşgul olacağı bugünlerde iç politikamızın havasının da Kıbrıs ile dolu olduğunu dünyaya göstermek vazifemizdir” (Erdemir, 1956, 332) demiş ve iç siyaset tartışmalarını tek tarafı olarak bir kenara bıraktıklarını açıklamıştır. Böylelikle

“Kıbrıs Sorunu” ulusal bir uzlaşma konumuna gelmiştir. Zaten İnönü, Kıbrıs konusunda hükümetten farklı düşünmemekte ve Londra Konferansı’ndan yaklaşık bir yıl önce söylemiş olduğu “Kıbrıs meselesinde Türkiye’nin milli menfaati bugünkü idarede değişiklik yapılmamasındadır. Kıbrıs’ın statükosunda değişiklik yapılmasının kati surette aleyhindeyiz” (Erdemir, 1956, 307) sözleriyle de konu hakkındaki görüşlerini belirtmektedir.

29 Ağustos’ta İngiltere, Türkiye ve Yunanistan’ın katılımlarıyla toplanan Londra Konferansı, 6-7 Eylül’de Türkiye’de yaşanan olaylar nedeniyle dağılmıştır.

6.4. 6-7 Eylül Olayları

Londra Konferansı devam ettiği sırada 6 Eylül 1955 günü Atatürk’ün doğduğu evin ve Türkiye’nin Selanik Konsoloslugu’nun bombalandığı haberinin radyonun 13.00 haber bülteninde yayınlanması ve İstanbul Ekspres Gazetesi’nin ikinci baskısında akşamüzeri duyulması üzerine, İstanbul ve İzmir’de bir takım olaylar patlak vermiştir (Özdemir, 1995, 218). Kıbrıs’ta olup bitenleri protesto etmek amacıyla “Kıbrıs Türktür Derneği”nin İstanbul’da düzenlediği miting sonrası, çoğunluğu Rumlar olmak üzere gayrimüslim azınlıkların malları, ibadet yerleri ve okullarına saldırılar düzenlenmiştir. Özellikle ticaret ile uğraşan gayrimüslim esnaflar olaylardan çok büyük zarar görmüşlerdir. Hükümet, 6 Eylül’de İstanbul ve İzmir’de, 9 Eylül’de de Ankara’da sıkıyönetim ilan etmiştir (Ahmad, 1976, 140). Fahri Belen’e göre sıkıyönetim, hükümetin muhalefeti daha kolay denetimi altına alabilmesi için ilan edilmiştir (Belen, 1960, 42-44).

Muhalefet lideri İnönü, olaylarla ilgili basın mensuplarına bir demeç vererek, “Gazetelerimiz ve aklı başında her vatandaş teessüf ve teessüre tercüman olmalı ve sükunet tavsiye etmelidir. Hükümetimizin asayişe hakim olması ve süratle hakikatleri meydana çıkarabilmesi için her vatandaş resmi makamlara yardımcı olmalıdır” (Erdemir, 1956, 333) şeklinde konuşmuş, halktan soğukkanlı olmasını isteyerek, hükümetin olayları bir an önce aydınlatmasının üzerinde durmuştur

Hükümet, “yağmacılığın ve tahrikçiliğin merkezi Beyrut’taki kızıl bir örgütçe hazırlandığı tahmin ediliyor!” gerekçesiyle Kıbrıs Türktür Cemiyeti’ni kapatmıştır (Ahmad, 1976, 140, Cumhuriyet, 9 Eylül 1955’ten alıntı).

Meclis 12-13 Eylül’de durum değerlendirmesi yapmak için toplanmış, Başbakan Menderes, olaylarda ötürü komünistleri suçlayarak, güvenlik güçlerinin olaylara geç müdahalesini, olayların milliyetçi boyutuna bağlamış ve güvenlik güçlerini eleştirmiştir (Zafer, 13 Eylül 1955). Muhalefet adına söz alan İnönü, 6-7 Eylül Olayları’ndaki asıl kaybın manevi olduğunu belirtmiş ve insan haklar, hukuk devleti gibi kavramların ağır sarsıntılar geçirdiğini söylemiştir. Hükümetin ısrarla savunduğu sıkıyönetime de pek bir anlam veremediğini söyleyen İnönü, bu karanlık ve tertipli olayın bir an önce hükümet tarafından aydınlatılmasını istemiştir (Erdemir, 1956, 335-336). Köprülü’nün “olaylardan haberimiz vardı” sözlerine üzerine 13 Eylül günü kürsüye gelen İnönü, şunları söylemiştir (Aydemir, 1975, 199-200):

“Sayın Köprülü beyanatında, hadiseden haberimiz vardı, ne yapacağımız bilmiyorduk, dedi. Bu kaydolunacak bir keyfiyettir. Biz, hiç haberleri olmadığını zannediyorduk. Bu bir...

İkincisi, tahkikat başlamıştır. Neticelerin bir kısmını biliyorduk ama, söyleyemeyiz dedi.

Sayın Başbakanın beyanatından da hadiseden malumattar oldukları anlaşılıyor. Halbuki biz, bütün bu tertiplerden hükümetin haberi, başında var mıdır, yok mudur, buralarını meçhuliyet içinde görüyorduk!..

Bütün bu hadiseler, Büyük Millet Meclisi’nin, hadiseleri takip etmek için içtima halinde bulunmasını zaruri kılar...”

İnönü, hem olayların hem de hükümetin olaylarla ilgisinin karanlığının aydınlatılması gerekçesiyle meclisin tatile girmemesini istemiş ancak mecliste ezici çoğunluğu elinde bulunduran DP bu teklife sıcak bakmayarak, meclisin tatile girmesinde bir sakınca görmemiştir. Yine İnönü’nün sıkıyönetimin gereksiz olduğu için kaldırılması yönündeki isteği de hükümet tarafından geri çevrilmiş ve sıkıyönetimin süresi altı ay olarak belirlenmiştir.

Feroz Ahmad’a göre 6-7 Eylül olayları, Türk kentlerindeki bastırılmış gerilimleri su yüzüne çıkarmıştır. Türk halkı Kıbrıs’ın Yunanistan’la birleşmesine ve Londra Konferansı’na karşıdır ve bu karşıtlığı göstermek için olaylar, hükümetçe tertiplenmiştir şeklinde söylentiler yoğunlaşmış, ancak lise ve üniversite öğrencilerinin bu örgütlü gösterisi kendiliğinden bir kargaşaya –İstanbul lümpen proletaryasının (toplumsal sınıf

bilincinden yoksun kesim) kentin görelî olarak lüks ve zenginleri arasında zar zor geçinen köy kökenli ayakkabı boyacıları, hamallar, apartman kapıcıları ve dilencilerin isyanına dönüşmüştür (Ahmad, 1996, 67).

Metin Toker'e göre ise olaylarda aktif rol oynayan bu kalabalık, "zenginlere acımasız bir düşmanlık" besleyerek, hem Rumların hem de Türklerin mağazalarını yağmalamışlardır. Bu, DP'ye karşı daha önce hiç görmediği ilk kitlesel tepkiydi (Toker, 1991, 153).

Abdurrahman Dilipak ise 6-7 Eylül olaylarının, daha millî bir politika izlemeye karar veren Menderes'le ilgisi olabileceğini belirtmiş ve şunları söylemiştir: "Bazı iddialara göre, olay Türk İstihbaratının işi idi ve İstanbul'daki öğrenci hadiseleri de aynı çevrelerce örgütlenerek iktidarın kaybetmekte olduğu halk desteğini kazanmak ve ülkede giderek iktidar aleyhine dönmeye başlayan siyasal gündemi tersine çevirmek için malzeme olarak düşünülmüştü (Dilipak, 1990, 205-206).

Tüm bu iddialar arasında 6-7 Eylül Olayları'nın soruşturması uzayıp gitmiş ve bu olay Türk siyasî tarihine kara bir leke olarak geçmiştir.

6.5. Hükümetin Antidemokratik Uygulamaları ve İnönü

DP iktidarının ilk dört yılında, ekîli alanların artması ve iyi hava koşulları nedeniyle tarımsal üretimin artması ülkede görelî bir refah ortamının oluşması sağlamıştır. Plansız gerçekleştirilen ekonomik atılımlar da 1954 yılı sonlarıyla birlikte ekonomik sıkıntıları su yüzüne çıkarmıştır. Yükselen fiyatlar, artan enflasyon, mal kıtlığı ve karaborsacılık gibi sorunlar, yavaş yavaş yapısal bir muhalefetin oluşumunu tetiklemiş, bu durumdan hoşnut olmayan hükümet de antidemokratik eğilimler göstermiştir.

6.5.1. Siyasî İrade Cezalandırılıyor

1954'te gerçekleştirilen seçimler sonucu, arkasına halk desteğini de alan DP'liler, kendilerinden olmayanı sürekli olarak cezalandırma yoluna gitmişlerdir. Genel seçimlerde, DP'nin kazanamadığı nadir illerden birisi olan Kırşehir (bu ilde seçimleri, liderliğini Osman Bölükbaşı'nın yaptığı CKMP kazanmıştı) zor günler geçirmekteydi. Kırşehir'deki

seçmenlerin DP'yi tercih etmemelerinin faturası ağır olmuş ve seçimlerin üzerinden birkaç ay geçtikten sonra Kırşehir'in il statüsüne son verilmiş ve Kırşehir ilçeye dönüştürülmüştür (Aydın Tarihi, 21 Haziran 1954). DP'nin seçimi kaybettiği bir başka il de bu durumdan payına düşeni almış ve Malatya ili (buradaki seçimleri de CHP kazan mıştır), Adıyaman ve Malatya illeri olarak yeniden düzenlenmiştir (Aydın Tarihi, 13 Haziran 1954).

İnönü, ilgili iller hakkındaki düzenlemeleri partisi kanalıyla eleştirmiş, ana muhalefet partisi CHP yayınladığı bir tebliğde, Kırşehir meselesine değinmiştir. Kırşehir'i ilçe haline getiren tasarı eleştirildikten sonra, bu tasarı ile Meclis'teki tüm milletvekillerinin "milli bir imtihan"dan geçecekleri bildirilmiştir (Cumhuriyet, 30 Haziran 1954). İnönü'nün Kırşehir olaylarını anlatırken de "Kırşehir faciacı" söylemini kullandığı bilinmekte ve bu olaya atfen söylediği "... bir yöre halkının verdiği oydan ötürü cezalandırılması Ortaçağ'da yapılan uygulamalardandır" (Erdemir, 1956, 309-324). Giritlioğlu'nun aktardığına göre, İnönü 1957'nin başından beri Kırşehir'in tekrar il haline getirilmesini, nazik bir dille başbakanından istemiştir (Giritlioğlu, 1965, 339).

Hükümetin baskıcı uygulamalarına karşı direnirken bir yakınlaşma ilişkisi içerisine giren iki muhalefet lideri İnönü ve Osman Bölükbaşı, Kırşehir konusu dolayısıyla yakınlıklarını arttırarak sürdürmüşlerdir. O dönemde Cumhuriyet'in yayınladığı ve ikili arasında geçen şu karşılıklı konuşma Türk siyasi tarihinde kendisine her zaman yer bulan diyaloglardan biridir (Cumhuriyet, 20 Şubat 1955):

"İnönü: Vaktiyle benim için söylediklerin mi daha sertti, yoksa şimdikiler için söylediklerin mi?"

Bölükbaşı: Paşam sizin devriniz de ballı güllü yutulur gibi değildi ama iktidar sizin kılıcınızın hakkı idi. Bugünküler ise hürriyet diye iş başına geldiler. Bu sebeple onlar hakkında daha sert konuştum."

Dönemin ünlü fıkra yazarı Bedii Faik Kırşehir'in ilçe yapılarak cezalandırılması olayını, mizahi olarak şu şekilde ifade etmiştir (Giritlioğlu, 1965, 339):

"-Suçlu ayağa kalk, adın ne?"

-Kırşehir

-Babanın adı?"

-Türkiye

-Kaç yaşındasın?"

-Dört yüz

-Evli misin?

-Evet CMP ile evlendim

-Çocuğun var mı?

-İki Mayısta beş tane oğlum oldu

-...

-Yaz kızım... Gereği düşünüldü: DP ile evlenmesi lazım iken; CMP'yi alarak Türk demokrasisine aykırı hareket eden, Türkiye oğlu Kırşehir'in kazaya uğratılmasına; temyizi kabil olmamak üzere; kin birliği ile karar verildi."

İşin mizahi boyutu bir tarafa meclisteki ezici çoğunluğu, yaptıkları her eylemin meşruiyet dayanağı olarak gösteren DP'lilerin yıldırıcı politikaları kimi zaman etkisini göstermiş ve DP'ye kısa vadeli yararlar sağlamıştır. Öyle ki Metin Toker, Kırşehir'in ilçe yapılmasından sonra, Kırşehirliilerin felakete uğramış insanlar topluluğu manzarası gösterdiklerini ve politikadan vebadan kaçır gibi kaçır bir duruma düştüklerini anlatmaktadır. Hatta Kırşehir ilçe olduktan sonra, bir miting düzenlemek için Kırşehir'e gelen CMP'lilere, "Buraya neden geldiniz, sizin yüzünüzden ilçe olduk, bize çektirdikleriniz yetmedi mi?" biçiminde saldırıların olması da muhalefete oy veren seçmenin baskılar karşısında yılmaya başladığını, politikadan soğuduğunu ve en önemlisi de DP iktidarının amacına ulaştığını göstermesi bakımından önemli olsa gerektir (Çaylak, 2004, 301, Akis, 25.6.1955'ten alıntı).

6.5.2. Parlamento İçi ve Parlamento Dışı Muhalefeti Susturma Girişimleri

1950 yılının ikinci yarısına gelindiğinde DP, sistematik bir şekilde antidemokratik uygulamalarla muhalefeti susturma yoluna gitmeye çalışmıştır. Mecliste kabul edilen bir yasayla, muhalefetin haklarında önemli kısıtlamalara gidilmiştir. Mevcut seçim yasasını değiştiren bu yeni yasanın getirdiği kısıtlamalar önemliydi. Bundan böyle bir siyasi partiye başvurup adaylığı reddedilen bir kişi, o seçim döneminde bir daha aday olamayacaktı. Böylece DP'liler başvurularını reddettikleri adayların kendilerine karşı seçim mücadelesine girmelerini önlemiş oluyorlardı. İkincisi, memurlar aday olabilmek için, artık seçimden altı ay önce istifa etmek zorunda bırakılıyorlardı. Eroğul'a göre bu hükmün sadece muhaliflerin aleyhine işlediği açıktır. Zira, iktidar adayı olan bir memur, yeniden göreve alınacağını bilecek, buna karşılık, muhalefet adayı olmak isteyen bir

memur, seçimi kazanamadığı takdirde işsiz kalabileceğini düşünecek ve doğal olarak bundan çekinecekti. Üçüncüsü, bundan sonraki seçimlerde siyasi partiler, artık karma liste yapamayacaklardı. Bunun amacında, DP'ye karşı birleşmeleri, ortak listeleri engellemekti. Dördüncüsü, yeni yasaya göre radyo siyasi partilere kapatılıyordu. Bu hükmü radyonun, sadece muhalefete kapatıldığı anlamına gelmekteydi. Zaten, iktidardaki parti, hükümet adına konuşmak gerekçesiyle radyodan istediği gibi yararlanacaktı (Eroğul, 2003, 164-165). Oysa Bayar'ın öncülüğünde yapısal ve sert bir muhalefet gerçekleştiren DP muhalefette iken, radyodan yararlanmayı demokratik taleplerinin ayrılmaz bir parçası saymaktaydı.

Gerçekleştirilen baskıcı uygulamaların yerine, çok geçmeden yenileri getiriliyordu. 27 Haziran 1956 tarihinde kabul edilen yeni bir yasayla, siyasi partilerin seçim propaganda devresi dışında açık hava toplantıları yapmaları yasaklandı. Kapalı toplantılar da ülkenin en büyük mülki amirinin iznine bağlandı. Eroğul'un bildirdiğine göre bu yasanın en ürkütücü olanıysa, izinsiz yapılan toplantıların dağıtılması için, hedef gözetmeden ateş açılabileceği belirtilmiştir. (Eroğul, 2003, 195). Toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkındaki yasa tasarısının görüşmeleri sırasında, ilgili tasarının antidemokratik bir düzenleme olduğunu söyleyen İnönü, toplanma özgürlüğünün düşünce ve ifade özgürlüğünün doğrudan neticesi olduğunu, bu tasarının TBMM'den geçmemesi için ellerinden geleni yapacaklarının altını çizmiştir. Tasarı ile ilgili olumsuz görüşlerini birbiri ardına sıralayan İnönü, “özellikle bizim gibi uzun yıllar mutlakiyet rejimleri içinde yaşamış, yazma, okuma ve basın yolu ile fikir yayma olanağını yeteri derecede bulamamış yerlerde, toplantıda konuşma başlıca siyasi aydınlatma çaresidir” diyerek, hükümetin bu tasarıyı siyasal bilinçlenmenin önüne geçmek için yasalaştırmak istediğini belirtmiştir. Konuşmasının sonunda tarihi söylemlerinden birini gerçekleştiren İnönü: “Aramızdaki farkı bilelim: Biz, mutlakiyetten bugüne geldik, siz bugünden mutlakiyete gidiyorsunuz. İşte fark burada.” diyerek, konuşmasını noktalamıştır (Erdemir, 1956, 411-412). Neticede İnönü'nün tüm çabaları sonuçsuz kalmış ve hükümet sahip olduğu ezici çoğunluğun yardımıyla bu tasarıyı yasalaştırmıştır. Yeni yasa yüzünden, temmuz ayı sonunda CHP Genel Sekreteri Gülek'in Karedeniz gezisi sıkıntılı bir şekilde bitmiştir. Gezi sırasında CHP'lilerin düzenlediği toplantılar sürekli engellenmiş, Gülek 2 ağustos'ta Rize'de mahkemeye verilmiş ve “bazı dükkan sahiplerinin sıra ile ellerini sıkmak suretiyle bir gösteri yürüyüşü yarattığı” gerekçesiyle altı ay hapis cezası ile cezalandırılmıştır (Eroğul, 2003, 195).

Alınan bu sıkı tedbirler ve antidemokratik uygulamalar, aydın kesimin ve basının yavaş yavaş desteklerini DP'den çekmelerine neden olmuştur. Ekonomik anlamda kısmen de olsa gerçekleştirilmeye çalışılan liberalizasyon, siyasal alan da giderek yok olmaktaydı. İktidarın gittikçe sertleşen tutumlarından, basın da nasibini almış ve çıkarılan yasalarla, hükümetin politikalarını eleştirmek neredeyse olanaksız hale getirilmiştir. CHP milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın'ın, Ulus Gazetesi'nde kaleme aldığı "Gözü Kapalı Oy Verme" başlıklı yazısından dolayı, hakkında kovuşturma açılmıştı. Yalçın milletvekili olduğundan, savcılık kendisini mahkemeye verebilmek için meclise başvurmuş, diğer yandan da aynı suçtan dolayı Ulus'un yazı işleri müdürünü dava etmişti. Dokunulmazlık meselesi komisyonda görüşülürken, davalı yazı işleri müdürü beraat etmişti. Karma komisyon da dokunulmazlığın kaldırılmaması gerektiği yolunda rapor vermiştir. İşte bu mesele meclis genel kuruluna gelince DP'liler, hukuk kurallarını çiğneme pahasına ve komisyon raporuyla beraat kararını dikkate almayarak, Yalçın'ın dokunulmazlığını kaldırmışlardır (Eroğul, 2003, 124). Yine yaptıkları konuşmalar sonucunda, "Hükümetin manevi şahsiyetini tahkir etmek (aşağılamak)" gerekçesiyle, 4 CHP'li milletvekilinin de (Sırrı Atalay, İbrahim Us, Osman Alışiroğlu, Kamil Kırıkoğlu) dokunulmazlıkları kaldırılmıştır (Cumhuriyet, 8 Temmuz 1956). Neredeyse biçimsel bir muhalefete bile tahammül göstermeyeceği izlenimini veren iktidar, basın yasaları çerçevesinde Toker'in belirttiğine göre gazetecilerden Cemal Sağlam'ı 65 ay 10 gün hapis ve 10886 lira para cezası, İbrahim Cüceoğlu'nu 16 ay hapis, 2666 lira 30 kuruş para cezası ve Nihat Erim'i 35553 lira para cezası ödemeye mahkum etmiştir (Toker, 1991, 59). İlgili cezaları alan kalemler incelendiğinde, hepsinin İnönü önderliğindeki ana muhalefet partisi olan CHP'nin yayın organı olan Halkçı'nın çalışanları oldukları görülür.

O dönemde İnönü'nün damadı ve Akis'in imtiyaz sahibi Metin Toker'in yazıları da sert ve hükümeti rahatsız eder bir nitelikteydi. Öyle ki, Akis'e açılan bir davadan ötürü hapis cezasına çarptırılan Arcayürek'in gerçek hedef olmadığı, asıl hedefin Toker olduğu ancak amaca ulaşamadığı konuşulmuş, İnönü'de Akis üzerinden kendisinin hedef alındığını dile getirmiştir (Güngör, 2004, 299).

Tüm bu gelişmeleri izleyen İnönü, "Meclis Grubunda, kamuoyunda ve basında Başbakanı girdiği yoldan çevirip ılımlı bir yola sokabilecek hiçbir güç yoktur" (Zafer, 22 Mayıs, 1955) şeklinde umutsuzca konuşup, uzun vadede işine yarayacağını düşündüğü bu

durum karşısında ellerini ovuşturur gibiydi. Durum yavaş yavaş İnönü'nün amaçladığı noktaya gelmekteydi. Menderes sinirlenmekte, sinirlendikçe de hata yapmaktaydı.

İktidarın sertleştiği günlerde Ankara Fikir Kulübü bünyesinde düzenlenen bir toplantıda ülkenin toplumsal, ekonomik ve siyasal anlamda kötüye gittiğini düşünen Ahmet Şükrü Esmer, Yavuz Abadan, Turhan Feyzioğlu gibi öğretim üyeleri konuşmuş ve mevcut düzene eleştiriler getirmişlerdir. Zaten Feyzioğlu'nun da belirttiği gibi dönemin klasikleşen eleştiri konuları “gerçek demokrasi, muhalefete tahammül, üniversite özerkliği vb.” şeklindedir (Feyzioğlu, 1957, 1-100). Konuşmaları öğrendiğinde çok öfkelenen Menderes, üniversitelerin ve basının siyasal muhalefetle işbirliği yaptığını ve kendilerine çeki düzen vermezlerse “canlarına ot tıkayacağını” söyleyerek, ilgili birimlere gözdağı vermeye çalışmıştır (Dilipak, 1990, 211). Başbakanın bu sert söyleminin getirdiği şok etkisini üzerinden çabucak atan İnönü, belirlediği strateji gereği olaya hemen taraf olarak basına ve üniversitelere destek vermiştir. Olayların, bir Amerikan heyetinin yapılan yardımların yerinde kullanılıp kullanılmadığını saptaması için Türkiye’de bulunduğu bir sırada patlak vermesi, Dilipak’ın aktardığına göre Menderes’i iyice endişelendirmişti. Zira bu yardımların devamı, heyet tarafından ABD’ye verilecek olumlu raporlara bağlıdır. Fırsatı kaçırmayan ve hükümetin iyice köşeye sıkıştığını gören İnönü ve ekibi, her fırsatta demokrasi ve özgürlük vurgusu yaparak, durumdan yararlanmaya çalışmışlardır. Bu girişimlerden ötürü CHP ve İnönü’yü “komünistlik”, “vatani dışarıya ihbar eden” ve “ulusal çıkarları baltalayan” sıfatlarla tanımlayan Menderes (Dilipak, 1990, 211), sertliğin dozajını artırmıştır. Bu açıklamaların üzerine gazetecilere bir demeç veren İnönü ise Menderes’in tutumunu, “manevi olarak iktidarı kaybetmiş olan bir siyaset adamının, hukuken düşeceği gün gelinceye kadar çırpınışları” olarak değerlendirmeyi uygun bulmuştur (Erdemir, 1956, 360). Basın ve üniversitelerle iyi ilişkiler kurmaya özen gösteren İnönü, işçileri de kendi yanında görmek adına girişimlerde bulunmuş ve bu tarihlerde İstanbul İşçi Sendikaları Birliği’ni ziyaret ederek, “grev hakkı”nın gerekliliğine değinmiş ve parti olarak bu konun takipçisi olacaklarını söylemiştir (Ahmad, 1976, 147). İnönü’nün sergilediği tüm bu tutumları, toplumun en etkin kesimlerini örgütleyerek siyasal bir güç oluşturma şeklinde yorumlamak yanlış olmayacaktır. Ancak iktidar, gittiği yolun doğruluğuna inanmaktadır.

Bu gergin ortamda DP tarafından gerçekleştirilen tüm yasaların arkasında durduğunu belirten Menderes, iktidar-muhalefet ilişkilerinden ne anladığını şu cümleleri

ile özetliyordu: “2 Mayıs seçimlerinden sonra çıkarılan kanunlar mükemmeldir. Böyle muhalefete böyle kanunlar lazımdı. Bakınız, hepsi nasıl mum oldu!” (Toker, 1991, 92) Aslında Menderes’in mum benzetmesi gerçeği yansıtmamış ve hükümetin gerçekleştirdiği antidemokratik uygulamalar erimenin DP saflarında olduğunu tüm çıplaklığıyla göstermiştir.

6.6. Sahte Bahar Havası ve Yumuşayan İlişkiler

İç politika, genelde ana muhalefet-iktidar, özelde ise İnönü-Menderes arasında geçen sert atışmalar ve karşılıklı suçlamalar şeklinde geçerek ülkeyi iyiden iyiye gererken, parti liderlerinin tırmanan gerginliği gidermek için ellerinde bulunan tek koz dış politika konusudur. Gerçekten de hükümet ve muhalefetin anlaşabildikleri hemen hemen tek konu dış politika. Ne zaman bir dış politika sorunu olsa, iki kanattan da yapılan benzer açıklamalar, mevcut siyasi havayı yumuşatmaya yetmiştir.

1955 Şubatında, İnönü’nün hükümetin Orta Doğu politikasıyla ilgili söylediği olumlu sözler, gergin siyasi ortamı bir anda yumuşatmıştır. Hükümetin Orta Doğu politikasını desteklediğini belirten İnönü (Zafer, 3 Şubat 1955), hükümet kanadından olumlu tepkiler almış ve adeta bahar havasının temellerini atmıştır.

Yine bir dış politika konusu sayesinde yumuşayan ilişkilere bir katkı da Başbakan Menderes yapmış ve İzmir’de demokratik sistemlerdeki muhalefetin önemli rolünü vurgulamıştır (Zafer, 14 Şubat 1955).

İktidar ve muhalefetin bu görelî bahar havası CHP’nin İstanbul İl Kongresi için yer bulamama sıkıntısını ortadan kaldırmış, DP’li Belediye sorun çıkarmadan Spor ve Sergi Sarayı’nın CHP Kongresi için kullanılabileceğini bildirmiştir. İnönü de bu kongrede yaptığı konuşmada “demokrasinin gerçek anlamıyla sağlanabilmesi için, muhalefet olarak ellerinden geleni yapacaklarını” belirterek (Erdemir, 1956, 321), iktidara sıcak mesajlar göndermeyi ihmal etmemiştir.

Bahar havasının arttığı dönem ise Irak Meclisi üyelerinin Türkiye ziyaretlerini gerçekleştirdikleri dönemdir. Toker’in aktardığına göre, Menderes Iraklı üyelerin onuruna verilen yemekte İnönü ile yakından ilgilenmiş ve karşılıklı olarak dış politika (en iyi

anlaştıkları konu) konuşmuşlardır. Toker İnönü'nün erken dönme amacı ile gidip, gece geç saatte geldiği o geceyi şu şekilde aktarmıştır (Toker, 1991, 64):

“... Gece yarısında kapı çalındı. Açtım ve hayretten dilimi yutacak gibi oldum. Karşımda İsmet Paşa ile Adnan Menderes duruyordu. Çok neşeli görünüyorlardı. Eminim, çakırkeyiftiler. Birbirlerinin kollarını tutuyorlardı. Adnan Bey ‘Nasılsın, Metin?’ diye sordu. İsmet Paşa Başbakanı içeri girmesini istedi. Fakat Menderes ‘Başka sefere!’ dedi...”

1957 yılının ilk aylarında özellikle İnönü ile Menderes'in estirdikleri bahar havası adeta tavan yapmıştır. İnönü'nün 1957 yılı bütçe görüşmeleri sırasında, Kırşehir'in tekrar il statüsüne kavuşturulması isteğini nazik bir dille ifade edişi ve hükümete fazlaca yüklenmemesi sonucu, Başbakan Menderes de CHP dışındaki diğer muhalif partilere yüklenmiş ve böylelikle bahar havası geçerliliğini korumuştur.

Bütçe görüşmeleri sırasında yumuşak bir üslup kullanan İnönü'nün söylemleri şu şekilde özetlenebilir:

“...Geçmiş hizmetlerin ithamı ile, birbirimizi kırmak ve vakit kaybetmek için hiçbir arzumuz yoktur... Seçilerek gelmiş bir hükümetim muvaffak olmuş sayılması; hepimize yalnız kuvvet ve şeref verir.

... Demokrat iktidarın ve her iktidarın muvaffakiyetini arzu ederiz. Sayın Menderes, büyük güçlükleri, nihayet selamet yoluna çıkarmış olmanın; gurur ve şerefının nasip olmasını temenni ederim. Biz, Fikirlerimizi söyleyerek; işi selamete çıkarmak için; ne kadar yapıcı davranırsak; sayın Başbakan da şikayetlerini söylesin ve bir takım düzeltmek kararlarını vermek için, kendini hazırlamış olarak gelsin... (Giritlioğlu, 1965, 340-341).

İnönü'nün bu yumuşak ve yapıcı tutumu karşısında, Menderes de kürsüye gelerek bir konuşma yapmış ve şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

“...İsmet İnönü; isterse, bu memleketteki politika kavgalarını, iyiye, güzele, doğruya, tevcih edebilir. Bu güç kendisinin elindedir. Eğer bu memlekette güzler hisler; bizleri sevk ve idare edecek olursa, memleket aşkı ile halledemeyeceğimiz bir dava kalmaz. Yeter ki, iyi niyet rehberimiz olsun...” (Giritlioğlu, 1965, 341).

Menderes'in bütçe görüşmeleri sırasındaki, CHP dışındaki diğer muhalif partilere karşı gösterdiği tutum da dikkate değerdir. Partiler arası ayrım yapmakla suçlanan

Menderes, DP'den ayrılarak kurulan HP ve CMP'ye yüklenmiş ve “Bizden ayrılarak kendilerine ayrı bir hüviyet peşinde olan bu iki siyasi teşekkül nasıl olur da İsmet Paşa'nın liderliği altındaki Cumhuriyet Halk Partisi ile aynı muameleye tabi tutulur?” diye sözlerine devam etmiştir (Sükan, 1992, 385).

Karşılıklı iyi niyet gösterileriyle geçen bu dönemde İzmir'e bir gezi yapan İnönü, Menderes'in demokratik rejimin devamlılığı için gereken özveriye göstereceğini düşündüğünü söylemiş, bu durumu sağlamak için de kendilerine düşen görevi en iyi şekilde yapacaklarını belirtmiştir (Giritlioğlu, 1965, 343). İnönü'nün uzattığı zeytin dalını Bilecik'te tutan Menderes de; “Ne iktidar muhalefeti ne de muhalefet iktidarı yok edebilir. Birbirimize tahammül etmemiz gereklidir. Bir defa bu anlayışa varıldıktan sonra karşı saflarda bulunmamıza rağmen birbirimize yardım etmemiz de mümkün olur” diyerek (Ahmad, 1976, 161) pembe bir tablo çizmiştir.

İşte, iktidar ve muhalefet arasındaki bu bahar havası, fikir çatışmalarının en yoğun yaşandığı dönemler olan seçim dönemlerinden birinde, 1957 seçimlerinin hemen öncesinde bozulmuştur. CHP Genel Sekreteri Gülek'in 31 Haziran'da İskenderun'da yaptığı konuşma bu durumu özetler niteliktedir: “Seçimlere hazırlanın. Bahar havası bitmiş, yaz gelmiştir...”

Bahar havasının net bir şekilde sona ermesi ise 1957'nin 7 Haziran gününe denk gelmiştir. Bu tarihte TBMM'deki oturum çok sert geçmiş, köprüler adeta yakılmıştır. Olayın kökeni 1954 seçimlerine kadar uzanmaktadır. 1954 seçimlerinin hemen öncesinde Fevzi Boyar isimli bir vaiz, CHP'ye oy vermenin ve DP mitinglerine gitmemenin kafirlik olduğunu söylediğinden mahkemeye verilmiş, suçlu bulunmuş ve ceza Yargıtay'ca onanmıştır. Ancak polis tarafından bulunamamış, böylece tutuklanarak cezaevine konulamamıştır. İşte bu ortamda kendisi de bir vaiz ve aynı zamanda DP milletvekili olan Ömer Bilen, Boyar'ın affını sağlayacak bir önergeyi meclis gündemine getirerek fitili ateşlemiştir. Bilen meslektaşını savunmakla yetinmemiş, bütün bir CHP iktidarını da din adamlarına eziyet etmekle suçlamıştır. Adalet Bakanı Hüseyin Avni Gökçürk'ün eleştirileri destekler bir havada dinlemesi, İnönü'yü çileden çıkarmıştır (Toker, 1991, 241-242). Suçlamalar karşısında kürsüye gelen İnönü, dinin siyasete alet edilmeye çalışıldığını, Kurtuluş Savaşı sırasında ulemanın da ülkesi için savaşanlara “Anadolu'da mücadele edenler kafirdir” dediğini ve din olgusunun kimsenin tekelinde olmadığını söylemiştir.

İnönü konuşmasının en etkili kısmını da sona saklamış ve kapanışı şu cümleyle yapmıştır (Cihan, 1993, 215-223):

“ ... Siyaset adamları Ankara Garı’nda çıplak kadının seyrinden zevk alarak eğlendikten sonra, Konya’ya gider Müslümanlık iddiasında bulunurlarsa buna çok esef etmek lazımdır.”

İnönü’nün dillendirdiği bu sert sözler DP’lileri daha da sinirlendirmiş ve meclis oturumu karşılıklı atışmalarla son bulmuştur. Bu olaydan sonra bahar havası söylemi, iktidar ve muhalefet ilişkileri kapsamında artık bir hayal haline dönüşmüştür.

6.7. On İkinci CHP Kurultayı

2 Mayıs’tan hemen sonra bir enkaz yığının andıran CHP, üzerindeki ölü toprağı ile 11. Kurultayı gerçekleştirmiş ve durağan bir döneme girmiştir. İnönü de belirlediği strateji gereği, tabana hükümetle fazlaca gerginliğe girilmemesini tembihlemiş ve bu dönem bir toparlanma-yara sarma dönemi olarak geçirilmiştir. Özellikle umutsuz durumdan yılan yaşlı partililer, biraz da baskıların sonucu partiden ve siyasetten uzaklaşmış ve yerlerini genç kadrolara bırakmışlardır. Özellikle 1955 yılı sonlarına doğru parti içerisinde, hükümetin yanlış ekonomik, siyasal ve toplumsal uygulamalarının toplum kesimlerince de eleştirilmesi sonucu, bir heyecan belirmiş ve partililer etkin bir muhalefet sürdürmeye başlamışlardır.

İşte bu genç ve zinde ekibin katılımı ve İnönü’nün açılış konuşmasıyla 21 Mayıs 1956’da 12. Kurultay toplanmıştır. Kurultay açılış konuşmasını yapan İnönü, 1954 seçimlerinden sonra geçen dönemde yaşanan gelişmeleri özetlemiş, hükümetin politikalarını eleştirmiştir. Konuşmasının hemen başında “1954 Temmuzundaki 11. Kurultay’dan sonra siyasi hayatımız her bakımdan bir imtihan ve buhran devrine girmiştir” diyen İnönü, iktidarın muhalefeti yasal zorunluluk dışında tanımadığından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Muhalefet lideri konuşmasında genel olarak; partizan yönetim (Kurultayda İnönü’nün buna verdiği en somut örnek Kırşehir’dir), hukukun siyasallaşması, üniversitelere ve basına yapılan baskılar ve kötüye giden ekonomi (İnönü, 6-7 Eylül Olaylarının ekonomik kaynaklı olduğunu vurgulamıştır) üzerinde durmuştur. DP’deki parti içi demokrasiyi de sorgulayan İnönü, partideki “ispat hakkı” savunucularının partiden bir şekilde dışlandığını ve bu kişilerin yeni bir parti kurmak durumunda bırakıldıklarını

belirterek (Hürriyet Partisi), doğrudan Başbakan Menderes'e yüklenmiştir. Dış politika konusunda NATO ve ABD'nin önemini vurgulayan İnönü, hükümet paralelinde sözler söylemiş, sadece hükümetin bazı dış politika konularında TBMM'yi gerektiği kadar bilgilendirmemesinden şikayet etmiştir (Erdemir, 1956, 388-393).

Dikkatli bir şekilde izlendiğinde kurultayın bir birlik havası içerisinde geçtiği söylenebilir. Zaten İnönü de kurultay ile ilgili yaptığı konuşmada “kısır çekişme hevesinden uzak bulunacağız” diyerek (Ulus, 22 Mayıs 1956) hizipleri uyarma yolunu seçmiş, dışarıya karşı birlik mesajları vermiştir. Kurultayın havasına değinen Giritlioğlu da “Başka Kurultaylarda, Genel Merkez ile teşkilat mensupları arasında genelde bir gerginlik havası bulunurdu ancak bu kurultayda tamamen tersi bir durum söz konusudur” diyerek kurultaydaki birlik havasını vurgulamaktadır.

Kurultaydaki nadir gerginliklerden biri Kars Milletvekili Sırrı Atalay'ın, Genel Sekreter Kasım Gülek'i eleştirilerle yaşanmıştır. Atalaya'a göre partide fikir, plan yoktur; ekonomik alanında ne yapılacağı belli değildir; genel merkezin din konusunda konuşulmamasını öngören genelgesi laiklik ve vicdan özgürlüğünü kısıtlamaktadır; örgütteki huzursuzluklar demeçlerle geçiştirilmektedir ve “muhalefet, kokteyl partilere girmekle olmaz; muhalefet çiledir, ızdıraptır...” (Bila, 1999, 166). Kurultayda buz gibi bir hava esmesine neden olan bu olay, bir önergeyle Atalay'la Gülek'in divan önünde sarılıp öpüştürülmeleri sonucu tatlıya bağlanmıştır (Ulus, 23 Mayıs 1956).

Parti içerisindeki birlik, Gülek'in İnönü'yü ön plana çıkaran konuşmasıyla iyice pekişmiştir. Gülek, “CHP'nin tek lideri vardır, o da tarihin getirdiği İnönü'dür. İnsan zorla lider olmaz, onu tarih lider yapar” diyerek kürsüden inmiş ve İnönü'nün yanına giderek elini öpmüştür (Ulus, 23 Mayıs 1956).

Kurultayın son günü yapılan seçimlerde İnönü kullanılan 1021 oyun 1020'sini almış, kendisine ait olan 1 oy hakkını da Şemsettin Günaltay için kullanmıştır. Genel sekreterlik için kullanılan 972 oyun 880'ini ise Gülek almıştır. (Güngör, 2004, 383, Zafer, 24 Mayıs 1956'dan alıntı). İnönü ve Gülek bir kurultaydan daha zaferle ayrılmışlardır.

Kurultay sonrası yayınlanan bildiride de altı maddelik bir metinden oluşmakta ve kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Altı maddelik metinde, bir Anayasa Mahkemesi kurulması

ve iki meclisli bir yapı öngörölmüş, en uygun seçim sisteminin nispi temsil sistemi olduğu belirtilmiş, planlı ekonomi ve büyümeden yana tavır takınılmış, partizan yönetimin son bulması istenmiş, üniversite-yargı olaylarına değinilmiş ve son olarak da muhalefet partilerinin iş birliği yapması uygun görölmüştür (Kumaş, 1999, 83-86).

Son madde olan “muhalefet partileriyle işbirliği” maddesi ile ilgili olarak Giritlioğlu, kurultayın muhalefet partileri arasında işbirliği yapılması için gereken temas yetkisini Genel Başkana, yani İnönü’ye verdiğini belirtmiştir (Giritlioğlu, 1965, 337). Bu maddeye 1957 seçimleri öncesinde büyük bir gereksinim olacaktır.

6.8. Muhalefetin Güçbirliği Girişimi ve On Üçüncü CHP Kurultayı

Partisi içerisindeki birlik ve beraberliği kurultayda gerçekleştiren İnönü, yavaş yavaş dışarıya yönelmiş ve diğer siyasal muhalefet odakları ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Hırçınlaşan iktidara karşı diğer partiler de bir dayanak arayışında olduklarından, ilişkiler ister istemez gelişme göstermiş ancak iktidarın düzenlemeleri ile fiili bir işbirliği önlenmiş ve bu ortamda seçimlere gidilmiştir.

6.8.1. Muhalefetin Güçbirliği Girişimi

Ahmad’ın aktardığına göre muhalefet partileri (CHP, CMP ve HP) işbirliği yapmak adına gayri resmi görüşmelerini 15 Şubat 1956 tarihinde başlatmışlardır (Ahmad, 1976, 147). Kapalı kapılar ardında gerçekleştirilen görüşmeler sonrasında muhalefet partileri ortak bir bildiri yayımlayarak, “demokrasi için mücadelelerine azimle devam edeceklerini” belirtmişlerdir (Ahmad, 1976, 152). Aslında partilerin pek türdeş bir yapıda oldukları söylenememekle birlikte, ortak noktalarının muhaliflikleri olduğu söylenebilir. Zaten HP ve CMP’nin çekirdek kadrolarının DP kökenli oldukları düşünüldüğünde durum daha iyi değerlendirilebilir.

Birbirleriyle ilişkilerini iyileştirmek ve işbirliği girişimlerini sonuçlandırmak açısından net bir görüntüden ziyade, karmaşık tutumlar sergileyen muhalefet partileri durumu kendi açılarından değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Partilerin doğrudan görüşmelere başlaması konusunun tartışıldığı günlerde, partiler arası gerçekleşen milletvekili transferleri CHP’nin ana muhalefet konumunu değiştirmiş ve ana muhalefet

partisi konumuna HP'yi getirmiştir. Ancak CMP ile beraber aynı düşünceyi paylaşan HP, ana muhalefet partisi konumunda bulunmasına rağmen işbirliği sonrası CHP'nin kendilerini yutabileceğini düşünerek, bu olaya temkinli yaklaşmıştır. HP ve CMP, CHP'nin tarihsel gücünden ve İnönü'nün karizmasından çekinmektedirler. Durum CHP açısından değerlendirildiğinde ise, partinin bir sonraki seçimlerde tek başına iktidar olacağına inanan CHP'lilerin işbirliğine soğuk baktığı söylenebilir.

İşbirliği söylentilerinin yoğunlaştığı bir dönemde İzmir gezisinden dönen İnönü, vapurda gazetecilerle konuşmuş ve niyetinden şüphe edildiğini sezinlediğini belirterek, yaptıkları işin kişisel olmadığını, demokrasi için uğraştığını ve işbirliğinin olmaması durumunda da diğer muhalif partilere darılmayacağını söyleyerek, derdinin rejim meselesi olduğunu duyurmak istemiştir (Erdemir, 1959, 56).

Kırşehir'in tekrardan il statüsüne kavuşması ve DP kurmaylarının çiftçi borçlarını erteleme söylemlerinden sonra 1958 yılında yapılması planlanan genel seçimlerin, bir yıl öne çekilme olasılığı belirmiş ve muhalefet partileri arasındaki işbirliği konusu iyiden iyiye tartışılır olmuştur. Muhalif partilerce, ortaya konulan bu popülist politikaların tek bir gerekçesi olabilirdi. O da erken seçimdi.

Aslında 1956 yılında İnönü, CMP lideri Osman Bölükbaşı'nın evine giderek, işbirliğini bir şekilde başlatmak istese de daha sonra yayınlanan "Defterler" de belirttiği üzere, Bölükbaşı'nın tutumunu ilgisiz ve uzak olarak nitelendirmiş ve Bölükbaşı için "çözülmesi güç düğüm" değerlendirmesini yapmıştır. Yine burada belirtilen bir nokta da HP lideri Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun CMP ve Bölükbaşı'ya güvenmediğidir. Ancak İnönü, oluşturulacak muhalefet birliğinin eksiksiz olmasını istemiş ve Karaosmanoğlu'nu ikna etmeyi başarmıştır (Demirel, 2001, 662-668). Ancak görüşmeler 1957 yılına kadar pek de etkin bir şekilde yürütülememiştir.

Muhalefet partilerinin işbirliğini kaçınılmaz olarak gördükleri olay ise Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması olayıdır. Mecliste Kırşehir'in tekrar il statüsüne kavuşması ile ilgili görüşmelerin sürdürüldüğü sırada, gerginleşen ortamda Bölükbaşı'nın DP'lilere söylediği sözler üzerine, 24 Haziran 1957 tarihinde dokunulmazlığı kaldırılarak tutuklanmıştır (Ahmad, 1976, 164). Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması ile ilgili gerçekleştirilen görüşmeler sırasında söz alarak

kürsüye gelen İnönü, her parlamenter rejimde sert ve çetin tartışmalar olduğunu, bunun parlamenter bir gelenek çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini, sözlerin zaman zaman daha da sivrileşebileceğini, milletvekillerinin halkın temsilcileri olduğunu söyleyip, Bölükbaşı'nın meclis kürsüsünde söylediği sözlerden ötürü hiçbir adli takibe maruz kalmaması gerektiğinden söz etmiştir. Konuşmasının sonunda yaklaşan genel seçimlere yönelik bir gönderme de yapan İnönü, genel seçimler öncesinde gerilimin gereksiz yere tırmanmamasını temenni ettiğini söylemiş, siyasal partilerin güvenli ve medeni bir ortamda seçimlere gitmesi gerektiğinin altını çizmiştir (Erdemir, 1959, 70-74). Ancak İnönü'nün söylem ve çabaları yetersiz kalmış, Bölükbaşı dokunulmazlığının kaldırılıp tutuklanmasından kurtulamamıştır.

İşte bu gelişmelere ışığında, muhalefet partileri 4 Temmuz 1957 günü İnönü'nün Maçka'daki evinde toplanmışlardır. Giritlioğlu'nun aktardığına göre toplantıya CMP adına Ahmet Bilgin, Ahmet Tahtakılıç ve Fuat Arna (Bölükbaşı o günlerde cezaevindedir), HP adına İbrahim Öktem ve Fethi Çelikbaş, CHP adına ise bizzat İnönü katılmıştır. Tüm temsilciler 1924 Anayasası'nın değiştirilmesi ve yerine yeni bir Anayasanın getirilmesi konusunda fikir birliği içerisindeydi. Ancak önemli olan nokta iktidara gelebilme ve geldiğinde de Anayasayı değiştirecek çoğunluğu elde etmektir (Giritlioğlu, 1965, 346).

Muhalefet partileri arasında gerçekleşen ikinci ciddi görüşme 12 Ağustos günü İnönü'nün Heybeliada ve Taşlık'taki evlerinde gerçekleşmiştir (Ahmad, 1976, 165). DP'nin yayın organı olarak bilinen Zafer'in haberlerine göre, milletvekili kontenjanlarının partiler arasındaki dağılımı; CHP%40, CMP%22, HP%20 ve Bağımsızlar %18 (Zafer, 20 Ağustos 1957) şeklindeyken, yine Zafer'in birkaç ay sonra yaptığı başka bir haberde CMP Genel Başkan Vekili Fuat Arna'nın oranları şu şekilde aktardığı belirtilmiştir: CHP%47.5, HP%27.5 ve kalan CMP (Zafer, 22 Ekim 1957). Kesin olmayan bu oranlar işbirliği çalışmalarının zaman zaman sekteye uğramasına neden olmuş ve görüşmeler kesintiye uğramıştır. İlişkileri gerginleştiren diğer bir olay da HP'nin, seçimleri bu işbirliği cephesinin kazanması halinde İnönü'den cumhurbaşkanı ya da başbakan olmayacağını belirten bir belge istemesidir. İnönü tarafından reddedilen bu istek, siyasi tarihimizde bir "muhtıra" olarak değerlendirilmiştir (Giritlioğlu, 1965, 347). Bu çatırdamalarla birlikte güç birliği kesintilere uğrayarak sağlanmaya çalışılmıştır.

Muhalefet partilerinin üst düzey yöneticileri düzeyinde yürütülen bu işbirliği çalışmalarının, partilerin tabanlarında aynı karşılığı bulduğu söylenilemez. Özellikle kişisel çıkarların ağır bastığı yerlerde, CHP, CMP ve HP'nin yerel temsilcileri işbirliğine zaman zaman çıkışlar yaparak sıcak bakmamışlardır. İşte CHP'nin Burdur İl Örgütü de, birleşme olayına şiddetle karşı çıkmış ve CHP'nin herhangi bir birleşmeye gereksinim duymaması gerektiği yönünde bir tavır takınmışlardır. Aslında olayın derinliğine gidildiğinde, Burdur'da HP'nin güçlü olduğu ve CHP'lilerin yerine HP'ye destek verileceği düşünülmüş, dolayısıyla güç birliğine kişisel nedenlere karşı çıkılmıştır. O dönemde Kars ve Erzurum gezilerinden dönmekte olan İnönü'ye gazeteciler tarafından, bazı yerel partililerin işbirliğine sıcak bakmadıkları, bu durumun önüne nasıl geçileceği sorulmuştur. İnönü ise verdiği cevapta, siyasal partilerin merkezden idare edildiğini ve merkezin belirlediği politikaların yerel örgütlerce uygulanmasının gerekli olduğunu söylemiştir (Erdemir, 1959, 98).

Üç partinin uzun görüşmelerinden sonra, partilerce 4 Eylül günü ortak bir bildiri yayınlanmış ve kamuoyuna duyurulmuştur. Bildiri ana hatları ile şu şekildedir (Ahmad, 1976, 166-Güngör, 2004,447):

- Parlamento bir kurucular meclisi olarak çalışacak
- Demokratik rejim için gerekli olan düzenlemeler yapıldıktan sonra, en çok iki yıl içinde seçimlere gidilecektir.
- İktidar ile muhalefet arasında mücadelenin başlıca konusu rejim meselesidir. Bu sorun halledilip, hukuk devleti ilkeleri teminat altına alınmalıdır.
- Muhalefet cephesi iktidara geldiğinde antidemokratik yasaları kaldıracaktır.
- Mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlerin güvenliği sağlanacak, söz ve basın özgürlüğü derhal sağlanacaktır.
- Nispi temsil sistemi benimsenecektir.
- Partilerin harcamalara denetim altına alınacaktır.
- İspat hakkı tanınacaktır.
- İki meclisli sistem gereği, senato kurulacaktır.
- İşçiye grev hakkı tanınacaktır.
- Bütün özgürlükler yasa ile güvence altına alınacaktır.

Ortaya çıkan bu metni bütün muhalefet partileri benimseyeceklerine dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu bildiri özellikle basın, aydınlar ve üniversite gençliği

çevrelerinde büyük etki yapmıştır. Zaten istekler hep bu bildiride yer alan maddelerden oluşmaktadır. Bu istekler 27 Mayıs'a kadar muhalefet odaklarınca dile getirilen temel isteklerdir. Özellikle siyasal partilerin güçleri oranında temsiline olanak tanıyan nispi seçim sistemi konusuna karşı çıkan DP'liler, bu sistemin koalisyon hükümetleri doğuracağından ve hükümetleri güçsüz kılacağından, bu seçim sistemine soğuk baktıklarını vurgulamışlardır (Bayar, 164).

6.8.2. On Üçüncü CHP Kurultayı

Muhalefet partileri arasında işbirliği kararının alınmasından sonra, CHP'nin 9 Eylül 1957'de toplanan kurultayının hedefi işbirliğini partiye enine boyuna anlatarak, destek oluşturmak ve gereken tüzük değişikliklerini yapmaktır.

Kurultayda CMP ve HP'den de temsilcilerim bulunması, muhalif partilerin verdikleri birlik ve beraberlik çerçevesi içerisinde düşünüldüğünde büyük önem taşımaktadır. Yine kurultayda, HP lideri Karaosmanoğlu'nun "hürriyet cephesinin kahraman evlatları" diye başlayan konuşması da kurultaya ayrı bir heyecan katmıştır (Bila, 1999, 170).

Kurultayın açılış konuşmasını yapan CHP Genel Başkanı İnönü, hükümetin aldığı erken seçim kararını, iktidarın gelecek sene daha güçsüz olmaktan korkmasına bağlamış, örgütüne moral vermiştir. Kendilerine gelen mühürsüz listeler, mükerrer yazılmalar, seyyar seçmenler gibi şikayetlerin giderilmesi için, seçmen listelerinin yenilenmesi gerektiğinden bahseden İnönü, temel amaçlarını şu şekilde sıralamıştır (Erdemir, 1959, 103-104:

"... Seçim davalarımız şunlardır. İnsan haklarına müstenit demokratik rejimi kurmak, iktisadi çöküntüyü doğuran, israfı ve hesapsızlığı durdurarak, hakiki bir kalkınmayı sağlamaktır. Seçim davalarının başında, rejim buhranı vardır. Demokrasi dediğimiz yeni hayat tarzı on iki senelik bir çabalamadan sonra, hakiki bir çıkmaza girmiştir. Bağımsız mahkeme ve teminatlı hakim esaslarına bağlı bir adalet sistemi, insan haklarına müstenit, garp anlayışında bir demokrasi hayatı, basın, toplantı, ilim hürriyetleri, Büyük Meclis murakabesi çalışma mevzuatı, yani işçi hakları ve teşekkülleri hususlarında iktidar ile tam bir anlaşmazlık halindeyiz. Dikkate şayandır ki, memleket idaresinin temel unsurlarını teşkil eden konularda,

İktidar partisi dahil olarak, bütün siyasal partilerin programları, aynı ifade ve mahiyettedirler. İktidar, tatbikatta aynı ifadelerin, tam zıddı istikametlerde yürümektedir...”

İktidara yüklendikten sonra, muhalefet ile işbirliği ile ilgili konulara değinen İnönü, muhalefet partilerinin rejimin geleceği için işbirliği yapmalarının gerekliliği üzerinde durmuş, toplumun ekonomik olarak en rahat kesiminden en sıkıntılı kesimine kadar her vatandaşın bu işbirliğini istediğini söylemiştir. Konuşmasında “12 Ağustos’ta konuşmaya başladık, 21 Ağustos’ta anlaşılmaya vardık” (Erdemir, 1959, 105) diyerek muhalefet partileri arasında bir güven problemi olmadığını altını çizen İnönü’nün bu söylemi, pek de gerçekleri yansıtmamakta, zira partilerin özellikle taban örgütlerinde güvensizliğin hat safhada olduğu bilinmektedir. Aslında İnönü de gerçek durumu bilmekte ancak siyasi manevra gereği böyle bir söylemi uygun bulmaktadır.

Kurultayda gözyaşları arasında hep bir ağızdan okunan “Hürriyet Andı” da, kurultaya ayrı bir heyecan katarak, üyeleri adeta coşturmuştur. Hürriyet Andı şöyledir (Bila, 1999, 170):

“Ülkemizin bugünkü siyasal durumu ve bu durumun tarihi partimizin 13. Kurultayı’na yüklediği tarihi görev birleşmiş muhalefet cephesinin bir üyesi olan biz CHP’liler, Türk milletini layık olduğu ileri demokratik rejime ve vatandaşlar arasında eşit muameleyi ile edinen hukuk devletine kavuşturmaya ve millet iradesinin tecellisine engel olmak isteyenlerin karşısında hiçbir şeyden yılmadan, kanuna uyup ulu Tanrı’ya sığınarak mücadele etmeye and içtiğimizi işbu Hürriyet Andı’yla kabul ve ilan ederiz.”

Büyük bir coşkuyla kabul edilen bu yeminin bir benzerinin, 1950 öncesinde DP tarafından bizzat İnönü’yü hedef alarak kabul edilmesi, siyasi tarihimizdeki ilginçlikleri göz önüne getirmesi bakımından öneme sahiptir. Bu kurultayda da beklenildiği gibi İnönü ve Gülek görevlerine yeniden seçilmişlerdir.

Kabul edilen Hürriyet Andı’ndan sonra kurultayın kapanış konuşmasını yapan İnönü, adeta halka bir seçim konuşması yapar gibi konuşmuş, sözlerini şu şekilde tamamlamıştır (Erdemir, 1959, 106).

“... Muhalefet cephesinin iktidara gelmesi hukuk devletinin teessüsü olacaktır. Üç muhalefet partisi insan haklarını kuracak memlekette emniyet teessüs edecektir. Emniyetten en büyük hisseyi Demokrat Partili vatandaşlar alacaktır. Hukuk devletinin teessüsü sayesinde hiç kimse yalnız başına insan haklarını iptal ederek iktidara geçemeyecektir. Hiçbir kanun cemiyete fenalık getirmeyecektir. Bu işlerden sonra her siyasi parti kuvvetine göre meclise gelecektir. Cemiyet işbirliğinde en büyük emniyeti bulacaktır. DP en büyük emniyeti bulacaktır. DP’liler memnun olmaktan başka bir vaziyette olmayacaktır. Seçim neticesine inanıyoruz. Vatandaş reylerinin muhalefete teveccüh edeceğini biliyoruz. Kurulacak idare en ilerici en medeni bir idare olacaktır. Bütün siyasi partiler eşit haklara sahip olacaktır. İktisadi alanda ilerleyeceğiz, vatandaşın gözüne bakıp refah içindesiniz gibi kaba şakalar yapılmayacaktır...”

Kurultaydaki işbirliği fikrinin hayata geçirilmesi için de her ilden birer temsilcinin katılmasıyla bir komisyon kurulması ve tüzük çalışmalarına başlaması kararlaştırılmıştır. Ancak toplanan komisyonda birlik ve beraberliğin sadece lafta kaldığı görünmüş, daha CHP kendi içinde birliği sağlayamamışken diğer muhalif partilerle nasıl bir birliktelik sağlanabileceği düşünülmeye başlanmıştır. Delegelerin bir kısmı halen işbirliğine karşı çıkmaktadırlar. Giritlioğlu’nun tabiriyle “partini başı ayrı gövdesi ayrı düşüncededir”. İtirazların artması üzerine İnönü ayağa kalkıp, salonu terk etme girişimi ile birlikte şu sözleri söylemiş ve olayı istediği gibi sonuçlandırmıştır (Giritlioğlu, 1965, 354-355):

“Her işin bir nizamı vardır. Başı bozuk iş de olsa başsız olmaz. Bir partinin lideri, geçen kurultaydan aldığı yetkiye dayanarak, işbirliği konusunda diğer siyasi partilerle oturmuş ve söz söylemiştir. Söz ve taahhütlerimizde, bugüne kadar zedelenmemiş insanlarız. Burada oturup, işbirliğini enine boyuna çekiştirip didiklerken, kendi kendimizi inkar etmiş oluyoruz. Ben müsaadenizi rica ediyorum. Kararınız muhteremdir. Tatbikatçısını da seçmek elinizdedir.”

Belki İnönü’nün bu çıkışı işe yaramıştır ancak son söz, işbirliği çalışmalarını sıkıntılı bir şekilde yakından izleyen DP’dedir. Bu ortamda devreye giren iktidar partisi DP, seçimlerin tarihini 27 Ekim olarak belirlemiş ve hemen ardından da seçim yasasında yaptığı değişiklikle muhalefet partilerinin işbirliği hevesini kursağında bırakmıştır.

DP hükümeti tarafından kabul edilen yeni seçim yasası, muhalefet partilerinin uzun uğraşlar sonucu sonuçlandırdığı işbirliği kararını de hukuki açıdan olanaksız hale getirmiştir. 12 Eylül 1957’de yayınlanarak yürürlüğe giren yeni seçim yasasına göre; seçimlere giren bir parti teşkilat kollarının olduğu bütün seçim bölgelerinde seçime katılmak zorundadır, partiler aralarında mevcut bir anlaşma bulunsa bile bir partinin üyesi bağımsız olamayacak ya da başka bir partiden adaylığını koyamayacaktır, bir siyasal parti örgütlendiği bütün seçim çevrelerinde o bölgeye ayrılan kontenjan kadar milletvekili aday göstermek durumundadır ve bir siyasal partiye üye olan kişinin istifa etmesinin üzerinden altı ay geçmeden başka bir partiden aday olması yasaklanmıştır (Bilgiç, 1995, 8). Hükümetin bu karşı hamlesine karşı, muhalefet partileri toplanarak bir durum değerlendirmesi yapmaya karar vermişlerdir.

13 Eylül’de toplanan muhalefet partilerinin temsilcileri, yeni yasaya rağmen işbirliği fikrinin arkasında olduklarını beyan edip, görüşmelere devam etmişlerdir. Bu çerçevede hukuksal zeminin net bir şekilde sağlanması için bir hukuk uzmanlar komitesi kurulmuş ve komitedeki uzmanların durum değerlendirmesi yapmaları için, görüşmelere birkaç gün ara verilmiştir (Güngör, 2004, 449).

Bu ortamda sırasıyla 14 Eylül’de HP ve 18 Eylül’de de CMP’nin Kongreleri toplanmış ve işbirliğine tam destek kararı çıkmıştır. HP’nin Kongresi’ne bir telgraf çekerek katılan İnönü (Erdal İnönü’nün nişanı için İstanbul’dadır), telgrafında “muhalefet cephesinin işbirliğinde kongreniz tesanüdün ve başarının mihveri ve iyi günlerin müjdecisi olacaktır” diyerek, destek mesajı vermiştir. CMP’nin Kongresi’ne bizzat katılan İnönü, burada yaptığı konuşmada, “biz nasıl işbirliğini tahakkuk ettirmek için kanunda kalan bir takım açık kapılardan istifadeyi düşündüysek, onlar da bütün yarı açık kapıları maharetle kapatmaya çalışmışlardır” demiş ve muhalefet partilerinin artık kader birliği yaptıklarını ancak seçimlere ayrı ayrı girmelerinin memleket için daha yararlı olacağını vurgulamıştır (Erdemir, 1959, 107-108). İnönü, bölge paylaşımı olayında muvazaa suçlamasından çekinmekte ve hukuksal zeminin işbirliğini olanaksız hale getirdiğini düşünmektedir.

Toplanan hukuk uzmanlar komitesi raporunu sunmuş ve artık iş karar aşamasına gelmiştir. CMP ve HP, iki olasılık üzerinde durmuşlardır. Bu partilere göre ya seçimlere hiç girilmemeli ya da bölge paylaşımli bir seçim yapılmalıdır. CHP’ye göre ise seçimlere girmemek vatandaşlara yapılacak bir haksızlık olurdu. CHP’nin savunduğu tez ise tek

parti adı altında seçimlere girilmesiydi. Zaten CHP tarafından yutulma kompleksi içerisinde görüşmelere başlayan CMP ve HP bu öneriyi anında geri çevirdiler. Son olarak gece yarısı CHP, seçimlerde fiili bir işbirliği zeminin kalmadığını buna rağmen partilerin birbirlerine hücum etmemeleri gerektiği, açıklamasıyla işbirliği projesini sonlandırmıştır. İnönü, geline noktanın işbirliği düşüncesini ortadan kaldırmadığını düşünerek, “işbirliği zihniyeti ve anlaşması programlarda ve ilan edile beyannamelerde tespit ettiğimiz esaslar dairesinde kalmıştır” demiş (Toker, 1991, 245-255), ortamı yumuşatmaya çalışmıştır.

CHP tarafından mevcut hukuki zeminde bir fiili işbirliğinin olanaksız olduğunun ilan edilmesi üzerine öfkelenen diğer muhalif partiler, özellikle de HP’li yöneticiler İnönü’yü iktidar hırsıyla suçlamışlardır. Bunun üzerine İnönü bir basın toplantısı yaparak, değerlendirmelerini gazetecilerle paylaşmıştır. Basın toplantısında bir gazeteci ve İnönü arasında yaşanan soru-cevaplı diyalog ilginçtir (Erdemir, 1959, 112):

Gazeteci: *“Seçime bölge usulü ile girildiği zaman muvazaa dolayısıyla partiler kapatılacak olursa şahıslarımız müşkül durumda kalır, demişsiniz. Bu doğru mu? Doğru ise şahıslarınızın istikbalini düşünerek mi yoksa hürriyet için mi mücadele yapıyorsunuz?”*

İnönü: *“Bir insanın istikbal diye düşünebileceği şeylerin hepsi benim arkamdadır.”.*

Gazeteci: *“Hukuki olmasına rağmen vatandaşın istediği şahsı seçmesine engel olan siyasi partileri zor duruma düşüren ve demokrasilerin hiçbirinde görülmeyen, adeta iktidar değişikliğini önleyen bir kanuna saygı şart mıdır?”*

İnönü: *“Kanuna karşı vatandaşın durumu şudur. Kanun Büyük Meclis’ten çıkıp kanun adını aldı mı muta olur. Ama siyaset adamları bu kanunun düzelmesi gerektiğini söylemek hakkına haizdirler ve düzeltmek için çalışırlar. Ona itaatsizlik edemeyiz. Feryat ederiz. Ve düzelmesi için çalışırız.”*

İnönü, iktidar hırsı suçlamalarına böylece karşı çıkarak, iktidarın her türlüünü tattığını, her şeyin hukuki çerçevede şekillenip sonuçlanmasını anlatmaya çalışmıştır. Ona göre antidemokratik de olsa, bir yasa TBMM’den geçerse geçerliliği vardır ve ona uyulmak durumundadır. Ancak siyasilerin görevi, yetkiyi ellerine aldıklarında bu antidemokratik yasaları yürürlükten kaldırmaktır.

Muhalefet partilerinin işbirliği macerasının belirleyicisi iktidar partisi olmuş ve çıkarılan yeni seçim yasası, muhalif partilerin çabalarını boşa çıkarmış ve işbirliği

olgusunu sonlandırmıştır. Artık her parti kendi göbeğini kendi kesmelidir. İnönü de öyle yapmış ve Malatya’da seçim kampanyasını başlatmıştır.

6.9. Kalabalıkların Arasında Muhalif Bir “Komutan”

Hükümetin seçimleri öne almak istemesi sonucu, 1958 yılında yapılması beklenen genel seçimlerin tarihi 27 Ekim 1957 olarak belirlenmiştir. Özellikle başbakanın konuşmalarından bir erken seçim olasılığını sezinleyen İnönü, hazırlıklarını tamamlamış, resmi tarihin açıklanmasından sonra da meydanlarda halkla buluşmaya başlamıştır.

Çok partili siyasi hayata geçiş sonrası, her zaman yaptığı gibi İnönü, seçim kampanyasını 21 Eylül’de Malatya’da başlatmıştır. Malatya’da halka seslenen İnönü, yasakçı zihniyetin zararı ve gereksizliğinden söz ederek, bir muhalefet partisi liderinin partisinin başında seçimlere katılamadığında dert yanmış (CKMP lideri Bölükbaşı seçimleri cezaevinde geçirmiştir), demokratik sistemlerde böyle bir şeyin kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Aylardan beri uğraşılan ancak hükümetin çıkardığı yasa ile olanaksız hale getirilen muhalif partilerin işbirliği konusuna da değinen İnönü, hükümete “Vatandaş seçim sandığının başına gittiği zaman istediğine oy verecektir. Kiminle beraber olmak istiyorsa, o çerçevede oy kullanacaktır. Buna karışmaya iktidarın hakkı yoktur” diyerek yüklenmiş, işbirliği olgusu konusunda da kitlelere ümitsizliğe kapılmamalarını, bu konuda önemli olanın parti programlarında ortak kazanımların korunması olduğunu vurgulamıştır. Seçimlere girilmemesi önerisini de, ümitlerini bize bağlayan halka yapılmış bir haksızlık olarak gördüğü için, geri çevirdiğini söylemiştir.

Memleketinde, seçim sisteminin getirmiş olduğu adaletsizliğe de vurgu yapan İnönü, nispi temsil sisteminin gerekliliğinin altın çizmiştir. Dış borçlanmanın arttığını, bunun önüne geçilmesi gerektiğini söyleyen İnönü, iktidarın halk nazarında güvenini kaybettiğini belirterek iktidarı, “sözüne itimat edilmeyen tüccar”a benzetmiştir. Plansız makineleşmenin, ülkeyi tamirsiz-bozuk makine çöplüğü haline getirdiğini halkla paylaşan CHP lideri, zirai kredi meselesinin siyasi araç olarak kullanıldığından şikayet etmiştir. Tüm bu değerlendirmelerden sonra, dış politika konusunda da değinen İnönü, iki süper güç olan ABD ve SSCB’nin Ortadoğu’ya verdikleri önemden söz ederek, ülkemizin dış politikada başarılı olmasının anahtarının iç politikadaki güçlülük olduğunu sözlerine eklemiş ve iç politikadaki huzurun sağlanmasını istemiştir (Erdemir, 1959, 113-120).

Malatya'dan sonra Elazığ'a geçen İnönü burada yaptığı konuşmasıyla, açık bir şekilde oyların muhalefet partilerine verilmesini isteyerek, ülkenin içinde bulunduğu bu kötü durumu ancak muhalefet partilerinin düzeltereğini belirtmiştir. Tek amaçlarının demokrasiyi sağlamlaştırmak olduğunu söyleyen İnönü, DP iktidarına yüklenerek “Bir iktidar başarılı olamıyorsa bunda kasıt yoktur, hata vardır, aciz vardır, çekilir... çekilmek lazımdır. Yeniden güç kazanıncaya ve öğreninceye kadar bekler” şeklinde konuşmuştur. (Erdemir, 1959, 121). İnönü'nün doğrudan CHP'ye değil de muhalefet partilerine oy istemesi, işbirliğine ne kadar bağlı ve istekli olduğunu vatandaşlara göstermesi bakımından bir siyasi manevra olduğu düşünülebilir.

Elazığ'dan Tunceli'nin Pertek İlçesi'nde bir konuşma yapan İnönü, ekonomik sorunlara değinmiş, ilçeden ayrılırken de DP'li ve HP'li yöneticileri ziyaret etmiş, siyasal anlamdaki gerginliklerin pek yaşanmadığını öğrenince de, DP İlçe Başkanı'na, “İyi geçineceksiniz ve her biriniz memleketin siyasi hayatında nurlu bir hatıra olarak anılacaksınız. Partilerin yüksek kademelerinde bulunanlar bilmem neden sizin gibi hareket etmiyorlar? Demek akıl ve basiret makam yüksekliği ile olmuyor. Siz bizlerden daha akıllısınız.” demiştir.

Daha sonra rotasını Karadeniz'e çeviren İnönü sırasıyla; 11 Ekim'de Trabzon'da, 12 Ekim'de Rize'de, 13 Ekim'de Giresun ve Ordu'da, 14 Ekim'de de Samsun'da halkla buluşarak seçim kampanyasını büyük bir hızla sürdürmüştür. Trabzon'da, iktidarın seçim tarihini öne almasını gelecek yılın ekonomik şartlarının daha kötü olacağına ve iktidarın olası bir seçimde daha kötü bir sonuç alacağını düşünmesine bağlayan İnönü, iktidara geldiklerinde altı ay içerisinde gerekli anayasal düzenlemeleri yaparak nispi temsilin geçerli olduğu bir seçime gideceklerini belirtmiş, Rize'de “Biz Cumhuriyet kurulduğundan beri bir çok ıslahat yaptık ve hiç birinde geri gitmedik. Daima ileri gideriz ve gideceğiz... Tek parti devrine geri dönmek isteyenlere izin verilmeyecektir” diyerek DP'ye ve Menderes'e yüklenmiştir. Giresun, Ordu ve Samsun'da da plansız dışa açılma sonucu kötüye giden ekonomiden söz eden İnönü, kalkınmadan anlaşılması gerekenin, büyük çoğunluğun adalet içinde kalkınmasıdır diyerek, “Kalkınmada da, mahrumiyette de hatta yoklukta da eşitlik şarttır” şeklinde konuşmuştur.

Karadeniz gezisinden sonra Konya'ya oradan da Trakya'ya giden İnönü, söylemlerinin şiddetini artırarak kampanyasını sürdürmüştür. Konya'da “Bu iktidarın

şansı varsa benim sağlığında iktidardan çekilmeyi görür. DP'yi bugünkü haksızlıklarının yarınki akıbetlerinden kurtaracak adam benim” diyerek sert bir konuşma yapan İnönü, hakkında Menderes tarafından ortaya atılan iktidar hastası söylemlerine karşılık olarak da “İnsaf ediniz. Görünen köy kılavuz istemez. Her gün muhalefette olmanın güç şartları içinde bulunan mı, yoksa her gün iktidarı kaybetmemek için yeni tedbir alan mı iktidara müpteladır?” şeklinde esprili bir konuşma yapmıştır. Lüleburgaz, Babaeski, Kırklareli, Edirne ve Tekirdağ'da da halkla buluşan İnönü, iktidarın koltuğunu kaybetmekten korktuğunu, basın gerçekleri söyleyemeden susturulduğunu, dinin siyasete alet edildiğini, radyonun artık bir propaganda aracı yapıldığından söz etmiştir.

20 Ekim'de İstanbul'da bir basın toplantısı yapan İnönü, hakimlerin güvence içerisinde çalışmaları gerektiğinden, mahkemelerin bağımsız olmalarından ve seçimlerin güvence içerisinde yapılmasının gerekliliğini vurgulamıştır. 21 Ekim İzmir mitinginde seçimlerde DP'ye oy toplamak için dolaşan Cumhurbaşkanı Bayar'a çatan İnönü, “Sayın Cumhurbaşkanı bütün konuşmalarında memleketin siyasi huzuruna temas etmiyor. Demek ki, onun nazarında rejim meselesi, adalet, basın, seçim emniyeti arzu ettiği şekli almıştır” şeklinde iğneleyici bir konuşma yapmıştır. İzmir'de işçilere yönelik konuşmalar da yapan İnönü, işçinin bir an önce grev hakkına kavuşması gerektiğinden söz ederek, iktidarın ancak seçim zamanlarında küçük düzenlemeler yaparak göz boyamaya yöneldiğinden yakınmıştır. Aynı gün Manisa'da da bir konuşma yapan İnönü, köylülerin ürettiği malları ucuza alacakları yönünde aleyhlerinde bir propaganda yapıldığını, böyle bir şeyin gerçeği yansıtmadığını, asıl ilgili malları ucuza alıp dışarıya pahalı satan iktidarın yanlış politikasını değiştireceklerinden, her malı hak ettiği fiyattan alacaklarından söz etmiştir. Seçim kampanyasını Ankara'da noktalayan İnönü, başkentte yaptığı konuşmasında iktidarın muhalefete olan tahammülsüzlüğü üzerinde durarak, “Otuz kişilik muhalefete tahammül gösteremeyen zihniyeti Basra Körfezi'nde aramalıdır” demiş, hükümetin demokrasiden ne anladığını sorgulamasını istemiştir (Erdemir, 123-166).

İnönü'nün seçim gezisi sırasında yaptığı konuşmalar incelendiğinde vurguladığı noktaların, eksik adalet sistemi, bozuk ekonomik yapı, rejim tehlikesi ve basının susturulması olduğu görülmektedir. Meydanlarda zaman zaman sert söylemlerden kaçınmayan İnönü, hükümetin siyasal, toplumsal ve ekonomik uygulamalarını eleştirip, bunlara çözüm önerileri getirmeye çalışarak, 1957 seçimleri öncesi yapısal bir muhalefet görüntüsü vermiştir.

7. 1957 SEÇİMLERİ SONRASI DÖNEMDE İNÖNÜ

1957 Seçimleri sonrasındaki dönem, İnönü ve partisi açısından bir dönüm noktası olmuş, bu dönemden sonra iktidar partisinin yanlış tutumunu iyi değerlendiren İnönü, özgürlükçü söylemleriyle kitleleri peşinden sürüklemiş ve partisini iktidara oynar konuma getirmiştir.

7.1. 27 Ekim 1957 Genel Seçimleri ve Etkileri

Siyasal söylemlerin sertleştiği bir ortamda gerçekleşen 27 Ekim 1957 seçimlerinden hem iktidar partisi hem de muhalif partiler güçlenerek çıkmak istemişlerdir.

7.1.1. Seçim Sonuçları

27 Ekim günü gerçekleştirilen seçimlerden birinci parti olarak DP çıkmış, ancak önemli oranda oy kaybına uğramıştır. CHP de oylarını artırmasına rağmen, iktidarı elde edecek kadar oy alamamıştır. DP kullanılan oyların yaklaşık %48'ini alarak 424, CHP ise %41'ini alarak 178 milletvekili çıkarmışlardır (www.tbmm.gov.tr, 2008). Geriye kalan yaklaşık %11'lik oy da diğer partiler ve bağımsızlar arasında dağılmış, CMP ve HP ancak 4'er milletvekili çıkarabilmişlerdir.

Bir önceki seçim döneminde arkasına geniş bir halk desteğini alıp, mecliste yaklaşık 30 kişilik bir CHP muhalefeti bırakan DP, artık iktidarı kaybetme korkusunu iyiden iyiye hissetmiştir. Özellikle paranın değer kaybetmesi, karaborsanın başını alıp yürümesi, özgürlüklerin sürekli olarak kısıtlanması DP'ye oy kaybettirmiş ancak iktidarı kaybettirmemiştir. Bununla birlikte Cihad Baban'ın da belirttiği gibi, 1957-1960, DP'nin iktidardan düşmekten korktuğunu açıklamaya başladığı devre olmuştur. Böylece DP'li yöneticiler yüreklerinde taşıdıkları gizli suçluluk psikozuyla her ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmanın çaresini aramaya başlamışlardır (Baban, 1970, 301).

7.1.2. Seçim Sonuçlarına Gelen Tepkiler

1957'de alınan seçim sonuçları her kesimce farklı değerlendirmelere yol açmış, sonuçlar üzerinde farklı tartışmalar olmuştur. Ancak herkesin üzerinde anlaştığı ortak

nokta, seçimi kağıt üzerinde kazanan DP'nin, aslında seçimi kaybettiğidir. Velidedeoğlu'na göre 1957 seçim sonuçları, halkın gözünün yavaş yavaş açılmaya başladığını ve halkın desteğini DP'den çekmekte olduğunu göstermekteyken (Velidedeoğlu, 1974, 151), Karpat'a göre CHP'nin artan oyları yeni nesil oyların CHP'ye akmasındandır, yoksa DP'den dönenler CHP'ye oy vermemişlerdir (Karpat, 1996, 319).

Seçim sonuçları yavaş yavaş belirlenmeye başladığında siyasal partiler de seçim sonuçlarını, merkezlerine gelen haberler aracılığıyla öğrenmektedirler. Haberlerin hiçbir partiyi tam anlamıyla tatmin etmediği bir gerçektir. DP, iktidarını korumasına rağmen gözle görülür bir oy kaybına uğrarken, CHP umduğu iktidar koltuğunu elde edememiş, CMP ve HP de elde ettikleri 4'er milletvekilliği ile hayal kırıklığına uğramışlardır.

Ağaoğlu'nun aktardığına göre DP cephesinde sonuç adeta yenilgi olarak kabul edilmiştir (Ağaoğlu, 1967, 132). Menderes'in söylediği "... Allah bir daha, 27 Ekim gecesinin tekrarını göstermesin" sözü (Giritlioğlu, 1965, 360) durumun anlaşılması için büyük bir öneme sahiptir. Ancak her şeye karşın, seçimlerin kazananı DP'dir.

Seçim sonuçları nedeniyle CHP'de oluşan hayal kırıklığı ve hüznün, seçim merkezlerinden gelen haberlerle öfkeye dönüşmüştür. 27 Ekim gecesini saat 1:30'da CHP Genel Merkezi'nde gazetecilere bir açıklama yapan İnönü, seçimlerin değerlendirmesini şu şekilde yapmıştır (Erdemir, 1959, 167-168):

"... Radyo kanunlara aykırı ve insanların bildiği manevi ölçüler dışında bilerek kullanılmıştır. Vatandaş oy verirken radyonun aldatıcı tesiri altında tutulmuştur. Seçimin başladığı ilk saatten itibaren radyo yalnız DP'nin kazandığını haberlerini ve takiben rakamları kasten tarif ederek yaymıştır. Kars'ta CHP ile DP'nin kazandığı oy rakamlarını parti adlarını değiştirerek vermiştir. Radyonun seçim gününde tesir için kullanılması kanuna aykırı ve nameşru propaganda olduğunu telgraf istidasiyle Devlet Bakanı'na bildirdim. Hareketlerinin kanuna uygun olduğunu söyleyerek devam ettiler. Yüksek Seçim Kurulu'na müracaat ettik, Yüksek Seçim Kurulu radyonun bu yolda kullanılmasını kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle hükme bağladı. Ancak bu zamana kadar saat 17 olmuştu. Şu halde seçim gününde radyo vasıtasıyla seçmenlerin reyini iktidar tarafından ifsat edilmiş olduğu ilam ile sabit bir hakikattir.

... Yanıma gelen yabancı gazetecilere benim seçimlerin kaybolduğunu ve ancak 120 mebusluk kazanabileceğimi söylediğimin radyo idaresinden kendilerine bildirildiğini beyan ederek vaziyeti sordular. İşittiklerinin kesin olarak yalan olduğunu ve başa baş sayımın devam ettiğini imzam ile bildirdim...”

Seçimlerin adil ve güvenli bir ortamda yapılmadığından yakınan İnönü, binlerce CHP’linin kütüklerde adlarını bulamadıklarından, bir kısmının ölmüş gösterilerek adlarının kütüklerden silindiğinden söz etmiş –ki bundan dolayı İçişleri Bakanı Namık Gedik’e “kütük bakanı” sıfatı uygun görülmüştür (Arcayürek, 1984, 257)- DP’nin birçok vatandaşa Asliye Mahkemesi’nden seçmen kartı çıkardığını kamuoyu ile paylaşmıştır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, bir taraftan hakkı olanın oy kullanamaması diğer taraftan hakkı olmayanın oy kullanması durumunun oluştuğunu söyleyen İnönü, seçimlere olan güvensizliğini de bu sözlerle açıklamış olmaktadır (Toker, 1992, 13).

İnönü, 29 Ekim günü Meclis’teki kutlama törenine katılmayarak ve sonrasında Cumhurbaşkanı seçilen Bayar’ı tebrik etmeyerek seçimlerdeki uygulamaları kabul etmediğini göstermek istemiştir. İnönü özellikle bu seçimlerden sonra muhalefetini, sertliğinin şiddetini hiç düşürmeden sürdürmüştür. Hem İnönü’nün hem de CHP’li seçmenlerin gözünde adil bir seçim olarak görülmeyen seçimleri sırasında ülkenin pek çok yerinde irili ufaklı birtakım olaylar meydana gelmiştir. Bunlardan en önemlisi “Gaziantep Olayları”dır.

Toker’in aktardığına göre, “Gaziantep Olayları”nı öğrenmeden önce ülkenin hemen her yanında kötü haberler gelince, Başbakan Menderes’e bir telgraf çeken İnönü, gelen bilgileri Başbakan’a iletmıştır. Telgraf şu şekildedir (Toker, 1992, 18):

“Sayın Başbakan – Ankara

Seçimde ve neticelerin ilanındaki ciddi usulsüzlükler vatandaş huzurunu kaçırmış bulunmaktadır. Seçimden sonra birçok yerlerde, mesela Kırkağaç ve Bilecik’te DP’lilerin tecavüzleri devam etmektedir. Seçilip seçilmedikleri henüz nihai karara bağlanmış bulunmayan bazı DP adaylarının silahlı teşvikiyle ciddi hadiseler cereyan etmektedir. Memleket huzurunun sürüklendiği akıbete nazarı dikkatinizi celbederim. İsmet İnönü.”

İnönü'nün telgrafını alan Başbakan Menderes de İnönü'ye bir telgraf çekmiş ve asıl sorunun seçimleri kaybeden CHP'lilerin taşkınlıklarından kaynakladığını ileri sürmüştür (Toker, 1992, 19). Telgrafı almadan hemen önce “Gaziantep Olayları”nı öğrenen İnönü, Menderes’e bir telgraf daha çekme gereği duymuştur. Telgrafta, “Bütün dünyaya ‘Gazi’ adlarını tanıtmış olan bir vatandaş kitlesine karşı, kendi evlatlarının tayyare ve silahlarını kullanmak şiddetini, derhal durdurmanızı talep ederim” diyen İnönü, olayın tartışmasının TBMM’de yapılmasını istemiştir (Giritlioğlu, 1965, 361).

Gaziantep Olayları’nı ise Toker, 29 Ekim’de bir CHP’li grubun Atatürk Anıtı’na çelenk koyması sonrasında, bu gruba katılanlarla kalabalığın büyümesi, bu kalabalığa valinin emriyle tazyikli su sıkılması ve halkın su sıkılan belediye çalışanlarını kovalayarak tartaklayıp, sonra da belediye binasına girerek pencerelerden birine ellerindeki altı oklu bayrağı çekmeleri ve oradan DP merkezine gidip oranın camlarını taşlamalarından sonra , DP merkezinden halka rasgele ateş açılıp bir sivil komiser yardımcısıyla bir çocuğun ölmesi şeklinde aktartırken (Toker, 1992, 16-17), dönemin DP milletvekili Tekil olayları, belediye ve hükümet binalarına hücum edip, resmi binalardaki Türk Bayrağı’nın indirilip yerine CHP bayrağının göndere çekildiği, zabıta memurlarının öldürüldüğü olaylar şeklinde aktarmıştır (Tekil, 1989, 74). Gaziantep’teki bu olaylar sonucu yargılamalar sürmüş ve bütün sanıklar beraat etmiştir.

Gergin olan iktidar-muhalefet, diğer bir deyişle Menderes-İnönü ilişkileri seçimlerin sonrasında yaşanan olaylarla iyice gerilmiştir.

7.2. 27 Mayıs Öncesi İnönü’nün Son Muhalefet Dönemi

27 Ekim Genel Seçimleri’nden 27 Mayıs 1960 İhtilali’ne kadar olan dönemi kapsayan bu tarihlerde, doğru yolda olduğunu düşünen İnönü, gerçekleştirdiği muhalefetin sertliğini artırarak bir sonraki seçimlerde iktidar geleceğine kesin gözüyle bakmıştır. Ancak zor da olsa iktidarı elinde tutmayı başaran Menderes öncülüğündeki DP de iktidarı kaybetmemek için her önlemi almaya karardır. Bu dönem 10 yıllık iktidar-muhalefet ilişkilerinin en gergin olduğu dönemdir.

7.2.1. 27 Aralık Önlemleri ve Kopan Fırtınalar

Seçim sonuçlarından yaklaşık on gün sonra hükümet programını ilan eden Menderes, başbakanlık görevine yeniden başlamıştır. 4-5 Aralık günleri hükümetin programı meclise sunulmuş, sonrasında sert tartışmalar olmuştur. Menderes, her anlamda hızla değişen dünya koşullarına ayak uydurabilmenin tek yolunun, ülkenin de hızla değişimi olduğunu vurgulamıştır (Öztürk, 1968, 443-461). Buraya kadar her şey normal seyrinde ilerlerken, programın okunup bitirilmesinden sonra, CHP'liler programın eleştirisine iyi hazırlanmak için birkaç gün süre verilmesini istemişlerdir. DP sıralarından itirazlar yükselmiş ve söylenecek sözlerin hemen söylenmesini istemişlerdir. CHP'nin önerisi oylamaya sunulurken, DP'lilerin oylarıyla reddedilmiştir (Toker, 1992, 38).

Bunun üzerine kürsüye gelen İnönü, konuşmasına dış politika ile başlamış ve hükümet ile aralarında fikir ayrılığı bulunmadığını belirterek, NATO'nun öneminden bahsetmiştir. Kısaca dış politikaya değinen İnönü, sözü iç politikaya getirerek söylemlerini sertleştirmeye başlamıştır. Konuşmasında genel olarak 1954'ten sonra hükümet tarafından yürürlüğe konulan antidemokratik yasalardan söz eden İnönü, 1957 seçimleri sırasında yapılan usulsüzlüklere değinmiş ve Gaziantep'te yaşananları içine sindiremediğini söylemiştir. Ekonomik sıkıntıların giderek arttığının, paranın giderek değer kaybettiğinin altını çizen İnönü, ülkede enflasyonun kol gezdiğini belirtmiş, "ortada bir savaş durumu yokken, enflasyonun sebebi nedir?" diye sorarak, hükümeti bunaltmaya başlamıştır (Erdemir, 1959, 172-184).

İnönü'nün konuşması DP'liler üzerinde etki yaratsa da hükümet programı kabul edilmiş ve hükümet görevine başlamıştır. Hükümetin yaptığı ilk düzenlemeler, baskı ortamına yeni baskılar getiren düzenlemeler şeklinde göze çarpmaktadır.

27 Aralık'ta TBMM'de kabul edilen yeni düzenlemelere göre artık muhalefetin meclis içerisindeki hareket alanı daralmış oluyordu. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası ile halkla buluşması engellenen muhalefet, meclisteki konuşmalarına da dikkat etmek durumunda bırakılmaktaydı. Hükümet, yıkıcı faaliyetlerin tespiti için muhalefetin eylemlerini sorgulama kararını meclisten geçirmiş ve mevcut dokunulmazlık yasasını yeniden düzenleyerek basit bir suçlamayla milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması basit bir hale getirmiştir. Yine yapılan bir düzenleme ile çoğunluğun kararı ile

yayınlanması istenmeyen konuşmalar, Meclis tutanaklarından çıkarılabilecekti (Eroğul, 2003, 219-Ahmad, 1976, 173-174) İlgili düzenlemelerin tartışıldığı sırada CHP'lilerin meclisi terk etmeleri de hükümeti durduramamış ve yasa tasarıları yasalaşarak yürürlüğe girmiştir.

Hem mecliste hem de ülke içerisindeki yoğun tartışmalar arasında yapılan bu düzenlemeler, ülke genelinde büyük tepkilere neden olmuştur. 1 Ocak'ta gazetecilere bir demeç veren İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi Hüseyin Nail Kubalı, 27 Aralık yasalarının anayasaya aykırı olduğunu, basın da bu yasalara boyun eğmek zorunda olmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine Milli Eğitim Bakanlığı, Kubalı'ya bir soruşturma açmış ve Kubalı soruşturma sonunda bakanlık emrine alınmıştır (Ahmad, 1976, 174-Eroğul, 2003, 220).

Kubalı'nın karşı karşıya kaldığı durum, akademik çevreleri de derinden etkilemiş ve 1995'ten beri sert muhalefet politikasını benimseyen İnönü de olaya dahil olarak, iktidarı yıpratıcı değerlendirmeler yapmıştır. İnönü'ye göre Kubalı, bilimle uğraşması vesilesiyle gereğini yapmış, yani düzenlemeleri Anayasa Hukuku bakımından inceleyerek, kendi fikirlerini kamuoyu ile paylaşmıştır (Erdemir, 1959, 189).

Geçirdiği soruşturma sonucu, bakanlık emrine alınan Kubalı, kamuoyunun yoğun baskısı sonucu 10 Nisan 1958'de tekrardan görevinin başına gelmiştir (Eroğul, 2003, 220).

7.2.2. Orduda Kaynamalar ve Dokuz Subay Olayı

1957 Seçimlerinden sonra iktidar partisinin her alanda baskı getiren önlemler alması, ülkenin hemen her kesiminden olduğu gibi ordudan da tepki almıştır. Ordu bünyesinde eylemsel olarak bir tepki gözükmesi de kapalı kapılar ardında DP'nin antidemokratik uygulamaları tartışılmaktaydı.

Samet Kuşçu adında bir binbaşının 20 Aralık günü, ordudaki bir grup subayın ihtilal hazırlığında olduğunu, DP İstanbul milletvekili Mithat Perin aracılığıyla hükümete bildirmesi, DP kurmaylarında bomba etkisi yapmıştır. Hemen hükümet tarafından bir takım önlemler alınarak, ihtilal planları yaptıkları gerekçesiyle dokuz subay tutuklanmıştır. Siyasi tarihimize “dokuz subay olayı” olarak geçen bu olayda, Toker'in aktardığına göre

hükümetin subayları sorgulamalardaki amacı, kendileri aleyhine gerçekleştirilmesi planlanan bu komplonun CHP ve İnönü ile ilgili olduğunu ispat etmektir. Toker, buna kanıt olarak da askeri hakimın sürekli olarak subaylara “İnönü’yü sever misiniz?” diye sormasını sunmaktadır. Hatta subaylardan birinin avukatı, bu ısrarlı soruya fazla dayanamamış ve şu şekilde cevap vermiştir (Toker, 1992, 54-55)

“... Evet, müvekkilim İnönü’yü sever, ben de severim, hatta hatta sizler de seversiniz. Yalnız sevmekle de kalmayız, sayarız... Çünkü sayın hakimler, bilhassa siz askerler, İsmet Paşa’yı nasıl sevmesiniz? O İsmet Paşa ki milli mücadele dağınık kuvvetlere karşı ilk disiplinli orduyu kuran, bugünkü ordunun nüvesini, çekirdeğini hazırlayan askerdir. BM Meclisi Hükümeti’nin ilk genelkurmay başkanlığını, ordu ve cephe kumandanlığını yapmıştır. Onu nasıl sevmesiniz? O İsmet Paşa ki bu memlekette bugünkü siyasi sınırlarını ve toprak bütünlüğünü, istiklalini kazandıran en büyük siyasi anlaşmayı imza etmiş bir vatan çocuğudur. O İsmet Paşa başvekil olarak, cumhurbaşkanı olarak yıllarca bu vatan hizmet etmiş, bizi büyük bir harp badiresinin dışında bıraktıktan sonra, demokratik bir rejime kavuşturmuştur. Bu büyük hizmetlerden yalnız birini yapan bir vatandaş bile sevgiye, saygıya layıkken, bütününi yapana karşı bu vatanın evladı nasıl sevgi duymaz, nasıl saygı beslemez. Hatta diyeceğim ki, İsmet İnönü’nün yalnız paşa oluşu bile bir yüzbaşı tarafından sevilmesi için kafi bir sebeptir. Bu orduya 20-25 sene her rütbede fedakarlıkla, feragatle hizmet ederek paşalık mertebesine yükselmiş her insan hürmete layıktır. Bu sebeplerle müvekkilimin İsmet Paşa’yı sevip sevmediğini araştırmak şayet seviyorsa onunla bir ittifak halinde olduğu neticesinde varmak, gülünç şeylerdir.”

Askeri yargıda yapılan bu mahkemeler altı ay boyunca sürmüş ve dokuz subay da beraat etmiştir. Yalnız ihbarı yapan Samet Kuşçu, yanlış ihbar-iftira suçlarından suçlu bulunarak hüküm giymiştir. Aslında Kuşçu’nun ihbarı doğrudur, ancak herhangi bir delile rastlanamamıştır. 27 Mayıs’ın planlayıcılarından olan Erkanlı’nın sonradan anlattığına göre, Dokuz Subay Olayı bir ihanettir. Erkanlı bu olayla, oluşturulan örgütün önemli halkalarından birisinin koptuğunu, örgüt üyelerinin sır vermeseler de sorguya çekilerek pasifize edildiklerini söylemektedir (Erkanlı, 1972, 12). Hiç kuşkusuz Dokuz Subay Olayı, 27 Mayıs’ın habercisi şeklindedir.

7.2.3. Ekonomik Sıkıntılar ve İnönü'nün Tutumu

Ülkenin 1950'li yılların ortalarına doğru bozulmaya başlayan ekonomik yapısı, 1957 seçimlerinden sonra da iyi bir görüntü vermemiştir. Gereğinden fazla alınan dış borçlar sonrası gerçekleşen plansız büyüme, ülke genelinde bir ekonomi buhranı oluşturmuştur.

Bu dönemlerde, birçok mal piyasada bulunmaz hale gelmiş, dükkanların önünde büyük kuyruklar oluşmuş, karaborsacılık hat safhaya ulaşmıştır. Bu durumu hükümetin peş peşe yaptığı zamlar izlemiş, ekonomik hayat çıkmaza girmiştir. Özellikle 1958'in ikinci yarısında, demirden kağıda, kömürden ulaşım araçlarına kadar hemen her alanda karşılaşılan zamlar, halkın alım gücünü de önemli ölçüde düşürmüştür. İktidarının ilk yıllarında aldığı, ABD yardımlarından da mahrum kalan Başbakan Menderes, 24 Haziran 1958'de bir Uzakdoğu gezisine çıkarak, Japonya, Tayvan, Güney Kore ve Hindistan'ı ziyaret etmiş, bu ülkelerle gerçekleşecek olası bir ticaret ilişkisinin Türkiye'deki ekonomik sorunları bir nebze olsun hafifleteceğini düşünmüştür. Ancak bu girişimlerden bir sonuç alamamıştır (Eroğul, 2003, 221).

Ekonomik sıkıntılarla bir sürü baş edemeyen hükümet, sonunda siyasi tarihimize “4 Ağustos Kararları” olarak geçen bir ekonomik düzenleme yapmış ve ekonomik açıdan kötü gidişe dur demek istemiştir. IMF'nin telkinleri sonucu devalüasyona gidilerek Türk parası değer yitirmiş ve IMF'den 359 milyon dolarlık kredi alınmıştır. Dolar 2.80 TL'den 9 TL'ye çıkmıştır (Ahmad, 1976, 183).

Ülkenin içinde bulunduğu olumsuz ekonomik koşulları, ana muhalefet partisinin lideri olması vesilesiyle, siyasi bir malzeme yaparak sürekli olarak dile getiren İnönü, bu durumdan partisi adına yararlanmaya çalışmıştır. İnönü'nün önderliğinde gerçekleştirilen ekonomik eleştirilerde karşılaştırma yöntemi önemli bir yer tutmuştur. Daha 1958 yılının ilk aylarında gerçekleştirilen bütçe görüşmelerinde hükümete, DP'nin çekirdek kadrosundan Refik Koraltan'ın 1948 yılında söylediği “Hükümet, memleketi bir anarşi manzarasında görüyormuş gibi her sene kabaran bir Emniyet Genel Müdürlüğü bütçesi ile karşımıza geliyor... Artık medeni bir millete yaraşmayan zihniyeti, şüpheyi, vatandaşları zan altında bırakan gizli takipleri bırakmalıyız” sözleri hatırlatılmış, buna atfen bugün bu

bütçenin dört kat arttırıldığıının altı çizilerek (CHP Genel Sekreterliği Araştırma ve Dokümantasyon Bürosu, 1958, 17), bunun savurganlık olduğu belirtilmiştir.

İnönü, ekonomi konusunda Merkez Bankası eski Genel Müdür Yardımcısı Namık Zeki Aral’la sık sık görüşüp, fikir alış verişinde bulunmuş (Toker, 1992, 37) ve hükümete ekonomi alanında yönelttiği eleştirileri bu görüşmelerde şekillendirmiştir.

Hükümetin yaptığı düzenlemeler gereği açık hava toplantılarının yasak oluşu, İnönü’yü halka vermek istediği mesajları, parti kongreleri ve basına verilen demeçler yoluyla vermeye itmiştir. Bu dönemde genelde ekonomik sıkıntılardan söz eden İnönü, partisinin Polatlı İlçe Kongresi’nde, hükümetin ülkenin içerisinde bulunduğu gerçek ekonomik durumu halka anlatmak zorunda olduğunu; Haymana İlçe Kongresi’nde ise, bir ülkede orta direğin çok önemli olduğunu ancak ekonomik sıkıntıların orta direk aileleri çökertmek üzere olduğunu vurgulamıştır. CHP’nin Kırıkkale İlçe Kongresi’nde konuşan İnönü, “... İktidar iktisadi bunalımın hal yoluna girmesi için iki çare arıyor. Birincisi dışarıdan bol para almak, ikincisi içerideki mallara devlet eliyle zam yapmak. Bu tedbirler yanıştır...” diyerek hükümetin ekonomi politikasını eleştirmiş, asıl sorunun savurganlık olduğunun altını çizmiştir (Erdemir, 1959, 193-202).

Yine o günlerde İnönü, sürekli olarak savunduğu devletçi bir ekonomiyi de Lozan görüşmelerine atıfta bulunarak gazetecilere şu şekilde aktarmıştır (Erdemir, 1959, 199):

“... Lozan’da bir akşam oturuyordum. Yanımda Lord Curzon ve öbür yanımda Amerikan Sefiri Mr. Faytd vardı. Lord Curzon bana dedi ki:

‘İsmet Paşa sizden memnun değiliz. Bütün tekliflerimizi reddediyorsunuz. Reddettiğiniz her teklifi cebimize atıyoruz. Memleketiniz başta aşağı haraptır. Bunları nasıl tamir edeceksiniz? Dünyada para bir bizde var, bir de bu adamlarda var. Yarın öbür gün bize geleceksiniz. Önümüzde diz çökeceksiniz. Para isteyeceksiniz. Şimdi cebimize attıklarımızı birer birer çıkarıp size vereceğiz.’

Cevap verdim ‘Önünüze gelir de diz çökersem, bu dediğinizi yapınız ama şimdi bizim istediklerimizi vereceksiniz. Onlardan vazgeçmeyiz.’ Alın terimizle memleketi baştan aşağı tamir ettik. İstikrarlı, haysiyetli, medeni bir cumhuriyet kurduk...

Kıssadan hisse: Evvela kendi tedbirlerimizi kendimiz bulacağız. Zincirleme mali ve iktisadi tedbirlerle fiili istikrar ve umumi itimadı tesis edeceğiz. Ondan sonra dünyanın hazineleri bize açılmış olacaktır...”

Belli ki İnönü, hükümetin uyguladığı ekonomi politikasını beğenmemekte ve daha devletçi ve ulusal bir ekonomiden yana tavır almaktadır. Alınan 4 Ağustos Kararları ve 359 milyon dolarlık kredi için de Kim Dergisi yazarlarında Sadun Tanju’ya verdiği demeçte “Her şeyden önce rejim meselesi halledilmeli, yoksa kredilerden hiçbir yarar sağlanamaz” diyerek (Erdemir, 1959, 231), ekonomiyi ikinci plana atmış ve ana sorun olarak rejim meselesini göstermiştir.

İnönü’nün ekonomi konusundaki, iktidarı en fazla yıpratacak somut söylemi ise CHP’nin Kadıköy İlçe Kongresi’nde karşımıza çıkmaktadır. Yaptığı uzun “altın hesabı” sonucu, şöyle konuşmuştur (Toker, 1992, 115-116):

“Düyunu Umumiye, Düyunu Umumiye diyorduk. Osmanlı İmparatorluğu Düyunu Umumiye’ye yol açan istikrazları 1854 ile 1875 arasında, 21 yılda yapmıştı. Bu müddet zarfında devlet eline 127 milyon altın geçmişti, faiz dolayısıyla millet 238 milyon altın borçlanmıştı.

Ya, bugünkü durum neydi? Demokrat iktidar sekiz yılda, dışarıya 1 milyar 100 milyon dolar borçlanmıştı. Amerika’dan hibe şeklinde 800 milyon dolar yardım görmüştü. Eski iktidardan 127 ton altın, yani 150 milyon dolar devralmıştı. Nedir hesap? 2 milyar 200 milyon dolar. Yani? 280 milyon Osmanlı altını! Bu bir asgari hesaptır, buna askeri yardım da dahil değildir. Demek ki DP iktidarı sekiz yıl içinde, Osmanlı İmparatorluğu’nun meşhur Düyunu Umumiyeye yol açan 238 milyon altın borçlanmasına karşılık tam 280 milyon altın yemiştir...”

Tüm bu altın hesaplarının sonrasında, “Ne var meydanda?” diye sorarak da salondakileri coşturarak hükümete meydan okumuştur. Özellikle bu somut ve net hesapların DP iktidarını, özellikle de Menderes’i tedirgin ettiği bir gerçektir. Zaten İnönü’nün istediği de tam olarak budur. Tüm bu gelişmeleri günü gününe izleyen Toker’e göre “Paşa çizimleri çekmişti (Toker, 1992, 101).

7.3. Irak Devrimi ve İktidar-Muhalefet İlişkilerine Etkileri

ABD yardımlarının sürekli olarak gelmesini isteyen DP iktidarı, bunun en etkili çaresinin de ABD'ye Türkiye'de bir komünizm tehlikesi olduğuna inandırmaktan geçtiğini düşünmüştür. Özellikle Dokuz Subay Olayı'ndan Irak Devrimi'ne kadar olan dönemde sıkça dillendirilen gizli komünist faaliyetler, ülke gündemini oluşturmuştur.

Toker'in aktardığına göre memleketin başına gelen bütün olumsuzlukların sorumlusu komünistler olarak ilan edilmişti. DP ve DP yanlısı basın tarafından, milletvekili ödeneklerini çok bulanlardan, milletvekili sayısının indirilmesini isteyenlere, DP aleyhinde konuşup, yayın yapanlara kadar herkes komünist olarak nitelendirilmekteydi. Bütün bu komünist hareketlerin de tek bir kaynağı vardı. Kuşkusuz o da İsmet İnönü'yü. Komünist kelimesi özellikle ABD'li temsilcilerin olduğu ortamlarda söylenmekte ve durum "Amerika herkese yardım ediyor, bize etmiyor. Çünkü bizden emin bulunuyor ve Türkiye'nin komünist olması gibi bir tehlikeye inanmıyor. Halbuki biraz pirelense, bakınız bize de nasıl önem verecektir..." şeklinde özetleniyordu (Toker, 1992, 59-60).

İnönü'nün, hükümetin ekonomi politikasına yüklenişiyse beraber daha da etkili bir konuma gelen muhalefetin, parlayan yıldızını söndüremeden Menderes hükümetinin canı, komşu Irak'tan gelen haberlerle daha da sıkılmıştı.

Irak'ta 14 Temmuz 1958'de gerçekleşen devrim sonucu Nuri Sait hükümeti ve Kral 2. Faysal devrilmiş, ülke yönetimini General Kasım ele geçirmiştir. O tarihten sonra Türkiye de çok hareketli saatler geçirmiştir. Bir gün sonra Türkiye'de gerçekleştirilecek olan Bağdat Paktı dolayısıyla Türkiye'ye gelen Pakistan ve İran temsilcileri de şaşkınlık içerisinde kalmışlardı. 14-17 Temmuz tarihlerinde Türkiye, Pakistan ve İran delegeleri toplanarak bir durum değerlendirmesi yapmış ve ABD'nin harekete geçmesi gerektiği belirtilerek (Ahmad, 1976, 181), Irak'taki devrim bir "Uluslararası Haydutluk" olarak nitelendirilmiştir (Kaştan, 2008).

Irak'taki devrik yönetimle iyi ilişkileri olan Menderes, durumdan çok etkilenmiş ve Türkiye 17 Temmuz'da ABD'ye Irak'a müdahale edeceğini bildirmiş, ancak ABD'den gerekli izin ve yardımı alamamıştır (Kaştan, 2008). Irak'a müdahale olayı, hükümet tarafından hiçbir zaman kabul edilmemekle birlikte, böyle bir düşüncenin olduğu açıktır.

Dönemin Binbaşlarından İsmail Tansu anılarında Irak'a askeri bir operasyon düşünüldüğünü net bir şekilde yazmıştır (Güven, 2002). Ahmad'ın da aktardığı üzere hükümet “seferberlik için ihtiyati tedbirler” alındığını duyurarak, 22-45 yaş arasındaki erkeklerin askere çağrıldığını bildirmiştir (Ahmad, 1976, 181). Ancak belirtildiği gibi ABD'nin buna isteksiz bir tavır takınması ve SSCB'nin “Irak'a müdahale ederseniz, Kafkasya'daki birlikleri derhal Anadolu'nun doğusuna indiririm!” ultimatomu (Akdoğan, 2001) bu düşüncüyü olanaksız kılmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in “Türkiye'nin ve Ürdün'ün, Irak'a karşı sefer yapmasına niçin mani olduklarını, Londra Konferansı'nda açıklayacağını” söylemesi de olası bir operasyonun gündemde olduğunun göstergelerindendir (Giritlioğlu, 1965, 373).

Tüm bu gelişmeler karşısında muhalefet, Türkiye'nin Irak'a bir askeri operasyon yapma olasılığını da kamuoyundan duyunca durumun ciddiyetini kavrayarak, harekete geçmiş ve TBMM'yi olağanüstü toplantıya çağırmıştır. Olağanüstü toplanan meclisin ilgili oturumu bir saatten daha az sürmüş ve muhalefete söz hakkı tanınmamıştır. Sadece İç İşleri Bakanı Namık Gedik konuşmuş ve meclis dağılmıştır. Duruma içerleyen İnönü, 2 Ağustos tarihinde Ulus'ta bir makale yayınlarak iktidarı şu şekilde eleştirmiştir (CHP Araştırma Bürosu, 1959, 7-9):

“İktidarın son tutumu göstermiştir ki hakikaten vatan müdafaası günü gelse Ankara'da söylediğim gibi, hür ve eşit vatandaşlar olarak çalışmak mümkün olmayacaktır... Dış tehlikeye karşı, milli birlik ve iktisadi düzen için önce içeride bir salim politika tesis etmeliyiz. İktidar buna yanaşacak mıdır, yanaşmayacak mıdır? Toplantıya çağırdığımız mecliste bunu soracağız.

... Görülüyor ki, hiçbir bekleme devri geçirmeksizin yeni Irak idaresine karşı hasmane bir tavır takınılması yanlış ve zararlı olmuştur. İlerde normal ve dost bir komşu vaziyeti alması ihtimali mevcut olan bir yeni idareyi red ve meyas etmeye hakkımız yoktur...”

Sonrasında CHP ısrarla 148 imzalı yeni bir önerge vererek TBMM'nin tekrardan olağanüstü toplanmasını sağlamıştır. Bu kez muhalefete söz hakkı vermek durumunda kalan iktidar, çok sert eleştirilere maruz kalmıştır (Karatepe, 1993, 219). Kürsüye gelen İnönü, bir önceki toplantıda muhalefete söz hakkı verilmeyişini eleştirmiş ve Irak'a müdahale söylentilerinin ülkeye zarar getirdiğini belirterek, ülkeyi yönetenlerin ileri

görüşlü olmalarını istemiştir. Muhalefet liderine göre Irak’a olası bir müdahale, büyük çaplı bir savaşın tetikleyicisi olabilir ve dünyayı felakete sürükleyebilirdi (Erdemir, 1959, 234-235).

İnönü, Irak konusundaki tutumunu daha ilk günlerde belli etmiş ve ülke insanına savaştan yana olmadığını, hükümetin maceracı ruhunu bir kenara bırakması gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. İnönü, olaylarla ilgili olarak gazetecilere verdiği demeçte, ülke menfaatleri gereği alınacak kararların tartışılacağı tek adresin TBMM olduğunu söylemiş ve önemli olanın dış tehlike zamanlarında iç politikadaki sürtüşmeleri bir kenara bırakmak olduğunun altını çizmiştir (CHP Araştırma Bürosu, 1959, 5).

Net bir şekilde söylenebilir ki, Irak Devrimi’ni iktidar ayrı, muhalefet ayrı yorumlamıştır. Irak Devrimi, DP iktidarına göre dıştan desteklenen yıkıcı bir faaliyetken, muhalefete göre ise baskıcı yönetime karşı gerçekleşen bir ayaklanmaydı (Akşin, 2002, 219).

Irak devrimi, Türkiye üzerinde büyük etkiler göstermiştir. Her şeyden önce, Irak’a planlanan bir operasyon siyasi partileri, dolayısıyla da toplumu kutuplara bölmüştür. Zaten iyi bir seyir izlemeyen iktidar muhalefet ilişkileri, tümünden bozulmuştur. İktidar muhalefeti, meclisin iradesine boyun eğmemekle suçlarken, muhalefet de iktidarı başına buyruk davranmakla suçlamıştır. Irak, artık ülke gündemindeydi ve Irak’la beraber “ihtilal” sözcüğü de ülke insanı arasında söylenir olmuştu.

7.4. 27 Mayıs’a Doğru

27 Mayıs’a giden yolun önemli noktaları hiç kuşkusuz; 1957 seçimleri, Dokuz Subay Olayı ve Irak Devrimi’dir. 1957 seçimleri sonrasında iktidar doğru ya da yanlış her uygulamasını halk iradesi ile açıklamaya çalışmış, Dokuz Subay Olayı ordudaki memnuniyetsizliği açığa çıkarmış, Irak Devrimi de hükümeti daha hırçın hale getirmiştir. Artık hükümetin baskıcı uygulamaları her gün artmaktadır. Hükümet baskıyı artırdıkça bir tek kişi kazanmaktadır: Muhalefet lideri İsmet İnönü...

7.4.1. Demokrasi Düşmanlığıyla Suçlanan İnönü

Muhalefetin önce iç sonra da dış politikadaki atak tutumu, zaten gergin bir tavır sergileyen DP'nin daha gergin bir politika sergilemesini de beraberinde getirmiştir. DP Meclis Grubu 11 Ağustos'ta toplanıp, ilişkileri daha da sertleştirecek şu bildiriye kabul etmiştir (Erer, 1963, 341-342):

“Cumhuriyet Halk Partililer Irak olaylarını ele alarak, Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin meşruiyetini ve istikrarını şiddet yolu ile tahrip etmenin mümkün, hatta lazım olduğu kanaatini uyandırmaya müncer olabilecek çok tehlikeli bir yola girmişlerdir. Demokratik idarelerde, meclis ekseriyetinin itimadına mazhar olan hükümetin elinden bu iktidarın başka bir tesir ile alınamayacağı kabul edilir. Ayrıca ekalliyette ve muhalefette kalan partilerin, meclis ekseriyetine hükümete karşı bir tahakküm politikası gütmeleri akla getirilemez. Halbuki CHP sevk ve idaresi, Büyük Millet Meclisi'nin herhangi bir kararını kendi arzusuna uygun bulmadığı hallerde, meclis dışı bir takım faaliyetlere girişmek, meclis kararlarına karşı bir takım tebliğler kaleme almak üzere, bu kararların çiğnenmesine zemin hazırlamaktadırlar. Dolayısıyla memleketi kanunsuz, devletsiz ve otoritesiz idare diliyormuş gibi göstermek tarafını tutarak, meşru sayılamayacak bir mücadele yolu takip etmektedirler. CHP kendisi iktidarda olmadığı için, Büyük Millet Meclisi'ni ve iktidarını tanımamaktadır. CHP'nin 1950'den beri devam eden bu gayrimeşru tutumu, 14 Temmuz 1958 günü patlak veren Irak hadiselerinden beri, büsbütün tahripkar bir manzara arz ediyor. Gayeleri Büyük Millet Meclisi'nin itibar ve nüfuzunu kırmak, teşrii devreyi zorlamalarla sakatlamaya çalışmak, meclis içi ve meclis dışı manevralarla idareyi felce uğratmak ve ekseriyetin üzerine ekalliyettin tahakkümünü tesis etmektir. Dünyanın hiçbir memleketinde demokratik bir idare, dört büyük seçimi arka arkaya kaybeden bir muhalefet partisinin bu derece vahim tecavüzlerine maruz kalmamıştır. Bütün hüsniniyetimize rağmen böyle bir muhalefetle demokratik bir idarenin salim bir şekilde ve tam verimli çalışmasına imkan olmadığı aşıkardır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin sevk ve idaresi tevali eden bu tasallut ve tecavüzleri ile ve Irak hadiselerinden sonra bu tasallutlarını daha ifrath ve daha tahripkar bir mahiyet almış olmasıyla bizzat Türk milletini yıldırma hedefini gütmektedirler.

Bu devlet daima Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından idare edilecektir. Cumhuriyet Halk Partisi de, Büyük Millet Meclisi'nin Anayasa ile tayin edilen hudutları dahilinde bir parçasıdır. CHP'nin bu vasfını tekrar iktisap etmesini bekleriz. CHP'nin Büyük Millet Meclisi'nin kudret, kuvvet ve selahiyeti önünde hürmetkar ve itaatkar olması kanuni bir mecburiyettir. Bu ayrıca, demokratik idarenin salim bir şekilde işlemesi için başta gelen zaruri şarttır. Aksi halde gereken tedbirler alınacaktır.”

Bu sert bildiri, siyasi çevrelerce şaşkınlıkla karşılanmış ve sonradan Tahkikat Komisyonu önergesinde, kendisine atıfta bulunulan tek metin olmuştur. Eroğul normal demokrasilerde böyle bir bildirinin yayınlanamayacağını belirterek, bildirinin anlamını şu şekilde özetlemiştir: “Gayrimeşru bir muhalefeti tasfiye etmek meşru bir harekettir. Muhalefetin meşruiyetinin tek kıstası da iktidarın kanaati olunca, bu tutumun bir istibdada yol açması kaçınılmazdır. Irak Devrimi'nin iç politikada yarattığı en vahim gelişme işte budur. Ancak bu olayın etkileri bu kadarla kalmamıştır. Yarattığı diğer çok önemli bir sonuç, memleket yöneticilerine bir ihtilal fobisini hakim olmasıdır. İhtilal fikri, baskı tedbirleriyle birlikte zaten siyasal edebiyata girmişti. Ancak Irak olayları bunu somut ve kanlı bir örnek olarak gözler önünde canlandırmıştır. İşte o tarihten sonradır ki ihtilal, Menderes'in gözünde her geçen gün korkunçluğunu artıran bir heyula haline gelmiştir”(Eroğul, 2003, 225). Başbakan'da varolan İnönü fobisi (Aydemir, 2005, 241), ihtilal fobisiyle birleşince, ortaya daha sert ve baskıcı bir iktidar çıkmıştır.

16 Ağustos'ta bildiriye karşılık çok sert bir cevap veren CHP'liler, hiçbir tehdide aldırmadan yollarına devam edeceklerini, meşruiyeti, özgürlükleri ve hukuku daima savunacaklarını, halkın desteğiyle de iktidara geleceklerini kesin bir dille belirtmişlerdir (Erer, 1963, 342).

Artık kılıçlar çekilmişti iktidar, İnönü'yü antidemokratik yollarla iktidara gelmeye uğraşan biri, demokrasi düşmanı olarak suçlarken, muhalefet ise iktidarı, demokrasiyi çoğunluğun mutlak gücü olarak yorumladığı için suçlamaktaydı. Ne suçlamaların ne de suçlamalara verilen cevapların ardı arkası kesiliyordu. Öyle ki bir suçlama karşısında verilen cevap gecikmiyor, verilen cevap sonrası karşı bir suçlamaya geçiliyordu.

6 Eylül'de Balıkesir'e giden Menderes burada, İnönü'nün Irak'a özenerek iktidarı seçim dışı yollara almak istediğini söyleyerek, Atatürk'ün de bir zamanlar suikastlere maruz kaldığını ama bu cüreti gösterenlerin idam sehpalарında can verdiklerini hatırlatmıştır (Eroğul, 2003, 226). Bu sert söylemler karşısında sessiz kalmayan İnönü, suçlamalara bir gün sonra Heybeliada'daki evinde cevap vermiş, "İrak konusunun mecliste konuşulmasını isteyen bizken, başbakan bu konuyu mecliste konuşma gereği duymamıştır, asıl meclis dışı yöntemlere başvuranlar ortadadır" şeklinde konuşmuştur (Erdemir, 1959, 241). Başbakanın idam sehpalарı göndermesine ise, "Bir memlekette idam sehpalарı kurulunca nasıl işleyeceğini kimse bilemez" diyerek (Toker, 1992, 162), cevap vermiştir. 7 Eylül'de Akhisar'da yine muhalefete yüklenen Menderes, "Memleketi ihtilallere, kardeş kavgalarına sürüklememek için çok çaba harcıyoruz" şeklinde konuşmuş (Ahmad, 1976, 184), kendisine cevap 9 Eylül CHP İstanbul il gençlik kolunun toplantısında İnönü'den gelmiştir. İnönü, ülkenin yarıdan fazlasının oyunu alan muhalefetin radyodan yararlanamadığını belirterek, ortamı asıl geren iktidar olduğunu söylemiştir (Erdemir, 1959, 245). 21 Eylül'de muhalefet yönelik eleştirilerin şiddetini artıran Menderes, İzmir'de yaptığı konuşmada, muhalefetin valiyi, kaymakamı, savcayı tehdit ettiğini, eğer tehditlere devam edilirse demokrasiye paydos denileceğini söylemiştir (Eroğul, 2003, 226). İnönü Menderes'e cevabını hemen bir gün sonra Haydarpaşa Garı'nda vermiş ve DP iktidarının demokrasiden ne anladığı anlaşılıyor, demiştir (Erdemir, 1959, 246).

7.4.2. Muhalefetin Yeniden Güçbirliği Girişimi ve İktidarın Vatan Cephesi Cevabı

1957 seçimleri öncesinde ortaya atılıp, temellendirilen muhalefet partileri arasındaki güçbirliği girişimi, iktidar partisinin yaptığı yasal düzenlemelerle nerdeyse olanaksız hale getirilmişti. Artık mantıklı olarak tek bir çıkar yol kalmıştı, o da güçbirliği yerine birleşme.

7 Ekim 1958'de muhalefet partileri güçbirliği yapmak adına yeniden görüşmelere başlamışlardı (Ahmad, 1976, 185). Amaç iktidar karşısında güçlü bir beraberlik oluşturmak ve demokratik rejimin devamını sağlamaktı.

Muhalefet lideri İnönü de o günlerde partisinin İstanbul İl Kongresi'nde kendileri ile birlikte hareket etmek isteyenlere hiçbir şekilde bir şart koşulmayacağını, kapılarının

herkese açık olduğunu, partisinin çatısı altında sağlanacak bir bütünlüğün idealist yolda atılan bir adım olacağını belirterek (CHP Araştırma Bürosu, 1959, 40-41), bütünlüşme mesajları vermiştir.

Bir tarafından bütünlüşme görüşmeleriyle ilgilenen İnönü, diğer taraftan da fırsat buldukça yurt gezileri yapmış ve halkla buluşmuştur. Sivas, Zile, Tokat, Amasya, Çorum, Çankırı ve Kastamonu’da temaslarda bulunan İnönü, halkın nabzını yoklamak istemiştir. 17 Ekim’de Zile’yi ziyaret eden İnönü’yü karşılamak isteyen CHP’lilere izin verilmemiş ve bir takım tatsız olaylar yaşanmıştır (Ahmad, 1976, 186). Durumdan duyduğu üzüntüyü dile getiren İnönü, Gaziantep’te olduğu gibi iktidarın suçu masum halka atarak olayları örtbas ettiğini söylemiştir (Erdemir, 1959, 268).

Bütünlüşme görüşmeleri tüm hızıyla sürerken, ilk somu adım Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Köylü Partisi’nden gelmiş ve iki parti birleşerek, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını almıştır. Ancak Ahmad’ın aktardığına göre bu birleşme, siyasi alanda önemli bir yankı yaratmamıştır (Ahmad, 1976, 186).

İnönü de bütünlüşme çabalarını önemli ölçüde desteklemekte ve özellikle HP içerisindeki büyük bir grubun CHP ile bütünlüşmeye istekli olduğunu bilmekteydi. Bu bilinçle her ortamda sıcak mesajlar veren İnönü, bütünlüşmeden yana tavır takınmaktaydı. İşte bu çerçevede, 21 Ekim’de CHP ile HP arasında kurulacak güçbirliği için, İnönü’nün başkanlığında görüşmeler yapılmıştır. Ertesi gün, HP’nin 23 Kasım tarihindeki olağanüstü kongresinde, CHP ile yapılacak güçbirliği konusunun görüşüleceğini bildirilmiştir. 23 Kasım’da yeterli çoğunluk sağlanamadığı için toplanamayan kongre, bir gün sonra toplanmış ve HP CHP’ye katılma kararı alarak siyasi yaşamına son vermiştir (Ahmad, 1976, 186-187).

Bütünlüşme görüşmelerinden ve alınan sonuçtan memnun olan İnönü güçbirliğini, demokrasiyi savunan bütün güçleri aynı ideal etrafında tek bir vücut haline getirmek, olarak tanımlamıştır (Erdemir, 1959, 305). Bütünlüşmenin istediği gibi sonuçlanmasından sonra daha güçlenen İnönü, iktidara yönelik eleştirilerini sürdürerek rejim sorunu tartışmalarını sıcak tutmaya çalışmıştır.

Muhalefet cephesinde olumlu karşılanan bu bütünleşmeler, iktidar kanadından aynı tepkileri alamamıştır. Ekim ayının hemen başlarında muhalif partilerin yürüttüğü güçbirliği görüşmeleri için Manisa’da bir benzetme yapan Menderes, “vatandaşların kin ve husumet cephesine karşı bir Vatan Cephesi kurmalarını” isteyerek, oluşumun temellerini atmıştır (Ahmad, 1976, 185). İnönü, Menderes’in “Vatan Cephesi” ile ilgili sözlerine “cepheleşme yerine, gerçekleri algılasa daha iyi olur” şeklinde karşılık vererek (Erdemir, 1959, 265), böyle bir hareketin gerekli olmadığını anlatmaya çalışmıştır. Ancak Menderes karlıdır, muhalefetin kurduğu birliği “haçlı cephesi” diye adlandırmış (Aydemir, 1976, 279) ve cepheleşme olgusundan kurtulamamıştır.

Aydemir’e göre iktidar oylarını artırmak için DP üyeleri ve sempatizanları ile yetinmeyerek, işi sağlama alma adına Vatan Cephesi’ni oluşturma yoluna gitmiştir. Bu öyle bir cephe olacaktı ki, yurdun en ücra köylerine kadar inerek oralarda, gelecek seçim için DP’ye can ve yürekten oy gönüllüleri temin edecekti. Her isteyen, her istediği anda; “Ben Vatan Cephesi’ndenim” dedi mi veya bir köyün, bir mahallenin herhangi bir kahvesinin kapısına bir Vatan Cephesi levhası asıldı mı, her şey tamam olacaktı. Bir de ilginç bir düzenleme yapılarak, Vatan Cephesi’ne giren vatandaşların isimleri, devlet radyosundan günler boyunca ilan edilmiştir (Aydemir, 1975, 378-379).

Vatan Cephesi’nin yapılandırılması yolunda çok çeşitli adımlar atan Menderes, bir taraftan da muhalefet partilerinin bütünleşmelerini sert bir dille eleştirerek, muhalefeti ülkeyi gereksiz yere erken seçim havasına sokarak, huzursuzluk yaratmakla suçlamıştır. Menderes’e göre “Şeytan insanı nasıl yoldan çıkarmışsa, eskimiş politikacılar da milleti bu şekilde yoldan çıkarmaktadırlar (Erer, 1963, 349). Menderes’in bütünleşmeyi kötüleyen söylemlerinin soğumasını beklemeden İnönü de sıcaklığına bir açıklama yaparak, başbakanın neden bütünleşmelerden şikayetçi olduğunu anlamadığını, partizan yönetimden kurtulmak için idealistlerin bir araya geldiklerini, belirterek (Erdemir, 1959, 314).

Yapılan karşılıklı atışmalar, suçlamalar arasında gerçekleşen kutuplaşmaların İnönü liderliğindeki CHP’ye yaradığı bir gerçektir. Özellikle DP içerisinden kopup, “ispatçılar” adıyla ün yapıp partileşme sürecine girerek HP’yi kuran çekirdek kadronun da CHP’ye katılması, CHP’yi güçlendirdiği oranda DP’yi de güçsüzleştirmiştir. Bu güçlü ortamda, olası bir seçimde tek başına iktidar olma hesapları yapan CHP, 1959’un hemen başında 14. Kurultayı’nı yapıp, zirveye oynamaktadır.

7.4.3. On Dördüncü CHP Kurultayı

CHP'nin gerçekleştirdiği on dördüncü kurultay, ülkedeki siyasi ortamın gerginliği, HP'nin CHP'ye katılmasından sonra gerçekleştirilen ilk kurultay oluşu ve kabul edilen “İlk Hedefler Beyannamesi” açılarından büyük bir önem taşımaktadır.

Kurultay toplanmadan önce ülkedeki siyasi ortam hem iktidarın hem de muhalefetin karşılıklı söylemleriyle iyice gerilmiştir. Muhalefet lideri İnönü, kurultaydan önce partisinin il kongrelerine katılmış ve burada sert mesajlar vermekten çekinmemiştir. Kastamonu’da “Enflasyon devrinin zenginlerinden başka, milletin başına gelen ekonomik sıkıntılardan şikayet etmeyen hangi vatandaş vardır?” (Eski, 1995, 111),Gaziantep’te “Şiddet yoluna gidenler ye gereken yola geleceklendir ya da İnönü’nün canını alacaklardır” diyen İnönü, Şanlıurfa İl Kongresi’nde “Vatanını dişiyle tırnağı ile müdafaa eden Türklerin insan ve millet olarak öz haklarını feda edip köle gibi yaşayacaklarına ihtimal vermek sadece vahim bir gaflettir” şeklinde konuşmuş Ankara İl Kongresi’nde üslubunu daha da serleştirerek “Millet iradesi, insan haklarına karşı koymak isteyen kaba kuvveti mutlaka yenmek azmindedir” demiştir (Erdemir, 1959, 328-341).

Bu gergin siyasi ortamda 12 Ocak 1959 günü toplanan kurultayda çok güçlü ve diri bir CHP imajı çizilmiştir. Kurultayın açılış konuşmasını yapan İnönü, ülkenin partizan yönetimden kurtulması gerektiğinden, dış politikada yetkili organın TBMM olduğundan, basın özgürlüğünün vazgeçilmez olduğundan ve işçi haklarının partilerinin hedefi haline geldiğinden söz etmiştir (Erdemir, 1959, 347-352). Bila’nın yerinde saptamalarına göre CHP artık ürkek, savunmayı düşen bir parti kimliğinden daha atak ve heyecanlı bir havaya bürünmüştür. Kurultayda gerçekleştirilen seçimler sonucu İnönü ve Gülek koltuklarını korumuşlardır. Ancak tüzükte yapılan bir değişiklik sonucu parti meclisine, gerektiğinde genel sekreteri üçte iki çoğunlukla değiştirme yetkisi verilmiş ve parti meclisi de Gülek karşıtları ile dolmuştur (Bila, 1999, 175-177).

Kurultayın en önemli gelişmesi kuşkusuz, “İlk Hedefler Beyannamesi” adı altında bir bildirinin kabul edilmesidir. Aslında “İlk Hedefler Beyannamesi” muhalefetin tarihsel süreç içerisinde, demokratik çerçevedeki isteklerini derli toplu bir şekilde kağıda dökmesidir.

İlk Hedefler Beyannamesi'nde kabul edilen temel olgular şunlardır (Aydemir, 1975, 384):

- Eşit muamele,
- İkinci meclis,
- Anayasa Mahkemesi,
- Nispi temsile dayalı seçim sistemi,
- Yüksek Hakimler Şurasının kurulması,
- Memurlar kanunun düzeltilmesi,
- Baskıdan uzak tutulan bir basın rejiminin kurulması,
- Üniversitelerin özerkliği,
- Sosyal güven ve sosyal adalet ilkelerinin Anayasal güvenceye kavuşması,
- Yüksek İktisat Şurasının kurulması.

Büyük bir heyecan ve sevinçle kabul edilen bu bildirinin, “CHP... tahakküm ve baskı zihniyetinin milli irade tarafından tasfiye dileceğine, hakkın, adaletin, özgürlüğün mutlak zafere ulaşacağına peşin olarak inanmaktadır”, şeklinde sonlandırılması (Bila, 1999, 179), aslında iktidar tarafından demokrasi düşmanı olarak ilan edilen İnönü'nün, iktidara verdiği bir cevaptır.

7.4.4. Siyasi Tansiyonu Ayarlayan Muhalefet Lideri

Toplanan kurultay sonrası geniş özgürlük vaatleriyle yayınlanan “İlk Hedefler Beyannamesi, İnönü'nün toplumun her özgürlükçü kesiminden destek almasını sağlamıştır. Basın, üniversiteler, devlet kurumları kısaca kentsel nüfus arasında sürekli bir destek kazanan İnönü, kırsal kesimdeki halkın desteğini kazanabilmek için de yerel yöneticilerin harekete geçmelerini, gittiği ya da mesajla katıldığı il-ilçe kongrelerinde dile getirmiştir.

Karşılıklı sert söylemler ve cepheleşmelerle gerilen siyasi ortamda beklenmeyen bir gelişme muhalefet liderinin tutumunu yumuşatmasına neden olmuştur. 1959 yılı başında Kıbrıs konusunda anlaşılan taraflar, bağımsız bir cumhuriyet kurulmasına karar vermiş ve imza için Londra'da buluşmayı planlamışlardır. Bu imza töreni için Londra'ya giden Türk heyetini taşıyan uçağın, 17 şubat 1959'da Dorset Bölgesi'ndeki Gatwick Havaalanı yakınlarında düşmesi Türkiye'de bomba etkisi yapmıştır. 16 kişinin öldüğü kazdan Başbakan Menderes yaralı olarak kurtulmuştur (Eroğul, 2003, 229).

Kaza sonrası hastanede tedavi gören Menderes’e bir telgraf çeken İnönü, kazadan ötürü duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. İnönü’nün çekmiş olduğu telgraf şöyledir (Erdemir, 1959, 358):

“Sayın Adnan MENDERES

Elim kazadan dolayı derin teessürle taziyelerimizi sunarız. Zatı devletinize ve kazdan kurtulmuş olanlara yürekten geçmiş olsun diyerek sıhhat ve afiyetiniz için samimi dileklerimizi kabul buyurmanızı rica ederiz.

İsmet İNÖNÜ”

İnönü’nün telgrafına kuşkusuz çok sevinen Menderes de hemen İnönü’ye bir telgraf çekerek teşekkür etmiştir. Parti liderlerinin sergiledikleri bu tutumun devamında diğer parti yöneticilerinin de birbirlerine karşı sıcak bir tutum sergilemelerini sağlamıştır.

İnönü, Menderes’i ülkeye döndüğünde de Ankara Garı’nda karşılamış ve elini sıkarak, “Geçmiş olsun. Kazadan çok müteessir oldum. Sizi sıhhatte gördüğüme çok memnun oldum. Hoş geldiniz.” demiştir. İnönü’nün bu sıcak tutumuna aynı sıcaklıkta karşılık veren Menderes de “Teşekkür ederim Paşam. Lütfettiniz. Buraya kadar zahmet edip geldiniz.” şeklinde konuşarak memnuniyetini belirtmiştir (Toker, 1992, 212).

Özellikle uçak kazası sonrası İnönü’nün jestleriyle azalan siyasi tansiyon, yine İnönü’nün DP’yi dini duyguları istismarla suçlaması sonucu tekrardan yükselmiştir. Menderes’in uçak kazasından sağ olarak çıkması, Menderes’i bazı kesimlerin gözünde bir mit haline getirmiş ve bu olay teolojik motiflerle süslenmiştir.

DP Konya milletvekili Himmet Ölçmen’in uçak kazası sonrası Menderes için söylediği, “Bu milletin başında Peygamber’in, Allah’ın tayin ettiği bir lider var, bu da Menderes’tir” sözleri (Ahmad, 1976, 192) ve DP’lilerin son zamanlardaki CHP’yi dinsizlikle suçlamaları, yumuşama olasılığı olan siyasi havayı sertleştirmeye yetmiştir.

DP hücumlarına karşı sessiz kalıp tansiyonu düşürmenin yarar sağlamayacağını düşünen İnönü, duruma müdahale etmiş ve iktidarın kendisinden olmayan herkesi dinsiz olmakla suçladığından söz ederek, dinin siyasete alet edilmesinin yanlışlığı üzerinde durmuştur (Erdemir, 1959, 367-368).

Söylemlerin sertleştiği bu dönemde, İnönü'nün Ankara İl Kongresi'nde "insan hakları"na vurgu yapan konuşması, 24 Nisan 1958'de savcılık tarafından, "Menderes'in şeref ve itibarını kıracak nitelikte" olup olmadığının anlaşılması için, bir soruşturmaya tabi tutulmuştur. İnönü'nün dokunulmazlığının kaldırılması için bir istek belirmiştir (Ahmad, 1976, 194).

İnişli çıkışlı bir grafiği andıran iktidar-muhalefet ilişkilerinde, iktidarın antidemokratik uygulamaları neticesinde gittikçe güçlenen İnönü, sürekli olarak inisiyatif elinde bulunduran taraf olmuş, istediği zaman tansiyonu yükseltmiş, istediği zaman da düşürmüştür.

7.4.5. İnönü'nün Ege Çıkarması ve Yaşanan Olaylar

Gergin siyasi ortam ve bir erken seçim olasılığı olgularını göz önünde bulunduran İnönü, o dönemde bir Ege gezisine çıkmayı planlamıştır. Bizzat CHP'liler tarafından "büyük taarruz" diye adlandırılan propaganda seferi 29 Nisan 1959'da Ankara Garı'nda başlamıştı. Ankara Garı'ndan Ege'ye hareket etmek için alana gelen İnönü'nün halkla temas kurmasına izin verilmemiştir. Aynı şekilde tren Eskişehir'den geçerken halk gösteri yapmak istemiş ancak polisler tarafından engellenmişlerdir (Ahmad, 1976, 194).

Gezinin ilk durağı olarak, simgesel bir şekilde, İnönü'nün Yunan Generali Trikopisi'yi esir ettiği Uşak seçilmiştir. İnönü, gezi planını yaptıktan ve bu basınla paylaşıldıktan sonra İçişleri Bakanı Namık Gedik'ten bir uyarı almıştır. İçişleri Bakanı bu uyarısında, İnönü'nün geçeceği yerlerde halkın fazla heyecanlı halde bulunduğunu, karışıklıklar çıkabileceğini, İnönü'yü korumak sorumluluğunu hükümetin alamayacağını bildirmiş ve geziden vazgeçilmesini istemiştir (Toker, 1992, 231). Ancak buna aldırmayan İnönü programına devam etmiş, Uşak'ta coşkulu bir kalabalık tarafından karşılanmış, partisinin İl Gençlik kolları kongresinde bir konuşma yaparak, "Düşününüz ki, Ramazan Bayramı'nın ilk günü güneş doğarken vatandaşlar devlet radyosundan Vatan Cephesi propagandasının davul zurnalı haberlerini dinlemişlerdir. Bu vatanın evlatları kendi vergileri ile yaşayan radyonun ne zaman bütün vatandaşlara eşit gözle bakar bir hitabını işiteceklerdir?" şeklinde konuşmuştur (Erdemir, 1959, 376). Buraya kadar bir olumsuz tablo yokken, CHP kfilesinin şehri dolaştığı sırada Uşak DP İlçe Merkezi'nden İl Başkanı Eşref Öğün'ün attığı bardağın, oradan geçen bir gazeteciyi hafifçe yaralaması taraflar

arasındaki gerginliği, eylemsel boyuta dönüştürmeye yetmiştir. Bunun üzerine de CHP'liler DP binasına saldırmışlardır. İnönü, geceyi bir evde geçirmiş, ertesi gün Uşak'tan ayrılmak üzere istasyona geldiği zaman tatsız olaylar yaşanmıştır. DP'liler tarafından atılan taşlardan birisi İnönü'nün kafasına isabet ederek, onu yere düşürmüştür. Kafası yaralı bir şekilde düştüğü yerden kalkan İnönü, kalabalığın üzerine doğru yürüyerek yolu açmıştır. Böylece CHP kafilesi yaşanan tatsız olaylarla birlikte Uşak'ı terk etmiştir (Kırmacı, 1959, 19-Eroğul, 2003, 232).

Uşak'ta yaşananlar dolayısıyla bir bildiri yayınlayan ve bu geziyi izleyen basın mensupları, bildirilerinde şöyle demişlerdir (Aydemir, 1975, 391):

“Uşak olayları, meslek hayatımızda en elemli hadise olarak kalacaktır. Anayasa ve insan hakları beyannamesinin, seyahat ve haber alma hürriyetinin garantisi altında çalışırken, vuku bulan esef verici olayları tertipleyenlerin cezalandırılmalarını, umumi efkar önünde talep ederiz.”

İnönü için sıkıntılı başlayıp sıkıntılı biten Uşak gezisi, aslında DP'nin giderek kaybetmekte, İnönü'nün de giderek kazanmakta olduğunu göstergesidir. DüNDAR'ın da belirttiği gibi özellikle Uşak saldırısından sonra partililer, gençler ve bu arada bazı askerler, İnönü'ye geçmiş olsun ziyaretlerine başlamışlardı (DüNDAR, 2006, 95). Bu dönemlerde DP kan kaybetmekte, İnönü ve CHP ise gücüne güç katmaktaydı.

Uşak'tan sonra İnönü rotasını Manisa'ya çevirmiş, burada yaptığı ve Uşak olaylarını değerlendirdiği konuşmasında şunları söylemiştir (Aydemir, 1975, 391-392):

“Uşak'ta himaye altında istasyonda toplanan mütecavizler, benim hayatıma kastetmek için harekete geçmişlerdir. Muhalefet aleyhine haçı birliği isnadı ve muhalefeti karınca gibi ezmek tavsiyesi, gece sabaha kadar Ankara'da tertiplenerek tatbikata konmuştur. Azınlıkta olan iktidar, nihayet kaba kuvvetle bir dehşet idaresi kurarak, vatandaşları insan haklarından mahrum yaşatmaya karar vermiş görünüyor.

Kanun yolundan çıkmış olanlar, haklarını korumak kararında olan hür vatandaşlar karşısında mutlaka mağlup olacaklardır.

Vatandaşlarımıza hizmetler uğrunda seve seve can vermeyi, hayatımızın yüksek, şerefli, son mükafatı saymaktayız.”

Uşak'ta yaşananları sert bir söylemle kınayan İnönü, Manisa'da kendisini karşılayan CHP'lilere yaptığı "Hükümet tedbir alıyor. Sizlerin benimle temasımıza mani olmak istiyor. Telaş içindeler. Çünkü iktidara geliyoruz" şeklindeki konuşmasıyla da (Erdemir, 1959, 378-Aydemir, 1975, 392), kendisine, partisine ve halka olan güvenini sergileyerek güç gösterisi yapmıştır.

Manisa'dan İzmir'e geçen İnönü, burada da halkın sevgi gösterileriyle beraber "Özgürlük... Özgürlük..." söylemlerine şahit olmuştur (Aydemir, 1975, 392). Artık açık bir şekilde rüzgar tersine dönmüştür, 1950 öncesinde DP mitinglerindeki özgürlük sloganı, İnönü ile birlikte anılır olmuştur.

İzmir'e partisinin il kongresinde konuşmak için gelen İnönü, İçişleri Bakanlığı'na çıkarılan ve illerdeki parti kongrelerini yasaklayan düzenleme sonucu, bir konuşma yapamamıştır (Eroğul, 2003, 232). Basına yansıdığı kadarıyla, İçişleri Bakanı Gedik yaşanan olayların tüm sorumlusunun CHP'liler olduğunu ileri sürmüştü. Bunun üzerine İzmir'de gazetecilere bir demeç veren İnönü, yaşananların kendileriyle ilgili olmadığını ancak çok düzenli bir saldırının olduğunu belirterek, olayların önce planlandığının altını çizmiştir (Erdemir, 1959, 379).

Ege gezisini tamamlayan İnönü, uçakla İstanbul'a gelmiştir. Ege gezisinin son halkasını oluşturan tatsız olaylar burada da yaşanmıştır. Siyasi tarihimize "Topkapı Olayları" olarak geçen tatsızlık, İnönü'nün uçaktan inerek Yeşilköy'den şehre doğru hareket edip, Topkapı yakınlarına gelmesiyle başlamıştır. İnönü'yü taşıyan araba Topkapı'ya yaklaştığında, aniden bir grup insan taşlarla arabaya saldırıp, bir taraftan da arabanın kapısını açmaya çalışmışlardır. Orada bulunan bir Binbaşının, askerleriyle beraber olaya müdahale etmesi olayların daha da büyümeden önlenmesini sağlamıştır (Eroğul, 2003, 233).

Topkapı olaylarından bir gün sonra 5 Mayıs 1959 günü bir basın toplantısı yapan İnönü, "Tecavüz her toplumda olur. Devlet güçlerinin göz yumması ile olan tecavüz, ancak çok hasta olan toplumların bünyesinde olabilir. Bu tip tecavüzlere tertipli tecavüzler derler. Tertipli tecavüzlerin sorumlusu da birkaç tane milletvekili değil, bütün hükümettir." diyerek yaşananların hükümetin tertipleriyle oluştuğunu belirttikten sonra mücadele amaçlarını da şu şekilde aktarmıştır: "Güven içerisinde yaşama hakkı istiyoruz.

Memlekette yönetimlerin gelip gitmesini, yalnız ve ancak haklar ve dürüst tatbikat ile seçim güvenliğinden bekliyoruz. Bütün mücadelemizi ve isteklerimizi bu şekilde açıklamak olanaklıdır.” Basın toplantısındaki bir gazetecinin “yeni bir seyahate çıkacak mısınız?” şeklindeki sorusuna da “ömrümün seyahatle geçeceğinden şüphe etmeyin” şeklinde cevaplayarak, karalığını vurgulamış ve basın toplantısını sonlandırmıştır (Erdemir, 1959, 382-383).

İnönü’nün Ege gezisi sırasında yaşadıklarını meclise getiren CHP’liler, başbakan ve içişleri bakanı hakkında bir soruşturma önergesi vermiş ancak DP’li çoğunluk tarafından u istek geri çevrilmiştir. Bunun üzerine meclisi terk eden CHP’li milletvekilleri, uzunca bir süre de meclise geri dönmemişlerdir (Ahmad, 1976, 196).

İnönü’nün Ege çıkarması, yüksek olan siyasi tansiyonu birkaç kat daha yükselterek, partiler arası gergin olan ilişkileri, halk düzeyine indirgeyerek, vatandaşların da bu gergin ortama dahil olmalarına neden olmuştur.

7.4.6. Tırmanan Gerginlik, Tahkikat Komisyonu ve Demokrasiye Paydos

İktidarın baskı uygulamaları ve muhalefetin sürekli olarak bundan şikayetçi olan konuşmaları içerisinde 1960 yılına gelinmişti. Radyoda her gün iktidarın propagandası yapılıyor ve sürekli olarak Vatan Cephesi’ne katılanların isimleri anons ediliyordu. Muhalefetin de bir şeyler yapması gerekmektedir. İşte deneyimli siyasetçi İnönü, kararını vermiş ve ülkeyi erken seçim havasına sokma adına, geziler yapma yolunu seçmişti.

Bursa İl Kongresi’nde yaptığı konuşma ile adeta “İkinci Taarruz”u başlatan İnönü, ülkenin bu gergin durumunu ancak erken seçimin yatıştıracağını altını çizerek, kendilerine yöneltilen “seçimi kaybetseler de iktidarı bırakmayacaklar” şeklindeki suçlamaların gerçeği yansıtmadığını, sadece masum halkın kandırılmasının amaçlandığını belirterek, “Vatandaşların emin olsunlar ki seçimi kaybedecek olanlar iktidarda kalmak isterlerse dünya başlarına yıkılacaktır” demiş, iktidarın halkın dini duygularını istismar ettiğini, Saidi Nursi’nin bizzat DP’nin seçim propagandasında görevlendirildiğini söylemiştir. Bu sözler karşısında köpüren Menderes de İnönü’yü halkı ihtilale kışkırtmakla suçlamış ve İnönü’den Saidi Nursi ile ilgili söylediklerini geri almasını istemiştir (Erdemir, 1962, 37-Ahmad, 1976, 204-205).

Bursa'dan Bilecik'e geçen İnönü, burada da DP'nin din istismarı yaptığını belirterek, "Dinin siyasete en yaldızlı şekilde alet edilmesi yüzünden memleketin iki defa battığını görmüş olan benim gibi bir adamın, din istismarcılarının zararı karşısında duyduğu heyecanlı hassasiyeti vatandaşlarımın anlamasını istemek hakkımdır" şeklinde konuşmuştur (Erdemir, 1962, 39-40). Toker'in aktardığına göre İnönü'nün özellikle Bursa ve Bilecik konuşmaları Menderes'i fazlasıyla sinirlendirmiş ve Menderes İnönü'ye yönelik "Şuna bakın, şuna bakın! Nasıl da konuşuyor... Kendini hala iktidarda sanıyor. Sanki hala Milli Şef'tir ve kalkın ey ehli vatan diyince herkes ayaklanacaktır. Sen kim oluyorsun ey ihtiyar!" sözlerini söylemiştir (Toker, 1992, 289).

Menderes ve İnönü'nün devam eden söz düellosunda, Menderes İnönü'yü dinsizlikle İnönü de Menderes'i din istismarcılığı ile suçlamışlardır. İki lider de söz düellosundan geri kalmamakta ve birbirlerine hemen cevap vermektedirler. İnönü, din istismarı konusunda şu şekilde konuşmuştur (Toker, 1992, 290):

"Din istismarcılığından şikayet etmek vatandaş çokluğunun dindarlığından şikayet etmek değildir. Böyle bir yorum çok cahilane, Başbakanın tabiriyle pek eskimiştir. Din istismarcılarının marifet şudur: Bunlar vatandaşın bir kitlesini, büyük çoğunluğunu haçlı birliği diye nitelendirirler, ilan ederler ve masum vatandaşları birbirlerine düşürmek için bütün zehirleri akıtırlar. Sonra karşısına geçerler, din istismarcılığından şikayet etmeyi vatandaşın dini hislerine saygısızlık diye teşhir etmeye çalışırlar. Böyle siyasetçilerin elinde millet kaderinin kazaya uğramaması başlıca amacımızdır."

1960'ın ilk ayının karşılıklı sivri söylemlerle geçmesi, halkın kutuplaşmasına neden olmuştur. Bu ortamda CHP'nin Konya İl Kongresi'ne katılmak üzere Konya'ya giden İnönü'yü karşılamak isteyen halkla polis arasında çatışmalar olmuştur. Polis ve jandarma, halkı dağıtmak için cop, kırbaç ve gaz bombası kullanmıştır (Eroğul, 2003, 237). Bu yaşananlardan sonra partisinin kongresinde konuşan İnönü, Menderes'i demokratik rejimi kaldırmak ve tek parti rejimine geri dönmek istemekle suçlamıştır (Erdemir, 1962, 53). Söz düellosunu sürdüren Menderes, İnönü'nün bu suçlamasına radyoda cevap vererek, "İnönü kendisini iktidardan düşürdüğü için Türk Milletine düşmandır. Kavga onunladır. İnönü'nün gayesi, anarşiyi körükleyerek, genel seçimleri boğazlama haline sokmaktır..." (Aydemir, 1975, 403), demiştir.

Konya gezisini tamamladıktan sonra, İstanbul'a oradan da Ankara'ya geçen İnönü, 3 Nisan'da partisinin Kayseri İl Kongresi'ne katılacağını, yine nisan ayı içerisinde Samsun ve Amasya'yı da ziyaret edeceğini bildirmişti. Öğrenciler, İstanbul'dayken CHP İl Merkezi'ne gelen İnönü'yü, sevgi gösterileri ile karşılamış, Rektör Sıddık Sami Onar'la Prof. Zeki Zeren de İnönü'yü ziyaret etmişlerdir. Ayrıca Genel Kurmay eski Başkanı Abdurrahman Nafiz Gürman, eski ikinci başkanı Şahap Gürler, General Kamil Akman ve Kurmay Albay Cemal Yıldırım da İnönü'yü ziyaret edenler arasındadır (Ahmad, 1976, 206), İnönü tüm bu ziyaretleri kabul ederken –daha Kayseri'ye gitmeden-, şehrin Yeşilhisar İlçesi'nde karışıklıklar başlamıştı.

Olaylar, Yeşilhisar'da Tarım Kredi Kooperatifi'nin Kongresi'nde yapılan seçimleri DP'lilerin CHP'ye karşı kaybetmesi sonucu, kaybeden taraftaki bazı kişilerin kazanan taraftakilerin evlerine saldırmaları ile başlamıştır. Daha sonra DP'liler silahla iki kişiyi yaralamışlar ve böylelikle halk galeyana gelmiştir. Bu karışık ortamda gözler, İnönü'nün Kayseri gezisine çevrilmiştir.

İnönü, Kayseri'ye gitmeye hazırlanırken kendisine, Kayseri Valisi Ahmet Kınık'tan, siyasal partilerin il kongrelerinin yasaklandığını ve İnönü'nün Kayseri'ye gelmemesini içeren bir telgraf almıştır. Telgrafı okuyan İnönü sinirlenerek, “Maskara, beni Saidi Kürdi zannediyor galiba” demiş (İnönü, Saidi Nursi'ye Saidi Kürdi demektedir ve bu şahısa o günlerde Emirdağ'dan çıkmaması emredilmiştir) ve yaşanan olaylardan haberdar bir şekilde Kayseri'ye hareket etmiştir. Ancak Kayseri'ye yaklaşık 30km kala Himmetdede İstasyonu'nda, Valinin emriyle treni durdurulmuş, Kayseri'ye sokulmamak istenmiştir. Durumdan haberdar olan yöre halkı da istasyona gelerek İnönü'ye sevgi gösterilerinde bulunmuşlardır. Geceyi Kayseri'de geçiren İnönü, ertesi gün Ankara'ya dönmeden yol üstünde olan, olayları yaşandığı Yeşilhisar'a uğramak istemişse de bunu gerçekleştiremeden Ankara'ya dönmek zorunda kalmıştır (Toker, 1992, 304-310).

İnönü'nün Kayseri'de maruz kaldığı muamele, temel insan hakları açısından düşünüldüğünde, dönemin ne kadar sıkıntılı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu olaydan sonra İnönü'nün bazı konuşmalarında “insan hakları” konusuna vurgu yaparak, iktidarı eleştirdiği gözlerden kaçmamaktadır.

Artık zaman zaman da şiddetin hakim olduğu iktidar muhalefet ilişkileri açısından bir dönüm noktası da 7 Nisan günü, DP Meclis Grubu'nun bir bildiri yayınlayarak, CHP'yi halkı ve askeri ayaklanmaya kışkırtmakla ve bütün yurttaki yıkıcı grupları kendi çevresinde toplamakla suçlaması olmuştur (Ahmad, 1976, 207). O günkü toplantıda söz alarak konuşan milletvekili Bahadır Dülger, "Basına karşı tedbir almak zorundayız... İsmet Paşa ölür ama leşi kalır. Onu da yok etmeye mecbursunuz. Acil tedbir ne olmalıdır? Benim akılma gelen şudur: Biz Halk Partisi'nin merkez faaliyetlerini soruşturma konusu yapabilir miyiz? O zaman yılanı başından kavırıyoruz demektir." şeklinde konuşarak (Aydemir, 1975, 414) DP içindeki durumu net bir şekilde gözler önüne sermiştir. Bu toplantıdan 5 gün sonra da 12 Nisan'da olağanüstü olarak yeniden toplanan DP grubu, muhalefete karşı yeni tedbirler alınmasına ve CHP hakkında Tahkikat (Soruşturma) Komisyonu kurulmasına oybirliği ile kara vermiştir. DP Grubu, 15 Nisan'da yaptığı bir diğer toplantıda, bu soruşturmanın açılmasını meclis başkanlığından isteyen ve milletvekilleri Baha Akşit ile Mazlum Kayalar tarafından hazırlanan önergeyi oybirliği ile kabul etmiştir (Eroğul, 2003, 241). Bu önergede özetle, CHP'nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek için hücre örgütü kurduğu, silahlanarak halkı isyana teşvik ettiği öne sürülmekte ve bunların soruşturulması için on beş kişilik bir komisyon kurulması istenmekteydi (Erer, 1963, 394-395).

Aslında bu kararın verilmesinde; iktidarın 5 Nisan günü radyodan, CHP'nin İstanbul örgütüne yayınlanan gizli bir broşürün ellerine geçtiğini açıklaması (iddiaya göre bu broşür CHP kollarına, gizli çalışmalara hazırlanmalarını bildiriyordu), İnönü'nün İstanbul'da yukarıda da değinildiği gibi üst düzey kişilerle görüşmesi ve Yeşilhisar'da yaşanan olaylar büyük rol oynamıştır.

CHP, DP'nin önergesine hemen karşı bir önerge hazırlayarak Menderes hakkında meclis tahkikatı açılmasını ve başbakanın yüce divana sevk edilmesini istedi. CHP'nin iddiaları şu şekildeydi: İnsan haklarının çiğnenmesi, adli güvencesizlik, partizan yönetim, basına baskı, resmi ilan adaletsizliği, radyo rezaleti, israf, suistimal vb. Beklenildiği gibi, CHP'nin bu önergesi reddedilmiş ve 18 Nisan 1960'ta Demokrat Parti'nin önergesi meclis tarafından kabul edilmiştir (Eroğul, 2003, 242). Tahkikat Komisyonu'nun kabul edildiği bu meclis oturumunda kürsüye gelen İnönü, ana hatları ile şu tarihi sözleri söylemiştir (Erdemir, 1962, 82-87):

“...İktidar, bütün vatandaşlara siyasi kanaatleri ayrılığını düşünmeksizin devlet kapısında ve kanun önünde eşit muamele etmek mecburiyetini fiilen şimdiye kadar kabul etmemiştir.

Grup başkanlarının getirdikleri bu önerge ile iktidarın bu zihniyetinden, alışılmış tabiriyle, partizan idare zihniyetinden doğmuş bulunan bir vesikayı müşahede ediyoruz. Bu önerge kabul edildiği andan itibaren siyasal hayatımız tamir ve deva kabul etmez bir uçuruma atılacaktır.

Bir son hakem vardır. O da seçimle vatandaşın karşısına parti olarak, ferdolarak kendimizi arz etmektir. Eşit haklar içinde dürüst bir seçim neticesine boyun eğmeye mecburuz.

Ne isteniyor? Meclis Tahkikat Encümeni namı altında bir baskı idaresi kurmak istiyorlar. Bu baskı idaresi Anayasaya, İnsan Haklarına karşı teşebbüs edilen gayrıresmi bir darbedir.

Biz ihtilalden gelmiş bir nesiliz. Meşrutiyet ihtilalinden geldik. Cumhuriyet ihtilaline yöneldik.

Bu ihtilal rejimi; eşit haklarla, dürüst yapılan seçimlerle, iktidar değişmesiyle neticelenebildi ve hiçbir kıyamet kopmadı. Bunun milletimizin tarihine, daima örnek olabilecek bir misal olarak, cesaret verici bir misal olarak geçmesini istedik. Şimdi, biz tekrar ihtilal usulünü takibedecek ve ihtilal yoluyla iktidara geleceğiz; ne olacak?

En büyük derece ile azami derecede muvaffak olsak, 1933’te, 1940’ta, 1945’te vardığımız vazifeye varacağız. Biz bu vaziyetten memnun değildik. Bu vaziyet, bu ihtilal rejimini biz demokratik rejime çevirmek için çok güçlük çektik. Bizim böyle bir harekete tekrar tevessül etmemizde mana yoktur, mantık yoktur.

Eğer insan hakları yürütülemez, vatandaş hakları zorlanırsa, baskı rejimi kurulursa ihtilal behemehal olur. Biz böyle bir ihtilal içinde bulunmayız, bulunamayız. Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Biz demokratik rejim dedik, demokratik rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejim istikametinden ayrılıp baskı rejimi haline götürmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam...

İnönü’nün, hükümetin yanlış bir yol tuttuğu, kendilerinin herhangi bir ihtilal planı içerisinde olmadıkları şeklindeki söylemleri boşuna olduğu, yapılan oylama sonucu ortaya

çıkmiş ve önerge kabul edilmiştir. Aslında İnönü'nün ülkedeki bu siyasi gerginlik ve kargaşayı gidermek adına bulduğu formül gayet açıktır: Erken seçim.

Bir taraftan, bulunduğu her platformda erken seçim söylemini yineleyen İnönü, diğer taraftan da ülkedeki tüm CHP teşkilatlarına gizli bir genelge göndererek, “iç tüzüğün 177. maddesine göre kurulmuş olan encümenlerin adli, kazai ve hatta vatandaşları bağlayıcı mahiyette kararlar alması kanunen imkansızdır, bu yüzden hiçbir CHP’li bu yetkisiz organ tarafından sorguya çekilemez” demiştir (Aydemir, 1975, 421). Ancak bu gizli genelgenin DP’lilerce öğrenilmesinden sonra “Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Selahiyetleri Hakkında Kanun” adı altında yeni bir yasa kabul edilerek, mevcut yetkisizlik durumu ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. İlgili yasanın mecliste görüşüldüğü sırada söz alarak kürsüye gelen İnönü, siyasi tarihimize not edilen şu sözleri söylemiştir (Erer, 1962, 398):

“Biz aldığımız tedbiri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. Gayrimeşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz. Fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore Başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. Halbuki sizin elinizde ne ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var... olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu? Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemeti kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannedyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki Türk Milleti Kore Milleti’nden daha az haysiyetli değildir.”

İnönü'nün söylediği bu sert sözlerden sonra zaten gergin olan ortam iyice gerilmiş ve milletvekilleri arasında sözlü ve fiili sataşmalar olmuştur. İnönü'ye verilen 12 oturum meclise girmeme cezası ve konuşmalarının zabıtlardan çıkarılmasıyla devam eden görüşmeler sonunda, tasarı DP'lilerin oylarıyla yasalaşmıştır. Aynı zamanda İnönü'nün konuşmalarını yayınlayan Ulus Gazetesi de toplatılmıştır (Aydemir, 1975, 422). Artık komisyonun yetki sorunu da kalmamıştı. Bu komisyon, savcıların, sivil ve asker yargıçların bütün yetkileriyle donatılmıştır. Komisyonu kararları kesindir ve buna karşı başvuracak bir üst makam yoktur. Komisyona bütün yayınlara sansür koymak, her türlü toplantıyı ve siyasi eylemi yasaklamak gibi pek çok olağanüstü yetkiler verilmiştir (Kongar, 2004, 154).

Oluşturulan Tahkikat Komisyonu ile İnönü'lü CHP'nin biçimsel muhalefet görevini yürütmesine de olanak tanımayan iktidar, her geçen gün tutumunu biraz daha sertleştirmiştir. Olaylar sokaklara da yansımış, 28-29 Nisan olayları olarak ün yapan olaylarda, üniversite öğrencileri, İstanbul ve Ankara'da gösteri yürüyüşleri yapmış, bunun üzerine her iki ilde de sıkıyönetim ilan edilerek, bu illerdeki üniversiteler bir ay süreyle kapatılmışlardır (Ahmad, 1976, 209). Ne iktidar baskıdan, ne de halk protestodan vazgeçmiştir. Hemen her gün bir yerde protestolar olmakta ve güvenlik güçleri şiddet kullanmaktadır. İhtilal öncesindeki protestoların en büyüğü ve organizesi 555K parolası ile (5'inci ayın, 5'inci günü, saat 5'te, Kızılay'da) Ankara Kızılay'da yapılanı olmuştur. Tüm bu yaşananlarda sonra, zaten Dokuz Subay Olayı'ndan beri açıkça kaynamakta olduğu bilinen ordu harekete geçmiş, 27 Mayıs günü, radyodan okunan bildiri demokrasiye paydos denilmiş, böylelikle İnönü'ye biçilen muhalefet rolünün de sonu gelmiştir.

DÖRDÜNCÜ KESİM: GENEL DEĞERLENDİRME

Çalışmanın son kesimi olan bu kesimde araştırma süresince elde edilen bulgular, bu bulgulara ve sorunlara yönelik geliştirilen öneriler ve çalışmanın genel bir değerlendirilmesinin yapıldığı genel sonuç bölümü yer almaktadır.

8. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ

Bu bölümde araştırma boyunca tespit edilen bulgular, bulgular doğrultusunda geliştirilen öneriler ve elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

8.1. Bulgular

Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen Kurtuluş Savaşı sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti, çok partili siyasi hayata geçiş denemesini ilk kez 1924 yılında, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile gerçekleştirmiştir. İçerisinde karşıdevrim unsurlarını barındırdığı gerekçesiyle bu parti kapatılmış ve çok partili siyasi hayat denemesine bir süre ara verilmiştir. Demokratik rejimi sağlığında yerleştirmek isteyen Atatürk'ün telkinleriyle kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası da, benzer bir sona maruz kalınca, çok partili siyasi hayata geçiş için uygun zaman olmadığı anlaşılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nı demokrasi cephesinin kazanması, dünyadaki siyasal, toplumsal ve ekonomik gelişmeleri yakından etkilemiş, Türkiye de bu gelişmelere ayak uydurmuştur. Bu doğrultuda, tek parti döneminin son bulması gerektiği düşünülmüş ve oluşan parti içi muhalefet, bizzat İnönü'nün telkinleriyle bir partileşme sürecine gitmiştir.

Çok partili siyasi hayata geçiş sonrası 1950 yılındaki genel seçimleri kaybeden İnönü, bu durumu demokrasinin bir gereği olarak karşılamış ve muhalefet görevine hazırlıksız yakalanmış olan partisini bu duruma alıştırmaya çalışmıştır.

Muhalefete geçtikten sonra ekonomik, siyasal ve toplumsal bir çok sıkıntı çeken İnönü önderliğindeki CHP için, ilk beş yıl halk tarafından verilen muhalefet görevine alışma ve iktidarın baskılarına karşı ayakta kalma savaşımı iken, sonraki beş yıl toparlanma ve gerçekleştirilen yapısal muhalefet çerçevesinde atağa geçme dönemi olarak

gözlemlenmektedir. İlk beş yıl partiye, halka ve seçmenine verdiği demokrasi dersini, sonraki beş yıl iktidara vermeye çalışan İnönü, İkinci Dünya Savaşı yıllarında aydınlar ve basın düzeyinde yitirdiği desteği tekrardan kazanmış ve yükselişe geçmiştir. İktidardayken birçokları tarafından diktatör olarak nitelendirilen İnönü, 1950'nin ikinci yarısından sonra gittiği yerlerde “özgürlük... özgürlük” söylemleriyle karşılanmıştır. Siyasi stratejisi gereği DP'nin hata yapmasını bekleyen İnönü, DP hata yaptıkça kendi hanesine puanlar yazdırmayı bilmiştir. Çünkü önemli olan rüzgarı istenile yönden estirebilmektir ve İnönü de özellikle 1955'ten sonra, siyasi tansiyonu istediği gibi yönlendirmiştir.

İktidarda olduğu dönemlerde fazla kurultay yapma gereği duymayan İnönü, çok partili siyasi hayata geçişle birlikte bu geleneği de yıkarak ya da yıkmak zorunda kalarak on yıl yürüttüğü muhalefet liderliği sırasında altı büyük kurultay yaparak, parti içi birliği sürekli olarak sağlamaya çalışmıştır. Birbiri ardına gelen seçim yenilgileri İnönü'yü yıldırnamamış, aksine daha da kamçılamıştır. İnönü ve parti tartışılır hale gelmiş, ancak o bu olayları ustaca savuşturmayı başarmıştır.

Osmanlı'nın son dönemlerinden Türkiye Cumhuriyeti'ne adeta miras kalan iktidar-muhalefet ilişkileri, bu dönemde de varlığını sürdürmüştür; Menderes iktidarı İnönü'yü hukuk dışı yollarla iktidara gelmeye çalışmakla suçlarken, İnönü de Menderes'i diktatörlüğe özenmeyle suçlamıştır. Bugün bile bu mirasın kalıntılarının izleri çok net bir şekilde gözler önündedir.

Sürekli olarak sıkıntılı ekonomik hayattan, basına, üniversitelere ve adli kurumlara uygulanan baskının yersiz olduğundan dem vuran İnönü, somut istek ve öneriler ileri sürüp, yeni açılımlar yaparak bir açıdan yapısal muhalefetin Türkiye'de kurumsallaşmasına hizmet etmiştir.

Orduda olan kaynamaların farkına varan İnönü, DP iktidarının girdiği yolun yanlışlığını her fırsatta vurgulamaya çalışmış ve bazen sert bazen de yumuşak söylemlerle Menderes ve ekibini uyarmaya çalışmış, bu durumun tek ilacının demokratik bir ortamda yapılacak olan erken seçimler olduğunu anlatmıştır. İktidarın, kendisinden tamamen kurtulmak istediğini gören İnönü, bunun aslında iktidarının sonu olacağını anlamış ve nitekim 27 Mayıs günü, 10 yıllık DP iktidarı bir parlamento dışı muhalefet tarafından sonlandırılmıştır.

8.2. Öneriler

Tarih, kendisinden dersler alındığı sürece bir değer taşımaktadır. Siyasi tarihimiz de bilinmesi gereken olaylar, kişilikler ve alınması gereken derslerle dolu bir geçmişe sahiptir. 1950-1960 arası dönem, yukarıda söz ettiğimiz dönemlerden birisi ise, İnönü de bu kişiliklerden birisidir. Türkiye cumhuriyeti’ni dünü, bugünü ve yarını ile yorumlama gereksinimi duyan herkes, İnönü’nün muhalefet yıllarını bilmelidir.

İktidar ve muhalefet olguları demokrasinin olmazsa olmazlarıdır. Her ikisi de halk tarafından verilen bir görev ve taşınması zorunlu bir sorumluluktur. Bu noktada her siyasi, İnönü gibi, demokrasi yarışı içerisinde gücünün en zirve noktasında en aşağı düştüğünde de demokrasiye inanmalı ve ona sahip çıkmalıdır. Zira demokrasi sabır ve hoşgörü rejimidir.

Üç dönem boyunca sert bir iktidar karşısında muhalefette kalarak önce ayakta durmayı başarıp sonra yükselişe geçen İnönü, ancak yapısal bir muhalefetle iktidara gelinebileceğini göstermiştir. Bu nedenle Türk siyasi tarihinden dersler çıkarmak isteyen her siyasi, İnönü’nün yapısal muhalefetini bilmelidir.

1950 seçimlerini kaybettikten sonra, iktidarı bırakıp bırakmayacağının tartışıldığı bir ortamda, “Benim en büyük yenilgim, en büyük zaferimdir” diyerek uygar bir şekilde iktidarı devredip muhalefet geçen İnönü’nün, bazı çevrelerce diktatör ilan edilmesi gerçeği yansıtmamaktadır. Dikkatle incelendiğinde, tarihin tozlu yapraklarına diktatör olarak geçmiş hiçbir kişi hayatını kaybetmeden iktidarını, hukuki yollarla devretmemiştir. Hitler, Stalin, Tito, Mussolini gibi isimleri çoğaltılabilecek diktatörlerle, İnönü’yü aynı çizgide değerlendirmek yanlıştır.

Devleti yöneten iktidarlar, İnönü’nün de muhalefet yıllarında sıkça altını çizdiği gibi, vatandaşlara eşit muamele yapmak durumundadırlar. Liyakat ilkesinden uzaklaşılmalı ve İnönü’nün yaygın kullandığı bir terim olan “partizan yönetim”in önüne geçilmelidir.

İnönü’nün on yıllık muhalefet dönemi boyunca yaptığı her eleştiriye, ulusal iradeyi hiçe saymak olarak nitelendiren DP iktidar, bu olguyu siyasal kültürümüze de

yerleştirmiştir. Önemli olan nokta, uzlaşmaz bir tutum sergilemek yerine oydaşmacı demokrasiyi işletebilmektir.

Siyasi krizlerin yaşandığı, toplumsal gerginliklerin hat safhaya ulaştığı dönemlerde, İnönü'nün de belirttiğı gibi, en etkili ve demokratik çözüm, halka giderek erken seçim mekanizmasını işletmektir.

8.3. Sonuç

Tarihin en kanlı savaşlarında birisi olan Birinci Dünya Savaşı sonrasında, savaşı kazanan ve kaybeden devletler tarafından imzalanan anlaşmalar gereğı, emperyalist devletler gerekli gördükleri yerleri işgal etme yokluna gitmişlerdir. Savaşın kaybeden taraflarından olan Osmanlı Devleti de aynı durum ile karşı karşıya kalmış, Anadolu toprakları emperyalist güçler tarafından işgal edilmiştir. İşgal karşısında doğal refleks olarak kurulan direniş güçlerini bir araya toplayarak düzenli bir hale getiren ve Anadolu halkını örgütleyen Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları, bu toprakları emperyalist işgalci güçlerden temizleyerek, iç politikaya yönelmiş ve yeni bir rejim oluşturma yoluna gitmişlerdir. Akıl, bilim gibi pozitivist öğeleri referans olarak kabul edip kurulan Cumhuriyet rejimi, gerçekteşirilen devrimlerle de temellendirilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyeti kuran iradeye hakim olan Batı tipi bir demokrasi özlemi de beraberinde çok partili siyasi hayatı zorunlu kılmıştır.

Çok partili siyasi hayat denemesi iki kez başarısız olmuş ve CHP içerisinden kopmalar sonucu oluşturulan DP ile çok partili siyasi hayata geçilmiştir. DP'nin baskılara maruz kaldığı ve varlığının tehlikeye düştüğü durumlarda devreye giren İnönü, özellikle 12 Temmuz Beyanamesi ile muhalefeti garanti altına alarak, siyasi tarihimizdeki bir dönüm noktasına önayak olmuştur.

1950 yılında yapılan seçimlerle iktidarı kaybedip, Bayar'dan muhalefet liderliğini devralan İnönü, umutsuz ve bitkin parti teşkilatını yok olmaktan kurtarmış ve demokrasinin faziletlerinden söz etmiştir. Bu ilk muhalefet döneminde iktidarlar fazlaca sürtüşmemeye özen gösteren İnönü, halka inerek onlarla yakınlaşma çabaları içerisine girmiştir.

Özellikle 1950'nin ikinci yarısıyla birlikte koşulların lehine geliştiğini gözlemleyen İnönü, belirlediği strateji gereği, iktidara karşı bazen yumuşak bazen de olabildiğince sert bir tutum sergilemiştir. 1950'li yılların başlarında kaybettiği aydın, öğrenci, basın desteğini, iktidarın baskıcı düzenlemeleri sonucu yeniden kazanan İnönü, bunun bilincinde olarak iktidarı sürekli bir şekilde hataya zorlamıştır.

Hileli olarak gerçekleştiği ileri sürülen 1957 seçimleri ile birlikte, büyüdüğü açıkça meydana çıkan CHP, İnönü'nün tarihsel ve kişisel özellikleriyle birlikte muhalefet yıllarındaki gücünün doruğuna ulaşmıştır.

Bu tarihten sonra, stratejisi gereği yükselen tansiyonu bazen düşüren bazen daha da yükselten İnönü, gergin atmosferli seçim gezilerinden de geri kalmamış ve zaman zaman fiili saldırılara maruz kalmıştır.

Eski bir ordu üyesi olması ve deneyimleri gerekçesiyle rejimin bir çıkmaza doğru gittiğini ve ordunun kaynadığını sezinleyen İnönü, iktidarı daha yumuşak olmaya ve erken seçime davet etmişse de beklediği yanıtı alamamış ve kendi söylemiyle “ne içinde ne de dışında” olduğu bir ihtilal yaşamıştır.

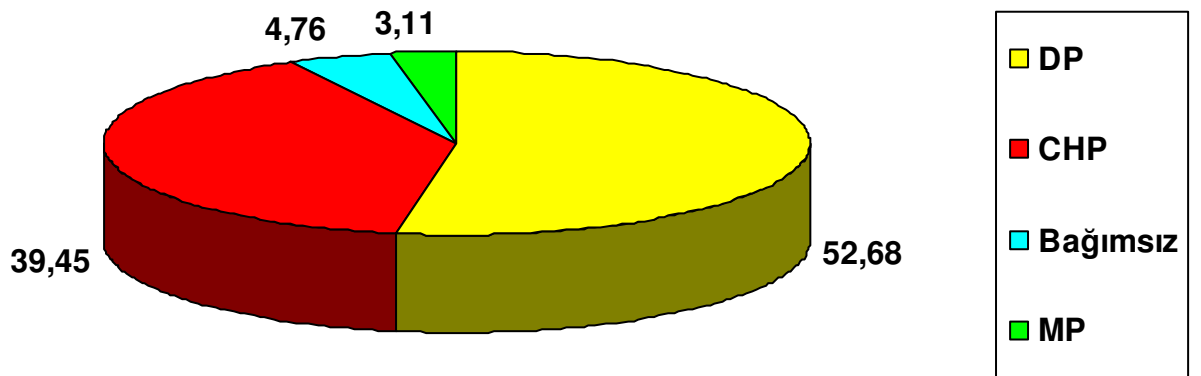
EKLER

EK-1

14 Mayıs 1950 Genel Seçim Sonuçları

Siyasi Parti	Aldığı Oy	Oy Oranı (%)	Milletvekili S.
DP	4.241.393	52,68	408
CHP	3.176.561	39,45	69
Bağımsız	383.282	4,76	9
MP	250.414	3,11	1

(<http://www.tbmm.gov.tr>, 2008 - <http://www.belgenet.net>, 2008 - Ahmad, 1976, 66)

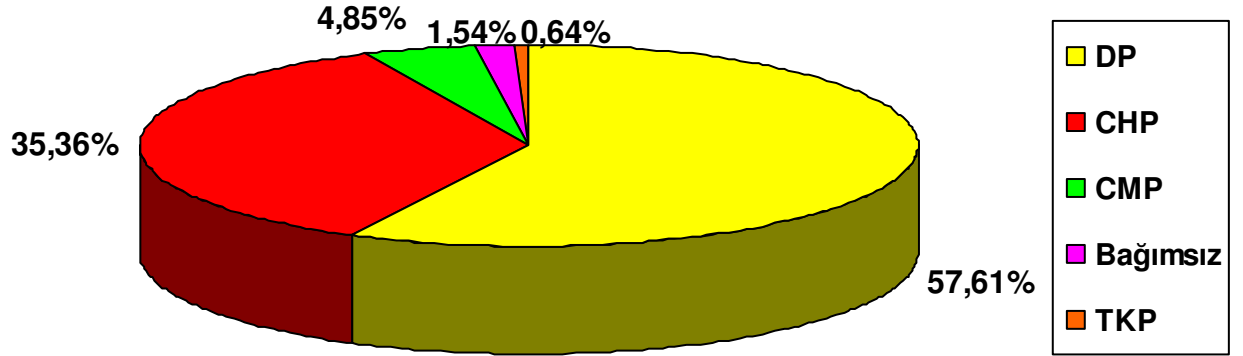

EK-2

2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri

Siyasi Parti	Aldığı Oy	Oy Oranı (%)	Milletvekili S.
DP	5.151.550	57,61	424
CHP	3.161.696	35,36	178
CMP	434.085	4,85	4
Bağımsız	137.318	1,54	4
TKP	4.994	0,64	-

(<http://www.tbmm.gov.tr>, 2008 - <http://www.belgenet.net>, 2008 - Ahmad, 1976, 122)

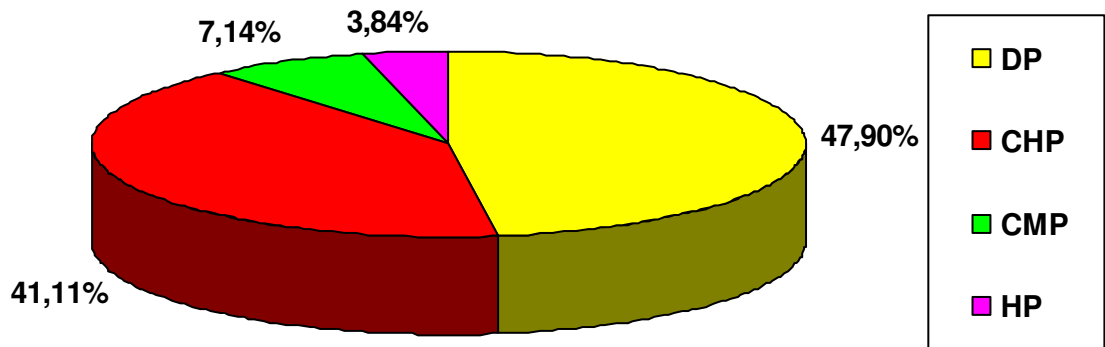

EK-3

27 Ekim 1957 Genel Seçim Sonuçları

Siyasi Parti	Aldığı Oy	Oy Oranı (%)	Milletvekili S.
DP	4.372.671	47,88	424
CHP	3.753.136	41,09	178
CMP	652.064	7,14	4
HP	350.597	3,84	4
Bağımsız	4.994	0,05	-

(<http://www.tbmm.gov.tr>, 2008 - <http://www.belgenet.net>, 2008)

EK-4

Muhalefetteki CHP'nin Ekonomik Sıkıntıları Aşmada Kullandığı Bir Yol: Eşya Piyangosu

EK-5

Muhalefet Yıllarında İsmet İnönü Malatya Belediyesi'nde (1953)

(<http://i38.photobucket.com/albums/e145/fenercis/ResizeofRotationofinn.jpg>)

Soldan Sağa: Nüvit Yetkin (Malatya Belediye Başkanı), Abdullah Kantarcı, İsmet İnönü, Şahin Karacabey.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU, Samet, (1967), **Arkadaşım Menderes**, İstanbul: Baha Matbaası.
- AHMAD, Feroz, (1996), **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, İstanbul: Hil Yayınları.
- AHMAD, Feroz, (1994), **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Çev: Nuran Yavuz, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- AHMAD, Feroz, Bedia Turgay, (1976), **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- AKBIYIKOĞLU, Ali Rıza, (1986), **Demokrasi ve İsmet Paşa**, Ankara: Filiz Matbaacılık.
- AKDOĞAN, Lütfü, (2001), “*Hayvanları Bile Katleden İhtilal*”, <http://arsiv.sabah.com.tr/2001/12/19/g09.html>, Erişim Tarihi: 29.05.2008.
- AKŞİN, Sina, (2003), **Çağdaş Türkiye 1908-1980**, “Demokrat Parti Dönemi”, Ed: Sina Akşin, İstanbul: Cem Yayınevi.
- AKŞİN, Sina, (1994), **Şeriatçı Bir ayaklanma 31 Mart Olayı**, Ankara: İmge Yayınları.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, (1984), **Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, (1983), **Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ARON, Raymond, (1976), **Demokrasi ve Totalitarizm**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- ATAY, Falih Rıfkı, (1954), “*Kurultay*”, Akis Dergisi, 24 Temmuz, Sayı: 11.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, (1970), **Söylev**, İstanbul: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- ATEŞ, Nevin Yurdsever, (1994), **Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul: Sarmal Yayınevi.

- ATEŞ, Toktamış, (1984), **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul: Der Yayınları.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, (1976), **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, (1975), **İkinci Adam**, 2. Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, (1975), **İkinci Adam**, 3. Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, (2005), **Menderes'in Dramı**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- AYDOĞAN, Metin, (2006), **Türkiye Üzerine Notlar 1923-2005**, İzmir: Umay Yayınları.
- BABAN, Cihad, (1970), **Politika Galerisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BAĞCI, Hüseyin, (1990), **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, Ankara: İmge Yayınları.
- BAĞLUM, Kemal, (1991), **Anıpolitik 1945-1960**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- BAYAR, Celal, (----), **Başvekilim Adnan Menderes**, Der: İsmet Bozdağ, İstanbul: Baha Matbaası.
- BELEN, Fahri, (1960), **Demokrasiden Diktatörlüğe**, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- BERKES, Niyazi, (2002), **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BİLA, Hikmet, (1999), **CHP 1919-1999**, İstanbul: Doğan Kitapçılık
- BİLGİÇ, Sadettin, (1995), **Türkiye'de Seçimler ve Seçim Kanunları**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- BİRAND, Mehmet Ali, (2005), **Demirkırat**, İstanbul: Doğan Kitapçılık
- CHP Araştırma Bürosu, (1959), **1958'de İnönü**, Ankara: Rüzgarlı Matbaası.
- CHP Genel Sekreterliği Araştırma ve Dokümantasyon Bürosu, (1958), **Demokrasi İçin**, Ankara.
- CHP 9. Kurultay Beyannamesi ve Rapor, (1951), Ankara: Ulus Basımevi.
- CHP Programı, (1953), Ankara: Ulus Basımevi.

- CİHAN, Ali Rıza, (1993), **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları**, Cilt 2, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- COŞKUN, Nusret Safa, (1960), **Son Meclis ve 1950-1960 Siyasi Olayları**, İstanbul: Yeni Savaş Matbaası.
- ÇAYLAK, Adem, (2004), **Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEMİREL, Ahmet, (2001), **Defterler**, 1. Cilt, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.
- DERİN, Haldun, (1995), **Çankaya Özel Kalemimi Hatırlarken**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- DİLİPAK, Abdurrahman, (1990), **Menderes Dönemi**, İstanbul: Beyan Yayınları.
- DÜNDAR, Can, (2006), **İsmet Paşa**, Ankara: İmge Yayınları.
- ERDEMİR, Sabahat, (1956), **Muhalefette İsmet İnönü 1950-1956**, İstanbul: M. Sıralar Matbaası.
- ERDEMİR, Sabahat, (1959), **Muhalefette İsmet İnönü 1956-1959**, İstanbul: Ekicigil Matbaası.
- ERDEMİR, Sabahat, (1962), **Muhalefette İsmet İnönü 1959-1960**, İstanbul: ----.
- ERER, Tekin, (1963), **On Yılın Mücadelesi**, İstanbul: Ticaret Postası Matbaası.
- ERİM, Nihat, **Hatada Israr**, 23 Ocak 1951, Ulus Gazetesi.
- ERKANLI, Orhan, (1972), **Anılar... Sorunlar... Sorumlular...**, İstanbul: Baha Matbaası.
- EROĞUL, Cem, (2003), **Demokrat Parti**, Ankara: İmge Kitabevi.
- ESKİ, Mustafa, (1995), **İsmet İnönü'nün Kastamonu Gezileri**, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- FEYZİOĞLU, Turhan, (1957), **Demokrasiye ve Diktatörlüğe Dair**, İstanbul: İstanbul Matbaacılık.

- GENCER, A. İsmet, (1960), **Hürriyet Yolunda**, Milli Türk Talebe Birliği Yayınları: Ankara.
- GIDDENS, Anthony, (2005), **Ulus Devlet ve Şiddet**, Çev: Cumhur Atay, İstanbul: Devir Yayıncılık.
- GİRİTLİOĞLU, İsmet, (1965), **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii**, Ankara: Ay Yıldız Matbaası.
- GÜLCAN, Yılmaz, (2001), **Cumhuriyet Halk Partisi**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- GÜNGÖR, Süleyman, (2004), **Muhalefette CHP**, Ankara: Alternatif Yayınları.
- GÜVEN, Erdal, (2002), “*Irak'ta Sır Operasyon*”, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=cts&haberno=734, Erişim Tarihi: 29.04.2008.
- İSLAMOĞLU, Abdullah, (2004), **II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Muhalefet**, İstanbul: Gökkuş Yayıncılık.
- KARA, Nihal, (1985), “*Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararının Nedenleri*”, Yapıt Dergisi, Aralık-Ocak 1984/85, Sayı 8, ss 64-76.
- Karacan Büyük Sözlük ve Genel Kültür Ansiklopedisi, 5. Cilt, Karacan Yayınları, İstanbul
- KARAGÜLLE, Celalettin, **Yeni Ansiklopedik Büyük Sözlük**, Ankara: Güneş Yayıncılık.
- KARATEPE, Şükrü, (1993), **Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme**, İstanbul: İz Yayıncılık.
- KARPAT, Kemal, (1996), **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul: Afa Yayınları.
- KAŞTAN, Yüksel, (2008), “*II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 19, ss. 313-326, http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CY%C3%BCksel%20KA%C5%9ETAN%5CKA%C5%9ETAN,%20Y%C3%9CKSEL.pdf, Erişim Tarihi: 01.05. 2008.

- KIRMACI, A. Nebahaddin, (1959), **75 Yılda Üç İnönü**, Ankara: CHP İl Basın Yayın Bürosu Yayınları.
- KİLİ, Suna, (1975), **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- KİLİ, Suna, (2001), **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- KUMAŞ, Rahmi, (1999), **CHP'nin Soyağacı**, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- KONGAR, Emre, (2004), **21. Yüzyılda Türkiye**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- LEWIS, Bernard, (1998), **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev: Metin Kırıatlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- LIPSON, Leslie, (2005), **Siyasetin Temel Sorunları**, Çev: Fügen Yavuz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- MARSHALL, Gordon, (1999), **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- MELZIG, Herbert, (1943), **İsmet İnönü**, İstanbul: Kanaat Kitabevi
- ÖZDEMİR, Hikmet, (1995), **Türkiye Cumhuriyeti**, İstanbul: İz Yayıncılık.
- ÖZEL, Sevgi, (1988), **Baba İnönü'den Erdal İnönü'ye Mektuplar**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ÖZTEKİN, Ali, (2000), **Siyaset Bilimine Giriş**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ÖZTÜRK, Kazım, (1968), **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, İstanbul: Ak Yayınları.
- POWELL, G. Bingham, (1990), **Çağdaş Demokrasiler**, Çev: Mehmet Turhan, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını.
- SARTORI, Giovanni, (1971), **Opposition and Control: Problems and Prospects**, Ed: Rodney Barker, Studies In Opposition, London: Macmillan Pres.

- SÜKAN, Şükrü, (1992), **Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları**, Ankara: Kültür Ofset.
- ŞENŞEKERCİ, Erkan, (2000), **Türk Devriminde Celal Bayar**, Bursa: Alfa Yayınları.
- TANER, Ahmet, (2002), **Tek Parti Döneminde İktidar Muhalefet İlişkileri 1923-1945**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE Kamu Yönetimi ABD.
- TEKEREK, Nurhan, (2005), "*Halkevleri (1932-1951), Temsil Şubeleri ve Bir Örnek: Adana Halkevi Temsil Şubesi*", Erdem Dergisi, Sayı:43, <http://www.akmb.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=1001>
- TEKİL, Füzûzan, (1989), **İnönü Menderes Kavgası**, İstanbul: Tekil Yayıncılık.
- TOKER, Metin, (1992), **Demokrasiden Darbeye**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TOKER, Metin, (1991), **DP'nin Altın Yılları 1950-1954**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TOKER, Metin, (1991a), **DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TOKER, Metin, (1990), **Tek Partiden Çok Partiye 1946-1950**, Ankara: Bilgi Yayınevi
- TÖKİN, F. Hüsrev, (1965), **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi**, İstanbul: Elif Yayınları.
- TUNA, Taşkın, (2003), **Adnan Menderes'in Günlüğü**, İstanbul: Şule Yayınları.
- TUNÇ, Hasan, (1997), **Parlamento İçi Muhalefet**, Konya: Cemre Yayınları.
- TUNAYA, Tarık Zafer, (2003), **İslamcılık Akımı**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TUNAYA, Tarık Zafer, (1969), **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- TUNAYA, Tarık Zafer, (1995), **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, İstanbul: Arba Yayınları.
- TURGUT, Nükhet, (1984), **Siyasal Muhalefet**, Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık.
- TÜRKÖNE, Mümtaz'er, (2007), **Siyaset**, Ankara: Lotus Yayınevi.

VELİDEDEOĞLU, H. Veldet, (1974), **Türkiye’de Üç Devir**, Birinci Cilt, İstanbul: Sinan Yayınları.

YALÇIN, Soner, (2007), “*Demokrat Parti’nin ‘Balans Ayarı’ 6 Haziran 1950 Darbesi*”, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/6056703.asp?m=1&yazarid=218&gid=112&srid=3432&oid=2> 4 Mart 2007, Hürriyet Gazetesi.

YALMAN, Ahmet Emin, (1971), **Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, 4. Cilt, İstanbul: Rey Yayınları.

YILMAZ, Ejder, (2004), **Hukuk Sözlüğü**, Ankara: Yetkin Yayınları.

ZÜRCHER, Erik Jan, (2003), **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul: İletişim Yayınları.

İnternet Siteleri

http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=2, Erişim Tarihi: 10.10.2007

<http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=demokrasi>, Erişim Tarihi: 10.10.2007.

<http://www.nisanyansozluk.com/search.asp?w=muhalefet>, Erişim Tarihi: 10.10.2007.

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1957,
Erişim Tarihi: 13.02.2008.

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1954,
Erişim Tarihi: 16.02.2008.

http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=2, Erişim Tarihi: 04.03.2008.

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1950,
Erişim Tarihi: 24.02.2008.

<http://i38.photobucket.com/albums/e145/fenercis/ResizeofRotationofinn.jpg>, Erişim Tarihi:
08.04.2008.

Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi

Zafer Gazetesi

Ulus Gazetesi

Dergiler

Akis Dergisi, 24 Temmuz, Sayı: 11.

Ayın Tarihi Dergisi, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara,

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1954/haziran1954.htm>,

Erişim Tarihi: 18.03.2008